

VIGILIA

1995 / 7

A szép öregségről és a jó halálról
FEJÉREGYHÁZI ISTVÁN, HAZAFI KLÁRA, IVÁN LÁSZLÓ,
RUZSA ÁGNES, SOMFAI BÉLA ÉS JONI E. TADA ÍRÁSA

Taizé és Kelet-Európa

SZABÓ MAGDA: Für Elise (elbeszélés)

Beszélgetés Gyökössy Endrével

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Életünk őszén	481
BÁLINT ZSOLT— KERTÉSZ ANNAMÁRIA:	Taizé és Kelet-Európa	482
JONI EARECKSON TADA:	Miért ne válasszuk a halált? (<i>Mona Krisztina fordítása</i>)	486
SOMFAI BÉLA:	Az élet evangéliuma és a „kegyes halál” kegyetlensége	495
FEJÉREGYHÁZI ISTVÁN:	Az élet alkonya és a házi orvos	500
IVÁN LÁSZLÓ:	Az ember és öregedése	505
HAZAFI KLÁRA:	Gondolj a télre	508
RUZSA ÁGNES:	Hospice — az élet és a halál méltóságáért	512
RAPCSÁNYI LÁSZLÓ:	Avignon díszletei (<i>II. rész</i>)	515

SZÉP/ÍRÁS

SZABÓ MAGDA:	Für Elise (<i>elbeszélés</i>)	523
SZÚGYI ZOLTÁN:	Verslét (<i>vers</i>)	528
OLÁH JÁNOS:	Partról partra; Hajlított láng (<i>versek</i>)	529
TÉREY JÁNOS:	Szolgálat (<i>vers</i>)	529
HEÉ VERONIKA:	Julius Zeyerről	530
JULIUS ZEYER:	Jan Maria Plojhar (<i>regényrészlet; Heé Veronika fordítása</i>)	532
PARDI ANNA:	Távirat Prágából, feladó Franz Kafka (<i>vers</i>)	536

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BENKŐ ÁGOTA:	Gyökössy Endrével	538
--------------	-------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

PAVOL STRAUSS:	Naplójegyzetek (<i>Ábrahám Barna fordítása</i>)	547
----------------	---	-----

SZEMLE

Életünk őszén

A magyar irodalom egyik legszebb versét az öregekről egy tizenöt éves kislány írta. Kévszörű gyerek vagy akár fiatal felnőtt akad, aki ennyire mélyen átéli az öregkort, az öregek állapotát, mint Weöres Sándor az *Öregek* című versében: „...rabok ők már, egykedvű, álmos, leláncolt rabok: hetven nehéz év a békó karjukon, hetven év bűne, baja, bánata...”

A szakkönyvek részletesen leírják, milyen változásokon megy át az öregedő szervezet, az időskori psziché, hogyan változik meg az öregek anyagi, társadalmi helyzete. Az élet „alkonya”, „ősze” sajátos, egyedülálló élményeket, lehetőségeket, sőt szépségeket tartogathat. Mégis az életnek általában legnehezebb s a múlt idővel folyamatosan nehezedő szakasza ez. A legtöbb ember mégis görcsösen ragaszkodik az életéhez, őt egyre nagyobb fájdalommal gyöttrő testében is. „Kibírhatatlan kínok / lángjai sem oltják / halálfélelmet.” (Zelk Zoltán: *Három sor*)

A hívő ember nemcsak rettegve búcsúzkodik a világtól, itteni szeretteitől, hanem reménykedve, sőt talán örömmel készülődik is odaát, az ottani Szeretethez. „Hetven felé, / Mint felhőn át az esti napkorong, / Mindenfelé / Egy fényességes árny borong, / Az Istené.” (Sík Sándor: *Hetven felé*) Vagy ahogy Áprily Lajos írja: „Öregség, bölcs fegyelmezője vérnek, / taníts meg, hogy Csendemhez csendben érjek.”

A mai világ száműzte a csöndet, és a harsányságot tette uralkodóvá. Letaszította trónjukról az öregeket, megfosztotta tekintélyüktől és hatalmuktól a „vének tanácsát”, s a fiatalságot emelte piedesztálra. Csak úgy érdemes élni, hogy az ember fiatal, egészséges, gazdag, sikeres — duruzsolják fülünkbe, lopják be szemünkbe a reklámok az általuk kreált „Élet” ideálját. „Segítsük kíméletesen kilépni az életből azokat, akiknek ez túl gyötrelmessé vált — hangoztatják a „jó halál” hamisprófétái, a részvét nemesebben csengő, a társadalmi takarékoság nyíltan brutális és kegyetlen érveire hivatkozva.

Nehezebb ma öregnek lenni, mint régen. Megnehezíti a külvilág, amely oly könnyen magára hagyja az időseket, de saját előéletünk is, amely rohanásban, hajszolt munkában telt el, s nem hagyott időt arra, hogy életünk utolsó, ki tudja, milyen hosszú szakaszára felkészüljünk. Nem tud mit kezdeni a „puszta” életével az, aki csak a munkát és a szórakozást tartotta fontosnak, és ezért sohasem fedezte fel az élet igazi gazdagságát és szépségét.

Hazánkban az öregek kerültek a legkínzóbb gazdasági és emberi vákuumba. Sokukat megfosztja a „tisztas öregségtől” az anyagi ellehetetlenülés, sőt a nélkülözés, sokuk szenved az elhagyatottságtól és a magánytól. Gondosabban kellene figyelniük rájuk, e „fájdalmas műremekekre” (Kosztolányi), jobban kellene tisztelnünk, gyöngédebben szeretniük őket, amíg nem késő, amíg köztünk vannak.

Taizé és Kelet-Európa

*Krisztusban való egységünk szeretetével köszöntjük
a 80 éves Roger testvért*

Bálint Zsolt 1962-ben született Budapesten. Kertész Annamária 1962-ben született Budapesten. Mindketten 1983-ban végeztek a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán.

Taizé és a kelet-európai országok közötti kapcsolat történetét még nem írták meg. Erre mi nem vállalkozhatunk, de elég merészek vagyunk ahhoz, hogy a témáról írjunk, mivel egyrészt Taizé története Kelet-Európa országaiban egy kicsit a mi történetünk is, egy fiatal magyar házaspáré.

A kelet-európai országok és a taizéi testvérek közötti kapcsolat időben jóval messzebbre nyúlik, mint a mi személyes találkozásunk Taizével. Az a taizéi testvér, aki a berlini fal leomlása után egy évvel halt meg, 1962-től kezdve rendszeresen ellátogatott az NDK-ba. Kezdetben csak a közösség testvérei utaztak, de hamarosan fiatalok is csatlakoztak hozzájuk, és így megnövekedhetett a látogatások száma.

Keleti blokk: „Harc és szemlélődés”

Kelet-Németországban már a hetvenes évek végén, az evangélikus és a katolikus püspökök közbenjárásának köszönhetően, a fontos találkozók szervezése vált lehetővé. Ezek a találkozók Drezdában, Magdeburgban, Erfurtban, Schwerinben, végül Kelet-Berlinben éveken keresztül titokban szerveződtek. Ennek ellenére mindegyiken több ezer fiatal vett részt. A hatalom kénytelen volt vízumot adni Roger testvéreknek.

A berlini fal leomlásának estéjén, mielőtt 1989 évének legnagyobb tüntetése megkezdődött volna, sokan a templomokban imádkoztak, taizéi énekek dallamai hullámoztak a templomhajókban. Az összegyűlt emberek azért imádkoztak, hogy a tüntetés békés mederben folyjék, és ne üsse fel fejét a gyűlölet. Kelet-Németországban mélységes hála él a keresztények olyan típusú lelkisége iránt, amit Roger testvér könyvének címével lehet a legjobban jellemezni: *Harc és szemlélődés*. A nyolcvanas évek elején Magyarországon hasonló jellegű találkozó előkészületei folytak. Mivel ebben az időben lehetetlen volt bármiféle vallásos, az állam által nem engedélyezett szöveget kinyomtatni, az előkészületek személyes kapcsolatokra korlátozódtak. Két éven át a látogatások szünet nélkül követték egymást. Az ország akkori hivatalos vezetői kijelentették, hogy ilyen méretű találkozóra soha nem adnak engedélyt, és különböző megszorításokat helyeztek kilátásba. A taizéi közösség nem tartotta meg a találkozót, hogy ne okozzon nehézségeket magyarországi barátainak. Ennek ellenére Roger testvér néhány szerzetestestvér kíséretében turistaként ellátogatott

Magyarországra 1983-ban. A látogatás híre szájról szájra terjedt. Roger testvérnek nem volt engedélye, hogy nyilvánosan beszéljen a templomokban. Az egész országból összereglett fiatalokat és kevésbé fiatalokat személyesen, kezüket megfogva húsvét örömeivel köszöntötte: Krisztus föltámadt!

Roger testvér Prágában

Hasonló események történtek Prágában is. A csehszlovák kormány megtiltotta Roger testvérnek, hogy a templomokban rendezett közös imádságok alatt nyilvánosan beszéljen. A Charta '77 egyik alapítója, Radim Paolus, Roger testvér szavait idézte az egyik titkos találkozón, egy prágai magánlakáson: „Ha én, akárcsak ti, nem beszélhetek, akkor veletek együtt hallgatok.” Ez a hallgatásban való osztozás sok keresztényre igen nagy hatással volt. Másodszor 1988-ban, az egyik templomban tartott közös imádság alkalmával a tömegben ott volt a börtönből épp akkor szabadult Václav Havel. Maga sem gondolta volna, hogy két év múlva köztársasági elnökként nyolcvanezer fiatal lát vendégül a Taizé által szervezett prágai találkozón!

Csehszlovákiában sok kisebb találkozót szerveztek a hegyekben, amelyekre Taizé fiatal látogatókat küldött. A látogatók, hogy eltereljék a rendőrség figyelmét, sokszor síléccel utaztak.

A lengyelországi kapcsolatok

A lengyelországi kapcsolatok a hatvanas években kezdtek kiépülni. Jerzy Turowicz, a Tygodnik Powszechny folyóirat megalapítója, filozófusok és püspökök váltak a közösség barátaivá. Wojtyla bíboros maga is kétszer járt Taizében. Roger testvért pedig saját maga látta vendégül krakkói otthonában. A bizalom kötelékei még összekapcsolták a következő nemzedéket. A 1981-es rendkívüli állapot ellenére is sok ezer lengyel fiatal tartott fenn szoros kapcsolatot Taizével. Az oroszországi kapcsolatok is régi keletűek. A taizéi közösség már a kezdetektől fogva nyitott volt az orosz ortodox lelkiségre. Az ikonok (a Kiengesztelődés Templomában levő Szűzanya ikont Nikodim, volt leningrádi pátriárka szentelte fel), a misztérium jelenléte a liturgiában, a gyakori hivatkozás Dosztojevszkijre, orosz liturgikus énekek a közös imákon — mindezek lehetővé teszik, hogy a fiatal ortodox keresztények otthon érezzék magukat Taizében. A szovjet uralom alatt nagy óvatosságra volt szükség. Azokban az időkben egyszerűbb volt finn állampolgároknak Oroszországba látogatniuk. Így került kapcsolatba Taizével sok fiatal. Roger testvér 1978-ban látogatott Moszkvába, hogy bátorítsa az ottani fiatalokat. Tíz évvel később az orosz ortodox pátriárka hívta meg Roger testvért Moszkvába, az orosz kereszténység milleniumi ünnepeire. Amikor az orosz egyházi vezetők arról beszéltek, milyen nagy szükség van orosz nyelvű Bibliára, Taizé egymillió orosz nyelvű *Újszövetséget* nyomtatott. 1989 márciusában a határon kilenc teherautó ment át az egymillió példánnyal, amelyeket Moszkvában, Kijevben, Minszkben és Leningrádban osztottak szét.

Taizé és az ortodoxia

Elkötelezettség és szolidaritás

A közösséget csak házasságkötésünk után volt módunkban meglátogatni. Soha nem felejtjük el azt az első közös imádságot, amelyen részt vettünk a Kiengesztelődés Templomában. Úgy éreztük magunkat, mint az akvárium hal, amely hirtelen fölfedezi az óceánt.

Miután hazatértünk, szerettük volna, ha rendszeres imaéletünk tovább folytatódik. Kezdetben csak odahaza imádkoztunk, majd bekapcsolódtunk egy imacsoportba is, amelynek tagjai a hetvenes évek elejétől kezdve minden péntek este összejöttek egy templomban. Ez az imacsoport a testvérek kelet-európai látogatásainak köszönhetően szoros kapcsolatot tartott fenn Taizével.

Ez a kicsi csoport, amely még ma is élő közösség, 1987-ben újabb kihívással szembesült. Azon a nyáron újra elmehettünk Taizébe. Sok szó esett a következő európai találkozóról, amely majd Rómában kerül megrendezésre. Az egyik testvér megemlítette, hogy néhány magyar is részt vehetne. Nagyon megdöbbszünk, amikor egy hét elteltével több mint ezren jelentkeztek. Hogyan készítsük föl ezeket a teljesen ismeretlen fiatalokat? Felhasználják-e a kiutazási lehetőséget egyesek arra, hogy Nyugaton maradjanak? Elsősorban ez a két kérdés foglalkoztatott minket. Azok számára, akik jelentkeztek, felkészülésként javasoltuk, hogy az ősz folyamán vegyenek részt a péntek esti imádságokon, amelyeket zárandoklatként szerveztünk meg: a keresztkon hétről hétre templomról templomra vándorolt.

A másik kérdés válasz nélkül maradt. Egy utazási iroda saját tapasztalatai alapján informált minket a várhatóan kinntmaradók számáról. Mindez két évvel a berlini fal leomlása előtt történt, de a több mint ezer résztvevő mindegyike hazatért.

A párizsi találkozó

A következő évben a párizsi találkozón már kétszer annyi magyar vett részt. Úgy éreztük, eljött az ideje egy magyarországi találkozóknak. Boldogok voltunk, amikor a pécsi püspök, a Magyar Katolikus Püspöki Kar akkori elnöke és néhány protestáns egyházi vezető meghívta a taizéi közösséget, rendezzen ifjúsági találkozót a városban. Az állam a megelőző években kétszer is megíúsította, hogy a közösség Magyarországon találkozót szervezzen. 1989 májusában húszezer fiatal érkezett Pécsre Európa keleti és nyugati részéből. Sok nyugati fiatal számára csoda volt, hogy beutazási engedélyt kaphattak, és részt vehettek a programokon. Több hónapot töltöttünk Pécsen, hogy előkészítsük a találkozót. A pécsi és a város környékén élő családok szélesre tárták otthonaik ajtaját. A találkozó ideje alatt mondott le az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, aki 1983-ban még nem adott engedélyt egy ugyanilyen találkozó megtartására.

Romániai kapcsolatok

Rendszeresen látogattuk a romániai keresztényeket is. A wroclawi találkozó (1989) után meghívtunk néhány romániai fiatalot, hogy utazzon Taizébe a magyarországi buszokkal, amelyek hetente indultak Budapestről. Elhatároztuk, hogy egyhetes előkészületi tábort szervezünk nekik idehaza. A tábor és a taizéi kinntartó-

kodás gyönyörűen sikerült, ennek gyümölcseként egyre több és több kapcsolat és ismeretség szövődött. A következő európai találkozón már kétezeröttszáz romániai résztvevő volt Prágában, 1991-ben a budapesti találkozón a számuk megkétszereződött.

A prágai európai találkozó után fiatal ortodox keresztények Bukarestben elhatározták, hogy folytatják a közös imádságot és a hitben való elmélyülést. Azóta minden kedden találkoznak a Szent Szilveszter ortodox templomban.

Közösségben más nemzetekkel

Taizé legfőbb üzenete a kiengesztelődés. Taizében a nyári találkozók során minden jelenlévő nemzet kulturális gazdagsága egyidőben kerül a középpontba, mint a közös együttlét megünneplésének örömforrása. Ezáltal mindenki fölismerheti identitásának nagyszerűségét, ami nem a másikkal való szembenállásban, hanem a vele való közösség vállalásában ismerhető föl. Az európai találkozók során a tizennyolc különböző nyelven elhangzó bibliai olvasmányt hallgatva az emberben fölébred az egyetemesség iránti érzék.

A mindenki iránti nyitottság nem kevésbé fontos. Néhány idősebb nemzedékhez tartozó kereszténynek az a benyomása, hogy ők olyan nyelvet beszélnek, ami a fiatalok számára érthetetlen. Egy bizonyos stílus, akármilyen szép is magában, lehet, hogy másokat taszít. A taizéi imádságok, néhány jelkép (kereszt, ikonok), egyszerű eszközök (énekek, csönd, rövid imák) mindenki számára érthetők. Mindenki elindulhat az Isten felé vezető zarándokúton, hogy találkozzék Krisztussal.

Az igazi szabadság

Mi is a szabadság valódi jelentése? Akik azon fáradoztak, hogy ledőljenek a falak Kelet és Nyugat között, tudják, hogy a szabadság milyen törekeny. A *Szeretet, a szabadság forrása* című levél, amelyet Roger testvér a budapesti találkozóra írt a fiatalokhoz, Václav Havel komoly szavait idézi: „Ha nem próbáljuk meg közösen újra felfedezni és kibontakoztatni azt, amit én a legnagyobb felelősségnek nevezek, akkor rossz fordulatot vehet hazánk sorsa... A szabadság visszatérése egy erkölcsileg teljesen szétzüllött társadalomba a legvisszataszítóbb emberi magatartásformákat hozta felszínre. Mintha az emberek arra szabadultak volna fel, hogy a legrosszabb oldalukat mutogassák”.

Roger testvér levelének hangvétele derűlátóbb. Taizé minden módon megpróbál a fiataloknak segíteni, hogy megtalálják életük értelmét és a szabadságot mások és önmaguk ajándékként való elfogadásában, a nagylelkűségben, és abban, hogy felelősséget vállaljanak a többi emberért.

Miért ne válasszuk a halált?

JONI EARECKSON
TADA

Joni 1967-ben 17 éves korában fejesugrás közben olyan súlyosan megsérült, hogy válltól lefelé egész testére megbénult. Az orvosok megmentették az életét, és Joni mélységes keresztény hittel elfogadta sorsát. Élettörténetét bestsellerré vált könyvekben írta meg. Legújabb könyvének megírására az adott alkalmat, hogy balesete után 25 évvel rohamosan romlani kezdett egészségi állapota. Így saját sorsán keresztül kellett szembenéznie az eutanáziának ma sokat vitatott kérdésével. Az itt közölt írás a *When is it Right to Die? Euthanasia on Trial* című könyvnek egyik fejezete.

¹ Bobs, Ed: *Saying Life is Not Enough, the Disabled Demands Rights and Choices*. New York Times, 1991. január 31.

Nem fért több újságkivágás az asztalomra. Elővettem egy dossziét, belehajigáltam az összeset, aztán az egyik polcra tettem. Pedig a cikkekben fölvetett kérdések semmiképpen sem illenek egy könyvespolc nyugalmához.

Mikor kell meghalnunk?

Ada Walkerrel együtt ezrek hitték, hogy megtalálták a megnyugtató választ. A Mozgássérültek Nemzetközi Intézetének felmérése szerint „országszerte nagyon sok mozgássérült követett el öngyilkosságot, mert jövőjét kilátástalannak, reménytelennek ítélte”.¹

Hát ez a válasz? Ha az ember nem lát reménységet és kiutat, feltétlenül meg kell halnia? A halált kell választania, ha egyre nagyobb fájdalommal kell szembenéznie, ha megfizethetetlen a kezelés költsége, vagy ha megrendül emberi méltósága? Hol a határ, és kinek van joga megszabni? Mikor mondhatja valaki, hogy nem bír többet elviselni?

Ezeket a kérdéseket tünődtem, és közben béna lábam bámultam. Egyszer csak a hatos elosztóra esett pillantásom. Ott egy kimenet a számítógéphez. Egy a nyomtatóhoz. Egy másik a magnóhoz. Egy a kis hőszugárzóhoz. Többet viszont nem bír el. Nem lehet mást bedugni, mert kiég a biztosíték, és nem lesz villany a dolgozószobában.

Az emberek egy része is ilyen. Halálos betegség, kemoterápia. Sugárkezelés. Újabb műtét. Aztán talán még újabb. További kezelés. És akkor valami megpattan. Elfogy az erejük, és egyszerűen nem bírnak elviselni többet.

Vajon tényleg úgy működik a dolog? Jogunk van aszerint megszabni halálunk időpontját, mennyire tűrjük a fájdalmat, a megaláztatást, vagy meddig bírjuk a költségeket? Mély meggyőződésesem, hogy halálunknak megvan a kiszabott órája, és arra fel kell készülnünk. De nagy kérdés, mikor is jön el.

***Mikor kell meghalnunk?
Nem tartozik másra.***

— Akarod tudni az időpontot? Hát majd én megmondom. — Gyakran hallottam Arlene-től ezt a mondatot. — Akkor jön el, ha te akarod, és pontum.

Arlene Randolph mozgékony, sportos lány volt. Ám egyszer, amikor Kalifornia partmenti hegyeiben túrázott, elesett és megsérült a gerinceveleje. Szinte teljesen megbénult. Az orvosok nem győzték biztatni: majd könnyebb lesz az élete, ha már fel tud ülni..., ha jobb toloszéke lesz..., ha speciális ágyra fektetik..., ha hazamehet. Arlene sorsa azonban sajnos nem javult ilyen könnyedén és egyértelműen. Ahogy férje, Phil fogalmazott. Ami baj csak jöhetett, az mind jött is.

Arlene, ez az öntudatos fiatalasszony pontosan tudta, kié az élete. Egyedül az övé. Nem a férjéé, és nem is a két gyerekéé. Nem az orvosoké és nem a nővéreké. Az élet és halál közti vívódásai természetesen nem tartoztak sem a rabbira, sem arra a lelkipástróra, aki a közösségben tevékenykedő önkénteseket fogta össze.

A baleset után alig egy évvel Arlene határozott. Használhatatlan kézzel és mozgásképtelen lábbal nem akart élni. Úgy döntött, éhen hal. A férje támogatta elhatározását. Világéletében határozott volt, és soha nem keseredett el — állította.

Tudom, hogy Arlene betegsége nem volt halálos, és még messze járt a másvilág kapujától. Mozgássérült volt, hozzám hasonlóan. Ő az öngyilkosságot választotta. Tudtam, milyen fájdalom kíséri az éhezést, ezért aztán írtam neki egy levelet. „Lehet, hogy helyzetünk nem ugyanolyan — fogalmaztam —, de én is átérzem a magányt, a zavarodottságot, a harag küzdelmeit és a többi.” Mint mozgássérült sorstárs, próbáltam rávenni, gondolja meg magát. Ő mégis meghalt, nem sokkal e levél után.

Halálát követően telefonon beszéltem Phillel. — Nem gondolja, hogy jobb lett volna, ha Arlene még vár egy kicsit, mielőtt az öngyilkosságot választja? — kérdeztem.

Hosszú csönd volt a vonal túlsó végén, végül aztán kibökte: — De. De. Egyfolytában ez jár a fejemben. — Aztán gyorsan hozzátette: — Nem tarthattam vissza. Igazság szerint mindannyian támogattuk. Az egész család.

Arlene halála kizárólag saját magára tartozott. Ő úgy vélekedett. És hiába állnak ma már a mozgássérültek rendelkezésére a lehető legjobb eszközök ahhoz, hogy elviseljék a fájdalmakat és független életet éljenek, az egyre kényelmesebb toloszékek, a speciális ágyak, a szakellátás és az átalakított otthoni környezet sokkal számára mégis teljesen mellékes. Az a lényeg, hogy nem akarnak rokkantan élni, és azt hiszik, halálukról kizárólag saját maguk dönthetnek.

El kell mondanom, milyen volt Arlene élete a baleset előtt. A legegyszerűbb úgy elképzelni, ahogy éppen a Big Sur szikláit mássza meg, és jelet vág a vadonban, vagy ahogy csomagjait maga mögött hagyva kerekedik előre. Halálos döntése pedig bizonyos értelemben illik ehhez az önálló stílushoz. Arlene minden szempontból egyéniség volt. Tipikus amerikai, aki nagyra tartotta

az individualizmust. Halálos döntése ennek az önállóságnak logikus végkifejlete. A sors iróniája, hogy az individualizmust hagyományos értéként szemlélő társadalomban ez az elhatározás nagyon is szokványos, elfogadott és a legkevésbé sem meglepő.

Mégis, halála vajon csak és kizárólag a saját ügye? Hatalmunkban áll dönteni, mielőtt magától utolérne a vég. De ez a döntés nem az önzés legvégső kifejezése?

Mikor kell meghalunk?

Ha az élet túl drága.

— Kérem szépen! Sokak szerint sokkal olcsóbb meghalni, mint élni!

Álmomban sem gondoltam volna, hogy a keresztény egészségügyi dolgozók rendezvényén ez a kérdés foglalkoztatja majd a legtöbb embert. Az est szervezői engem kértek fel, hogy tartsak előadást a *Segítséggel végrehajtott öngyilkosság a mozgássérültek körében* témakörben. A hozzászólások során a növekvő kezelési kiadásokra terelődött a szó. Az egyik orvos megrázta a fejét és így szólt: — A kezelés sokszorosába kerül annak, amit lehetőségeink engednek. A számlák olyan magas összegekre rúgnak, amelyeket egyetlen biztosító sem áll. — Az asztalon dobolt ujjaival, majd hozzátette: — Szerintem ezt az egész élet-halál kérdést előbb-utóbb a gazdaság fogja szabályozni.

Összerázkódtam. Akaratlanul is arra a nagymamára gondoltam, aki az öregek otthonában nem igényli az orvosi kezelést, mert a tízezer dolláros havi költség fölemészti unokái egész tandíját. Az is megfordult a fejemben, milyen finom eszközökkel gyakorol nyomást a társadalom a haldoklókra, a halálos betegek-re és az elesettekre, ha szüntelenül emlékezteti őket, hogy a költséges kezelésnek is megvannak a maga határai.

Odáig jutottunk volna, hogy az egészségügyi kiadások nyomására különböző árcédulákat ragasztunk emberi életekre? Vajon mi lesz a legrászorultabbakkal? A gazdagok és a magas összegű biztosítással rendelkezők számára csak az egyik lehetséges megoldás, ha kivédik a hosszas kezelést, és inkább a gyors halált választják, de könnyen elképzelhető, hogy a szegények, az elhagyottak és a rászorultak számára ez marad az *egyetlen* lehetőség.

Mikor kell meghalunk?

Ha a halál könnyebbnek érkezik, mint az élet.

— Előfordul, hogy az élet válik ellenségünké és a halál a barátunkká.

Fekete bajusz és szakáll. Fekete ing. Fekete nadrág, cipő és zokni. Ez tűnt fel először Ken Bergstedten, ahogy apja betolta a

dolgozószobámba. Beszélgetésünk aztán mégis meglepően önfelédlt volt. Amíg az apa helyet foglalt a kanapén, Kennel a betegségünkről kezdtünk társalogni. Milyen bosszantó, hogy a tolószékek gyártói csillagászati árakat szabnak! Tényleg, de jó ötlet, hogy az alváshoz használt báránybőrt kétszer öblítsük át!

Az együtt töltött óra egy szempillantás alatt eltelt. Kent utána apja visszavitte a lélegeztetőgéphez, és másnap hazaindultak Las Vegasba.

Ken távozása után elgondolkodtam, miben hasonlítunk és miben különbözünk. Betegségünk szempontjából sorstársak vagyunk, de egészen másképp viszonyulunk a hit kérdéséhez. Az én betegségem megerősítette a hitemet, az övé viszont kivette belőle minden lelkierejét. Mindenesetre örültem, hogy tartotta velem a kapcsolatot. Pár hónappal később kaptam tőle egy levelet, és néhány fényképet is küldött, hogy megmutassa, apja hogyan szerelte hozzá a lélegeztetőt a tolószékhez.

Egy év múlva az újságban olvastam róla. Rövid, szűkszavú cikk közölte, hogy Ken Bergstedt, egy lélegeztető géppel élő nevadai férfi arra kérte apját, segítsen neki öngyilkosságában. Elkeseredett lépését rettegése váltotta ki: félt, hogy apja a megromlott egészsége miatt hamarosan meghal. Mindketten aggódtak, hogy az ő halála után Kenről nem fognak megfelelően gondoskodni.

Attól kezdve, hogy a média Kennel kezdett foglalkozni, szinte lehetetlen volt elérni. Mégis próbáltam fölvenni vele a kapcsolatot. Ezt írtam: Igaz, amit az újságban nyilatkozott? Hogy az élettől már nem remélhet derűt és boldogságot, és állandó félelem és szorongás kíséri napjait? Dermesztő szavak. Emlékeztetnek arra az időre, amikor még én is pontosan így gondolkoztam. De semmiképpen se engedje, hogy miattuk levegyék a lélegeztetőt!

Nem hinném, hogy valaha is megkapta volna a levelem. Az újságokból pedig kiderült, miért is akarta, hogy apja megölje. Az életet sokkal félelmetesebbnek találta a halálnál.

Négy hónap múlva, amikor belenéztem a reggeli lapba, a címlap alján rövid kis hírre figyeltem fel. Ken meghalt, apja pedig nem sokkal később követte a sírba.

Ken nem tudta elviselni azt a gondolatot, hogy a bensőséges apai gondoskodás nélkül éljen. A halál még mindig vonzóbbnak ígérkezett, mint az élet jól ismert pokla. Pedig ez az élet nem feltétlenül lett volna pokoli. Személyesen ismertem olyanokat a környezetemben, akik derűsebbé szerették volna tenni a jövőjét. Ő azonban nem kért ebből. Sokkal nyomasztóbbnak találta azt, amit az életről tudott, mint amit a halálról.

Sokan gondolják, hogy a Las Vegas-i Kenneth Bergstedt sokkal nagyobb kockázatot vállalt, amikor a sötét ismeretlent választotta a derűsebb élet lehetősége és a változás reménye helyett.

*Mikor kell meghalnunk?
Ha a halál irgalom kérdése.*

² Asimov, Isaac Derek
Humphry Finat Exit című
könyvéhez írott ajánlata

„Emberséges ember soha nem hagyná szenvedni az állatot, hanem véget vetne a gyötrődésének. Kizárólag embertársával szemben olyan kegyetlen, hogy engedi fájdalomban, reménytelenségben, élőhalottként élni, és a kisujját sem mozdítja, hogy segítsen rajta”² — mondta egyszer *Isaac Asimov*.

Valamikor régen barátaimmal elmentünk megnézni *A lovakat lelövik, ugye?* című filmet. Nem sokkal azelőtt jöhettek ki a rehabilitációs központból, és a barátaim valamilyen péntek esti szórakozással akartak meglepni. A film címe pedig lovakat említett, úgyhogy nyilván csak jó lehet!

Nem éppen. Egy depressziós nőről szólt, aki azt kívánta barátjától, szabadítsa meg szenvedéseitől és lölje le. Amikor a barát tiltakozott, Jane Fonda szívfacsaró hangon így szólt: — A lovakat lelövik, ugye? Ekkor mi kimentünk a moziból.

³ Colson, Chuck: *It's Not
Over, Debbie*.
Christianity Today, 1988.
október 7. 80.

A művészet néha az életet utánozza, és lehet, hogy ez a film húsz évvel ezelőtt, amikor készült, még sokkalóan hatott, ma viszont már az amerikaiak 63 százaléka ért egyet bizonyos esetekben a „jó halállal”.³

Mi vezet arra valakit, hogy a „te érdekedben tegyem” jelszavával emberi életet oltson ki? Tényleg a kibírhatatlan fájdalmak? Hiszen ma már a legkifinomultabb és legfejlettebb eszközök segítenek, hogy elviselhetővé tegyék őket! Akkor a korlátozott élet? Ki tudja, hogyan döntött volna Arlene, ha egyáltalán esélyt adott volna a tolószéknek. Esetleg szeretteink reményvesztett, megalázó helyzete? Hát tulajdonképpen tényleg a másik szenvedése készítet az „irgalmas” emberölésre, vagy valami homályos büntudat, részvét vagy a szenvedés látványa?

„Emberséges ember soha nem hagyná szenvedni az állatot, hanem véget vetne a gyötrődésnek” — írja Asimov. Igen ám, de az állatok nem rendelkeznek olyan emberi kiváltságokkal, mint méltóság vagy remény, hiába is érvel ilyen határozottan Asimov úr vagy a filmesek.

⁴ *Wester's New World
Dictionary*. New York,
1982.

Az irgalom a szótár szerint „jóindulatú, könyörületes bánásmód”.⁴ Asimov azért bírálja az embereket, mert kisujjukat sem mozdítják, és nem segítenek a szenvedőknek. Mélységesen egyetérttek. De vajon nem lehet másképp jóindulatot és könyörület tanúsítani, mint hogy szeretteinket a sötét ismeretlenbe küldjük?

Az élet joga

Hallgassunk meg csak néhány választ arra a kérdésre, mikor kell meghalnunk, máris belekeveredünk a *mikor* mellett a *ki*, *miért* és *hogyan* zűrzavaros összevisszaságába. Az eddig említett példákban

senki sem haldokolt. De akár haldoklóról, akár halálos betegről, szenvedőről vagy családtagjáról van szó, mind ugyanazon a nyelven beszélnek, és ugyanazokat az érveket sorolhatják fel. A zavar eloszlátása érdekében tisztázzunk tehát néhány fogalmat.

Az *eutanázia* elvileg a „jó halált” jelenti, de manapság már egyáltalán nem egyértelmű a fogalom, mert a legkülönbözőbb képzeteket társítják vele, a hozzánk nagyon közel álló ember szenvedéseinek megszüntetésétől egészen a náci Németország társadalmi szempontból haszontalannak ítélt milliónak kiirtásáig. Az eutanázia lényegében nem más, mint embertársunk halálának okozása vagy segítségnyújtás ahhoz, hogy saját maga tegye meg, mert vagy mások, vagy maga a beteg értelmetlennek látja az életet.

A leggyakoribb indok a szenvedéstől való megszabadítás, takarékoság vagy a haldoklással járó megaláztatások megszüntetése. Ez a kiterjedt fogalom más kategóriákat is tartalmaz.

Kívánt eutanázia esetén a beteg beleegyezésével és egyetértésével okozzák halálát.

Megengedett eutanázia akkor következik be, ha az illető nem egyezik bele ugyan, de családtagja, kórházi kezelőorvosai vagy a bíróság viszont elfogadja a halálokozást. Ebben az esetben a beteg nem tud nyilatkozni, és másnak kell eldöntenie, mit akart volna, vagy mivel teszik neki a legjobbat.

Nem kívánt eutanázia esetén körülményektől függetlenül, az ember akarata ellenére okozzák halálát.

A *halálra jelölés* olyan rendszeresített, nem kívánt eutanázia, amikor társadalmi szempontból haszontalannak ítélt emberek életét oltják ki. Ez a kategória egész tömegeket fenyeget: öregeket, visszaeső bűnözőket, elmebetegeket vagy nyomorékokat. Jelenleg nem létezik olyan csoport, amely hivatalosan ezt a lehetőséget javasolná, de a kérdés vizsgálatakor a két legfőbb érv mindig a népesség és a velejáró kiadások megfékezése.

Az *aktív eutanázia* olyan „irgalmas emberölés”, amikor valaki bizonyos lépéseket tesz más ember haláláért.

A *passzív eutanázia* viszont olyan „irgalmas emberölés”, amikor visszaszorítják vagy megvonják az orvosi kezelést vagy a táplálékot.

Asszisztált öngyilkosság esetén a beteg az orvos vagy a családtag támogatásával éri el a halált.

A *méltó halál* fogalma valójában mást jelent, mint amit ki akarnak fejezni vele. A halál végső soron maga a legvégső megaláztatás, hiszen mindentől megfosztja az embert, amivel valaha is rendelkezett életében. A *Biblia* kifejezésével élve a halál az utolsó ellenség. Megbékélve és higgadtan lehet meghalni, méltósággal viszont aligha. A kifejezés modern használata mintha azt sejtetné, hogy az emberölés vagy az öngyilkosság többet ér, mint a természetes halál. Az eutanázia szószólói szerint a méltó halál lehetőség-

get ad az embernek arra, hogy — sokszor az irtózatosságot okozta — fájdalom nélkül, és ne emberi mivoltából kivetkőzve haljon meg.

⁵ Euthanasia: Murder or Mercy? Backgrounder, The Berean League, 1987. március 1.

Nem létezik olyan törvény, amely a mindenáron való életben tartást írná elő. Minden szellemi képességei teljes birtokában lévő embernek joga van megtagadni a kezelést, ha orvosa megfelelően tájékoztatta, és ezért átgondolt döntést tud hozni.⁵

A *halálhoz való jog* megint olyan kifejezés, amely mást akar mondani, mint amit valójában jelent. Szó szerinti értelemben tulajdonképpen fából vaskarika, hiszen egy elkerülhetetlen és megváltoztathatatlan dolog legkevésbé sem jog kérdése. A köznyelvben hol azt jelenti, hogy az embernek joga van arra, hogy hagyják meghalni, hol pedig azt, hogy joga van ahhoz, hogy megöljék.

C. Everett Koop, a katonai egészségügyi alakulatok volt főparancsnoka az eutanáziát és a halálhoz való jogot egy szóval írja le: „Az eutanázia egész kérdésköre egy szóra vezethető vissza: az indítékra. Ha a beteg halálos agóniájában meg akarjuk könnyíteni szenvedéseit, és ilyen hatású gyógyszert adunk neki, noha tudjuk, hogy életét így esetleg néhány órával megrövidítjük, akkor ez nem eutanázia. Ha viszont azért adunk neki kábítószerrel, hogy életét megrövidítsük, akkor kifejezetten az eutanázia indítéka vezérel”.⁶

⁶ *The Hemlock Maneuver*. Physician Magazine. 1991, március-április 2.

Az *életminőség* újkeletű kifejezés. Ha valaki ötven évvel ezelőtt törte el úgy a nyakát, ahogy én, meghalt. Az embernek halála után már aligha kell az élete minősége miatt izgulnia. Manapság más a helyzet. Az elmúlt évtizedek orvostechnikai fejlődése fantasztikus eszközökkel emeli az élet minőségét. Ez viszont a társadalmat arra hatalmazza fel, hogy emberek életéről vagy haláláról döntsön, attól függően, milyen technikai csodákat vagy milyen vadonatúj gyógyszereket vet be. A lélegeztetőgép például lehetővé teszi a paralízisesnek, mint mondjuk Lily barátnőmnak, hogy levegőhöz jusson. Egy jól kifejlesztett gyógyszer egyensúlyban tartja mániás depressziós szomszédomat, Linda érzelmeit. Egy beültetett katéter pedig rendezzi a hozzám hasonlók vizeletürítési zavarait.

Művese, pacemaker, inzulin injekció, fájdalomcsillapító és kedélyjavító gyógyszerek — mindezek kisebb-nagyobb mértékben javítanak az emberi élet minőségén.

Igen ám, csak hogy a technikai csodáknak és a vadonatúj gyógyszereknek köszönhetően az életet lassan aszerint kezdik megbecsülni, mennyire működőképes. Lily a lélegeztetőgép jóvoltából ülhet tolószékben, és úgy élhet, mint egy „normális” ember. A Lindához hasonlóak a fájdalomcsillapítók és a kedélyjavítók segítségével vállalhatnak akár munkát is, és alapíthatnak családot. „Működőképesek”, ezért a társadalom valamivel előbbre helyezi őket az úgynevezett életminőségi ranglétrán, mint mondjuk a sú-

lyos mozgásképteleneket, akiket Bob barátomhoz hasonlóan például a Lou Gehrig-kór rohamos gyorsasággal döntött le lábukról, és csak feküdni és pislogni tudnak.

Többek szerint az a társadalom, amely életminőségük szerint osztályozza tagjait, az életképeseket fogja védelmezni, a többieket pedig elhanyagolja. Az erős fizikummal és jó szellemi képességekkel rendelkezőknek tulajdonítja majd a legmagasabb életminőséget, noha furcsa módon gyakran éppen ők a legszerencsétlenebbek, ugyanakkor rendkívül alacsonynak tartja a szegényekét és a gyengékét, holott életük olykor sokkal tartalmasabb. Az életminőség kifejezést leggyakrabban az élet sérthetetlenségével együtt használják. Ez pedig néhány újabb fogalomhoz vezet el minket.

Az *abszolút érték* hagyományos etikai elve szerint az emberi élet mindentől, tehát a képességektől függetlenül is teljes értékű. Bobot eszerint akármilyen súlyosan támadja is meg a Lou Gehrig-kór élete sohasem lesz értéktelen.

A *relatív érték* esetében az emberi életet bizonyos szempontok figyelembevételével értékeli, vagyis számítanak például a képességek. Ebben az értelemben Bob életének értéke attól függ, mennyire válik mozgásképtelenné.

Az *élet* a különböző álláspontok szerint vagy abszolút vagy relatív értékű. Mégis melyik? És vajon ezek a különböző álláspontok milyen alapon döntenek el, megmarad-e Bob, e melegvérű, érző és lélegző emberi lény élete, aki mozdulatlanul hever az életminőség társadalmi ranglétjének legalsó fokán.

Álláspontok, irányvonalak

Ki? Mikor? Mit? Hogyan? Miért? Bizony nem könnyű szörszálhasogató meghatározások között eligazodni. És bár a szótárak szócikkei alapján az élet és halál kérdése világos és egyértelmű, a valóságban korántsem az. A halál, mint mondtam, a nagy megaláztatás és az utolsó ellenség. Arlene, Ken és a hozzájuk hasonlóak történetén bizony meg kellene döbbernünk. Vajon miért nem tesszük mégsem?

Az eutanázia nem szokatlan dolog. Korábban is szóba került már bizalmas körökben, kórházi etikai bizottságok előtt egy-egy halálozási bizonyítvánnyal kapcsolatban, vagy suttogtak róla szürlészeteken is, amikor súlyosan fogyatékos újszülötteket hagytak éhen halni.

Bizonyos értelemben jó, hogy végre lerántják a leplet az eutanázia kérdéséről, és nyilvánosan vitát folytatnak róla, hiszen az embereknek ismerniük kell, ha átgondoltan akarnak döntenie. Másrészt viszont Arlene, Ken és a hozzájuk hasonlóak mind gyakoribbá váló története egyre kevésbé döbbeneti meg a közvéleményt. Már nem háborodnak fel azon, hogy a fogyatékos új-

szülötteket hagyják éhen halni a kórházban, vagy hogy az Alzheimer-kóros fejébe golyót röptenek. Inkább csak a szélsőségek ellen kezdenek már érvelni, mint a dr. Kevorkian-féle típus ellen, vagy éppen támogatni kezdi az eutanázia olyan kirívó példáit is, amikor a betegekkel golyóval, fejükre húzott nejlonzacskóval vagy arcukra szorított párnával végeznek. Előfordulhat, hogy előbb-utóbb elfogadják magát az eutanázia elvét, és már csak a mód foglalkoztatja őket: végezzék az eutanáziát a kórház tiszta és biztonságos környezetében, hiszen oda való.

Lassan pedig már senki sem tudja pontosan, hogyan, de elviselhető lesz. Aztán elfogadható. Később legális. Végül pedig dicséretes.

A vita jelenlegi szakaszában még mindig nagy a zavar. Én pedig bizonyos szempontból örülök. A csata folyik tovább. Újabb kérdések és újabb válaszok merülnek fel. A társadalom még nem jutott el oda, hogy zöld utat engedjen az Arlene-hez és Kenhez hasonlóknak, vagy bárkinek, aki törvényes vagy törvénytelen módok végrehajtott eutanáziát kíván magának. Egyelőre az ország egyetlen államában és a világ egyetlen országában sem fogadtak el kívánt vagy nem kívánt eutanáziát legalizáló törvényt. Egy vallás sem támogatja, és minden orvosi eskü elítéli. A civilizált országok az ember életét, mindenekelőtt a gyengékét és elesettekét, évszázadokon át a törvényekkel és a vallással védelmezték. Különös, hogy az eutanázia akkor került be hirtelen a köztudatba, amikor az erőforrások összehasonlíthatatlanul gazdagabbak, mint abban a korban, amikor még az irgalmas emberölés hírére sem hallották.

Most viszont az emberek élvezettel gyakorolják jogaikat. Hatalmas igyekezettel alkotnak törvényeket. Lendületesen próbálják korlátok közé szorítani a gyorsan fejlődő orvosi műszergyártást.

Rohanást szeretnék megalkotni az eutanázia erkölcsi és etikai rendszerét.

Mindenkinek van véleménye, és a társadalom is hamar kialakítja sajátját.

Te mit gondolsz?

Mona Krisztina fordítása

Az élet evangéliuma és a „kegyes halál” kegyetlensége

SOMFAI BÉLA

*Jn 10,10. „Én azért jöttem,
hogy életük legyen
és bőségben legyen.”*

Sárszentmiklóson született 1932-ben. 1952-től jezsuita szerzetes, 1961-ben szentelték pappá. Jelenleg a Torontói Egyetem, a Szegedi Hittudományi Főiskola, a Szentgyörgyi Albert és a Semmelweis Orvostudományi Egyetem tanára. Legutóbbi írását 1995. 5. számunkban közzöltük.

¹ *Evangelium Vitae*. 1995. márc. 25. 206. (A későbbiekben is a francia nyelvű kiadás oldalszámait adjuk meg.)

² *EV 78.*, 149–150.; 95. 179.

³ *EV 94.*, 177-179.

Az egyház jól ismeri az emberi haladás enigmatikus sajátosságát. Minél több lehetőséget teremtünk jövőnk biztosításához, annál több veszély is fenyegeti az emberi életet; különösen annak kezdetén és végén, amikor legjobban rászorulunk mások támogatására és védelmére. Ez készítette II. János Pál pápát legújabb körlevelének megírására, melyben összefoglalta az élet védelmére vonatkozó keresztény hagyományt és a „hivatalos egyházi tanítást”.¹

Az Evangélium hirdetésétől elválaszthatatlan az élet szentségének védelme. Az „élet szerzője” (ApCsel 3, 15) váltott meg bennünket, és az „élet népévé váltunk abban Szentlélekben, „aki az élet Ura és adományozója”, mondja a pápa. A harmadik évezred küszöbén ennek a népnek az a kiváltságos feladata, hogy a világ lelkiismeretét felrázva új mozgalmat kezdeményezzen az élet támogatására”. „Új élet-kultúrát kell kialakítanunk”,² mindenekelőtt a hívő közösségen belül. Ez legyen a politikai közösség számára is a példakép. Megkülönböztetett gonddal és előszeretettel kell tehát a törekeny és veszélyeztetett élet minden formája felé fordulnunk. Napjainkban, amikor az elvilágiasodott gondolkodásmód a „kegyes halál” félrevezető lehetőségével igyekszik az öregség terheit „könnyíteni”, nagy figyelmet kell szentelnünk az öregeknek „a család szentélyén” belül, de az öregséggel járó társadalmi problémáknak is.³

Az élet védelmével kapcsolatos zsidó-keresztény erkölcs-hagyomány alapját a teremtéstörténet és az ölés tilalma határozza meg. Az Isten képére és hasonlatosságára teremtett emberi élet az Ő szeretetének ingyenes adománya, amelyből soha vissza nem fizethető tartozás, kötelezettség hárul mindenkire. Az életet védeni, ápolni kell, azt utódainknak tovább kell adni. A szenvedés és a halál az ember bűnének következménye. Így érthető, hogy a zsidó és a keresztény közösség számára egyaránt elfogadhatatlan volt az „eltávozás szabadsága”, ami a görög-római kultúrvilágban biztosította az öregek, a betegek vagy a nyomorultak számára azt, hogy terhes életüket, esetleg mások segítségének igénybevételével, kioltásák. A „könnyű halált” a kereszténységet megelődző társadalmak gyakorol-

nyű halált” a kereszténységet megelőző társadalmak gyakorolták az újszülöttek vagy az öregek elhagyásával is. A kereszténység véget vetett ennek a gyakorlatnak is.

A szenvedés zsidó magyarázata

Jn 9,1 ff.

A zsidó vallásfelfogásban a szenvedést a beteg személynek, családjának vagy népének bűnösségével magyarázták. Ezért kérdezték a farizeusok Jézust a vakon született emberről, hogy saját bűnei vagy családjáé okozták-e vakságát. „Isten tetteinek kell rajta nyilvánvalóvá válniuk”, adta Jézus a számukra érthetetlen választ. Amint *Jób könyve* is tanúskodik erről, az ártatlan szenvedése dilemmát jelentett a zsidó lelkiség számára, melyre csak a *Makkebeusok könyvében*, a hellenista korban alakult ki a megoldás. Az igazságtalan szenvedés értelmét a másvilági életben kapott jutalom adja meg. Az *Újszövetségben* ezt a felfogást kiegészíti a szenvedés és a halál pozitív értelmezése is. Nemcsak a bűn büntetéseként nehezedik ránk, hanem a türelemmel viselt szenvedés Krisztus szenvedését egészíti ki. A hívő a megváltás művébe kapcsolódik bele, halálában pedig Krisztus feltámadása valósul meg. Amint Szent Pál mondja: „Testünkben folyton-folyvást viseljük Jézus szenvedését, hogy egyszer Jézus élete is megnyilvánuljon testünkön. Életünkben állandóan ki vagyunk téve a halálnak Jézusért, hogy majd Jézus élete is nyilvánvaló legyen testünkön. (...)Tudjuk ugyanis, hogy aki Jézust feltámasztotta, Jézussal minket is feltámaszt, és veletek együtt elébe állít. (...)Ezért nem veszítjük el kedvünket, mert bár a külső ember romlásnak indult bennünk, a belső napról napra megújul.”

Kor 4,10-16

A szenvedés a keresztény erkölcsstan szerint

Ebben a tanításban gyökerezik a halálra és szenvedésre vonatkozó keresztény erkölcsszemlélet kettős álláspontja; nemcsak az eutanázia és a gyilkosság elítélése, hanem a türelmes szenvedés és halál elfogadásának pozitív értékelése is. A szenvedés és a halál a keresztény felfogásban nemcsak az ősbűn büntetése, hanem az Isten adománya is, melyet el kell fogadni akkor, amikor az élet további védelmére nincsen józan lehetőség. Ezzel mondunk igent az örök boldogságra szóló isteni meghívásra. A keresztény hagyományban tehát az „eutanázia” kifejezés a szó eredeti értelmében kapott helyet, az örök életet biztosító jó halált jelenti.

A *Szentírás* és a keresztény hagyomány az élet kioltásának tilalma mellett a felebaráti szeretetre hivatkozva sürgeti a betegek támogatását, valamint a szenvedés minden eszközzel történő enyhítését is. A keresztény felfogásban a „jó halál” azt is feltételezi tehát, hogy a haldokló nincsen magára hagyva szenvedésében. Az örök boldogságra hívó isteni szó az imádkozó közösség hitének és szentségeinek közvetítésével érkezik meg hozzánk.

Az öngyilkosság

Az emberi élet alapvető érték a keresztény világszemlélet számára, minden más emberi érték megvalósításának alapfeltétele. Ezért „...az ártatlan emberi élet direkt és szándékos kioltása mindig súlyos erkölcsi rossz...” pontosítja az ötödik parancs tanítását II. János Pál pápa hivatalos tanító tekintélyének teljes súlyával.⁴ A saját életünk védelmére irányuló kötelesség is ugyanebben az is-

⁴ EV 57,107

teni szándékban gyökerezik. Az öngyilkosság vagy egészségünk ésszerű védelmének elhanyagolása erkölcsi rossz, megfontoltszándékkal párosulva bűn. Az öngyilkosság elítélése a legelső keresztény értékítéletek közé tartozik. Júdás tettét *Máté evangéliuma* nemcsak Péter megtérésével állítja szembe, hanem azt is kifejezi, hogy gyalázatos tettének megérdemelt következménye a halál szégyenteljes formája volt.

Mt 27,3-10

A nyugati világ jogrendszerében a szabad elhatározásra képes betegek ma már megvan a joga az orvosi kezelés visszautasítására még abban az esetben is, ha az számára hasznosnak bizonyulna, vagy amikor annak visszautasítása azonosnak látszik a halál választásával. Ezen túlmenően azonban Hollandiában néhány éve már az aktív eutanáziát, az orvosi segédlettel végrehajtott öngyilkosságot is törvényesítették bizonyos feltételekkel. Az Egyesült Államokban a legutolsó választások alkalmával Oregon állam választói is elfogadtak egy hasonló javaslatot, aminek alkotmányosságáról a Legfelsőbb Bíróságnak kell majd döntenie. Ettől a szemlélettől határolja el magát az egyház, mert határozottan ellene szól az öngyilkosságra vonatkozó szentírási ítélet. Az orvostudomány jelenlegi lehetőségeit és problémáit is figyelembe véve azonban a hagyományos tanítás pontosításra szorult. Ezt tette az eutanáziáról 1980-ban kiadott vatikáni nyilatkozat, amelyet a most kiadott pápai körlevél megerősített. „Ismételten kijelentjük”, mondja II. János Pál, „az eutanázia Isten törvényének súlyos megsértése, mivel az az emberi személy szándékos és erkölcsileg elfogadhatatlan elpusztítása”.⁵ Most ennek a pontosított tanításnak a részleteire térünk át.

⁵ EV 65, 125

A bűn szerepe

A szenvedés és a halál a bűn következtében lépett be életünkbe, ezért a szenvedés mértékének enyhítése, valamint a halálveszély elleni védekezés egyúttal a bűn elleni küzdelem egyik megnyilvánulása is. Ez nemcsak megengedhető, hanem szükséges emberi méltóságunk és cselekvőképességünk biztosításához még akkor is, ha ennek közvetett hatásaként életünk időtartama megrövidül, a közeli halál valószínűbbé válik. Amint már XII. Piusz pápa megállapította, a cél ilyenkor nem a halál okozása, hanem a szenvedés csökkentése. Az egyházi tanításban az aktív és passzív eutanázia közötti különbség nem kap szerepet. A vatikáni nyilatkozat szerint az a cselekedet vagy a cselekedet elmulasztása jelent eutanáziát, mely önmagában vagy a cselekvő szándéka következtében halált okoz azért, hogy ezzel a szenvedés minden lehetőségének véget vessen. E meghatározás szerint tehát az eutanázia elsősorban a cselekvő szándékától és a cselekedet következményétől függ. Az eutanázia tehát olyan cselekedet vagy annak elmulasztása (aktív vagy passzív eutanázia a mai szóhasználatban), amelynek kizárólagos célja a szenvedés végérvényes megszüntetése halál okozásával.

Az orvosi erkölcsök

Az eutanázia eseteinek és az élet megengedett vagy kötelező védelmének pontosabb szétválasztásához azonban nem elég a ha-

lál okozására és a szenvedés csökkentésére irányuló szándék gondos megkülönböztetése. A szándék végrehajtásához megfelelő eszközöket kell kiválasztani. Az orvoslás eszközei ugyanis nemegyszer egyaránt alkalmazhatók a szenvedés csökkentésére és az élet megrövidítésére, vagy az élet és az elkerülhetetlenül velejáró szenvedés meghosszabbítására is. A keresztény meggyőződés szerint a haldokló ember méltóságának és a jó halálnak a biztosításához nincsen szükség sem a szenvedés minden áron történő elkerülésére, sem az élet feltétel nélküli meghosszabbítására. A „jó halál” keresztény értelemben vett jogát a haldokló emberi méltóságának ebben az értelemben vett feltétlen biztosítása jelenti. A beteg kényelmét biztosító palliációs orvosi eszközök akkor is alkalmazhatók, tanítja az egyház,⁶ ha ezzel az élet esetleges megrövidülése is elkerülhetetlenül együttjár. Előadódhat azonban olyan eset is, hogy az életfenntartó eszközök a beteg emberi méltóságát veszélyeztetik, mivel a halál elodázásán kívül előnyt már nem tudnak számára biztosítani. Ennek elkerülésére az 1980-as nyilatkozat néhány gondosan megfogalmazott, konkrét irányelvet is lefektetett.

⁶ EV 65, 124.

A gyógykezelés hatékonysága

Mindenkinek megvan a joga és a kötelessége arra, hogy egészségét vagy életét megfelelő eszközzel biztosítsa. Az eszköz használatának azonban arányban kell állnia egyrészt a gyógykezelés komplikáltságával, veszélyeivel, költségeivel és elérhetőségével, másrészt a használatuktól várható eredményekkel, figyelembe véve a beteg állapotát, fizikai és erkölcsi erőtartalékait. Pontosabban kifejtve tehát más eszköz híján megengedhető, hogy veszélyességük ellenére igénybe vegyünk a legújabb, még kísérleti állapotban lévő gyógymódokat. A betegnek is joga van ahhoz, hogy a helyzetéből adódó lehetőségeket kihasználva a tudományos ismeretek gazdagítását elősegítse. A beteg beleegyezésével azonban ezt fel is lehet függeszteni, különösen akkor, ha a kísérleti jellegű kezelés hatása nem felel meg a várakozásnak. Ebben a döntésben a beteg vagy a család megokolt kívánsága, valamint az orvosi vélemény egyenlő súllyal esznek latba. Az orvosi vélemény elsősorban a gyógykezelés egyéni és szociális terhei és a várható eredmény közötti arány felmérésére irányul. Senkit sem lehet azonban arra kötelezni, folytatja a nyilatkozat, hogy veszélyes vagy terhes gyógyító eljárást használjon. Az általánosan használt orvosi eszközök elegendőek az erkölcsi kötelesség teljesítéséhez. Ennek a mértéknek a követése nem tekinthető öngyilkosságnak. Ellenkezőleg, ez egyszerűen az általános emberi adottság elfogadását jelenti, és azt a vágyat, hogy elkerüljük azokat a gyógyászati eszközöket, melyek nincsenek arányban várható hatásukkal, vagy túlságosan terhesek a beteg családjára vagy a közösség számára. A beteg teherviselő képességének felmérésekor nemcsak anyagi és fizikai, hanem lelki és pszichológiai erőtartalékait is figyelembe kell venni.

Legfontosabb irányelvként az egyház hangsúlyozza, hogy a halál közelségében lelkiismeretileg megengedhető annak a gyógykezelés-

nek a visszautasítása is, amely az élet nagyon is bizonytalan és terhes meghosszabbításán kívül más eredményt nem tud nyújtani. Ilyen helyzetben csak a beteg méltóságát megillető lelki, társadalmi támogatást, valamint a kényelmét biztosító gyógykezelést kell folytatni, azt, ami hasonló körülmények között mindenkit megillett. Ugyanis nem a kezelés megszüntetése vagy visszautasítása okozza a halált, hanem a betegség, aminek orvoslására már nincsen lehetőség.

Az 1980-ban tett nyilatkozat az egyházi tanítás fejlődésében fontos lépést jelentett több ok miatt is. Mindenekelőtt a keresztény hagyományt és az eutanázia napjainkban divatos értelmezését gondosan szétválasztotta. A különbséget nem egyedül az eszközök önmagában vett természetére alapította, hanem gondosan mérlegelte a szándékot, valamint a beteg és családja körülményeit is, és az erkölcsi ítéletet ezeknek a szempontoknak, valamint a gyógykezelés eredményének mérlegeléséből, azok arányosságából vonta le. Ezzel eltért a napjainkban annyira kedvelt, de alapjában véve leegyszerűsített erkölcsi gondolkodásmódtól, amely a cselekedet önmagában vett természetén és a beteg döntésjogán kívül semmilyen más körülményt sem hajlandó figyelembe venni.

II. János Pál körlevele megerősítette ezt a tanítást, amit legjobban az épület tervrajzához lehet hasonlítani. Annak megvalósításához az építkező gyakorlata és bölcsessége is szükséges. A gyakorlati tapasztalatra épített emberi bölcsesség, valamint a szenvedés és halál keresztény értelmezésének mérlegre tételével minden egyes esetet külön kell elbírálni. Ebben a nehéz feladatban egyenlő teher nehezedik a betegre, orvosaira, hozzátartozóira és a társadalomra is. Noha ezek a döntések a magánélet részét alkotják, a nyilvánosság előtt is védhetőeknek kell lenniük, mivel legtöbb esetben végső és visszavonhatatlan lépést jelentenek. A politikai közösségnek érdeke ugyanis az élet védelme. Ezért szükséges, hogy az élet szándékos kioltásának tilalmát és a kezelés visszautasításának jogát a törvényhozás a lehető legpontosabban elhatárolja egymástól. A legjobb törvényhozás is hatástalan marad azonban a végrehajtók erkölcsi integritása nélkül. Ennek biztosítása azonban már nem a törvényhozás feladata, hanem az istenhitben gyökerező erkölcsi nevelésé. Ha más okunk nem is lenne rá, már csak ezért is határozottan vissza kell utasítanunk a vallás-erkölcsileg semleges nevelés társadalmi elfogadhatóságát. Semmi sem védi jobban az idős ember méltóságát és élethez való jogát, mint a keresztény szeretetben gyökerező családi közösség. Ezt kell kiegészítenie a palliációs gondozásnak, amely nem a technikai, hanem az emberi szolgálat fontosságára épül. Ennek a szolgálatnak a keretei között is biztosítani kell azonban az érdekelt családi és lelki közösség tagjai számára a közreműködés a lehetőségét.

Az élet alkonya és a házi orvos

FEJÉREGYHÁZI
ISTVÁN

Született 1939-ben Budapesten. 1965-től 1975-ig tanársegéd, belgyógyász szakorvos a SOTE III. Belgyógyászati Klinikáján. 1975 óta házi orvos. 1993-tól a SOTE Magatartástudományi Intézetének külső munkatársa.

Mindnyájan őrizzük felejthetetlen naplementék emlékeit. Életünk során azonban hány ilyen élményben volt részünk? És hányszor tértünk nyugovóra úgy, hogy egész nap nem láttuk a napot, hányszor fejeztük be viharban, ködben, fagyban vagy szinte elviselhetetlen hőségben? A hasonlat érvényesnek látszik életünk alkonyára, az öregkorra is, amennyiben ennek is megvannak a maga szépségei, mégis, leginkább a fogyatkozást, a betegségeket, a szenvedést juttatja eszünkbe. Pedig ez a kor is életünk szerves része, Isten adománya, amelynek nehézségei, gondjai mellett legalább annyi öröme is van, és amelynek harmóniáját más szinten, mint életünk korábbi szakaszaiban, de ugyanolyan mértékben megteremthetjük.

Természetes és szükségszerű, hogy idősödve hanyatlásnak indulnak testi-lelki képességeink. Akik erre lelkileg felkészültek, és eddig is reálisan, rugalmasan követték életük folyamán a bennük végbemenő változásokat, rendszerint megrázkódtatás nélkül fogadják ezt az újszerű állapotot. Akiket azonban váratlanul ér, akik képességeiket, családi, társadalmi és anyagi helyzetüket örökké tartónak gondolták, nem tudják elfogadni ezt az új állapotot, gyakran pánikba esnek, depresszióval reagálnak rá. Hasonlóképpen alakul legtöbbször azoknak a sorsa is, akik életük eddigi részét örömtelennek, eredménytelennek, kudarcokkal és sorscsapásokkal telinek tartják. Gyakran okoz nehezen leküzdhető csalódást az anyagi lehetőségek szűkülése, a társadalmi, munkaköri, közéleti pozíció elvesztése, a baráti, családi kapcsolatok meglazulása és megszakadása (például a fiatalok elköltözése, saját korosztályuk kihalása). Nagy hátrány, ha valaki egész életét kizárólag a munkájára, hivatására teszi fel, mert ha ezt fel kell adnia, értelmetlenné, üressé válik az élete. Az öregedéssel együtt nő a betegségek veszélye, ami talán a nem is oly távoli halál lehetőségét is sejteti.

Kapcsolattartás a beteggel

A házi orvos leghatékonyabban mint „az egészség őre” tud idős beteget segítségére lenni. Ritkán fordul azonban elő, hogy az idős személynek kizárólag egészségi állapota okoz gondot. Ezért elengedhetetlen, hogy a kezelőorvos jó, de legalábbis elfogadható kapcsolatot tartson betegével, és hogy tájékozott legyen azokról a körülményekről is, amelyek állapotát befolyásolják. Nemesgyszer a betegség csupán ezeknek a tünete. Egy idős betegem például tíz éve járásképtelen, nem tudja elhagyni a lakását, amióta egyetlen gyermeke megszakította vele a kapcsolatot. Bálint Mihály szerint minden betegség szeretet- és figyelemkérés is. Ne csak a beteg-

A betegségek és a lelki egyensúly

séggel foglalkozzunk, hanem a beteg személyiségével, amelynek része a betegség is.

Sokan képességeik hanyatlását — esetleg súlyos — betegségnek tartják. Ilyenkor az orvos megnyugtathatja őket azzal, hogy ez természetes jelenség, ami másoknál is többé-kevésbé hasonló módon megy végbe. A betegség az egyébként harmonikus személyiség lelki egyensúlyát is felboríthatja. Sok esetben az orvos nem képes az egészség teljes helyreállítására. Tapintattal, törődéssel, a beteghez fűződő jó kapcsolatával azonban el tudja fogadtatni a betegség okozta kellemetlenségeket, sőt a szenvedést, az elkerülhetetlen halált is. Egy idős betegem súlyos állapotban a kórházba került. Amikor halála előtt meglátogattam, beszámolt arról, hogy kórházi orvosa milyen lelkiismeretesen látja el: hétvégeken is be megy hozzá, válságos állapotában óránként az ágya mellett állt. Végül ezt mondta: „Tudom, hogy milyen súlyos betegséget kaptam. Mégis hálát adok érte az Istennek, mert ezáltal egy ilyen kiváló embert ismerhettem meg, mint amilyen a kezelőorvosom”.

Az orvos-beteg kapcsolat alapja a mesterségbeli tudás, a hiteles orvosi magatartás. Ezen túlmenően módja van az orvosnak arra is, hogy átlépje szorosan vett szakmai kötelezettségeinek a határait. Sok idős beteg például magányos, számára az orvos látogatása „esemény”, egy szál, ami az élethez köti. Segíthet rávenni betegét, hogy csökkentse a számára már elviselhetetlen munkatempót, vagy a hozzátartozókat, hogy többet törődjenek az erre rászoruló idős beteggel. Az orvos személyisége gyógyszerként is hat, és bizonyos esetekben fontosabb, mint a tabletták vagy az injekciók. Természetesen az „orvos-gyógyszert” is túl lehet adagolni. Óvakodjunk attól, hogy a beteg kiszolgáltatottan függő helyzetbe kerüljön, és attól is, hogy a magánéletébe beavatkozzunk — bár nemegyszer ilyen igények is felmerülnek a beteg részéről.

Az öregség mint esély a változtatásra

Az öregség és a betegség nemcsak fogyatkozás, hanem esély is arra, hogy életünket megváltoztassuk, megjobbítsuk, hogy olyan hasznos tevékenységek és örömök felé forduljunk, amelyekre eddig nem volt időnk, erőnk, módunk. A nyugdíjas a hivatali kötelezettségek helyett családjára fordíthatja idejét, erejét, unokáival, barátaival elmélyítheti kapcsolatát, segíthet nekik, több ideje jut kedvteléseire. Egyik nyugdíjas ismerősöm rendszeresen végez karitatív beteglátogatásokat. Egy másik hatvantól kilencven éves koráig huszonöt tudományos könyvet írt, amelyekből tizenöt még életében megjelent. A betegség arra is alkalom, hogy befelé forduljunk, elmélyítsük lelki életünket. Sokak számára különleges kegyelem időszaka ez, amely során rendezhetik, szorosabbra fűzhetik kapcsolatukat Istennel, hogy méltóképpen jelenjenek meg a színe előtt.

A háziorvos és a lelkipásztor munkája néha fedi egymást. Hasonló lelki problémával van, aki egyikükhöz, van, aki másikkhoz fordul, és lehet, hogy mindkettő tud segíteni. Vannak azon-

ban olyan esetek, amikor külön kell választani a két szakterületet. Ha például egy pap depressziós vagy kényszeres magatartás tüneteit észleli a 'gyónás során, orvosi kezeléshez kell hozzásegítenie a gyónót. Ha viszont az orvos a hozzáforduló betegnél súlyos lelki (erkölcsi) válság vagy büntudat jeleivel találkozik, amelynek, úgy látszik, reális alapja van — amennyiben ez a beteg világnézetével nincs ellentétben —, paphoz kell őt juttatni, mert az orvos nem adhat feloldozást az esetleges bűn alól. Jó volna, ha papok és orvosok gyakrabban konzultálnának egymással. Fontos tudni, hogy öregkorban sokkal gyakrabban fordul elő a depresszió, mint a korábbi életszakaszokban. Felismerésében nemcsak a családtagok, az ismerősök, hanem a pap, a lelkiatya is segíthet. Különösen magányos személyeknél, nagy ünnepeken vagy a beteg személyes ünnepnapjain gondoljunk erre, mert ilyenkor az öngyilkossági szándék is gyakoribb.

A házastárs elvesztése

Kritikus helyzetet idézhet elő idős korban egy közeli hozzátartozó (leggyakrabban a házastárs) elvesztése. Ilyenkor a család, a barátok melléállására, az orvos támogató magatartására van szükség. Mégis előfordul, hogy a hiány és a veszteség elviselhetetlen az életben maradt fél számára, ami súlyos betegséghez és ennek gyors végkimeneteléhez vezethet.

Egy-egy súlyosabb betegség cselekvésképtelenné, magatehetlenné teheti az idős személyt, aki a kiszolgáltatottságot, a tétlenséget alig, vagy egyáltalán nem tudja elfogadni. Ennek a nehéz állapotnak az elviselésében biztatást adhatnak a nagy angol költőknek, Miltonnak a sorai, aki maga is negyvenkét évesen veszítette el szeme világát. *A vak szonettjében* ezt írja:

*„.....Csak törd szelíd
igáját, úgy a jó. Hisz Ő a szent
király. A szárazföldön és vizen
sűrögteti szolgálói ezreit
s az is cselédje, ki csak vár s mereng.”*

A halál tudomásulvétele

A háziorvos nehéz, de szép és fontos feladata, hogy gyógyíthatatlan betegségében betege mellett álljon, és elkísérje őt a halálig. A legtöbb beteg előbb vagy utóbb tudomásul veszi állapotának súlyosságát, az elkerülhetetlen halált. Az orvosnak tájékoztatnia kell betegét betegségéről, annak természetéről, de nem mindegy, hogy ezt hogyan teszi meg. Az igazság tapintatos közlése mellett mindig nyújtsunk legalább egy kis reményt. (Például azt, hogy a sok új gyógyszer között bizonyára lesz olyan, amelyik az ő betegségére is hatni fog.) Aki nem tudja elfogadni a súlyos közlést, az megragadja a feléje nyújtott szalmaszálat, aki pedig reálisan képes átlátni a helyzetet, az annak megfelelően rendezi az életét, a tennivalóit. Hagyjuk, hogy ebben a vonatkozásban a beteg legyen irányítónk: mi az, amit képes elfogadni. Ismételten, ridegen szembebesíteni a számára elfogadhatatlan tényekkel nem szabad — az orvos szerepe nem azonos az ügyészével —, mert ez a beteg lelki

összeroppanásához, a betegség gyorsabb végkimeneteléhez vagy öngyilkossághoz vezethet. A halál elfogadásához rövidebb-hosszabb ideig tartó lélektani utat kell megtennie a betegnek (és hozzátartozóinak), amelynek főbb állomásai Elisabeth Kübler-Ross szerint a következők: tagadás — lázadás — feldolgozás („alkudozás”) — depresszió — teljes elfogadás. Türelemmel, megértéssel kísérje az orvos ezen az időt igénylő úton betegét, és ezzel lényegesen megkönnyítheti helyzetét, oldhatja magányát, félelmét, szorongásait. Ezáltal módot ad arra is, hogy a beteg beszélhessen azon lelki problémáiról, félelmeiről, megoldandó feladatairól, amelyekről egyébként nem tudna beszélni, magába fojtaná.

A társadalom halálképe

Az ún. civilizált társadalom a halált kudarcélményként fogja fel, nem tudja elfogadni, nem illik bele a fogyasztói szemlélet örömeire, élvezetekre összpontosító világába, a reklámok irányította közvéleménybe. Ennek megfelelően uralkodó nézetté vált, hogy az emberi élet egyik, vagy talán a legnagyobb eseménye, a halál, ismeretlen, eldugott kórházi szobákban, magára hagyatottan vagy idegen betegek között, nemegyszer műszerekre, gépekre kapcsolva (szinte „megfeszítve”) jön el. Vannak helyzetek, amikor a beteg kórházi ápolást igényel, amikor válságos állapotában van még remény a gyógyulásra. Ilyenkor természetesen indokolt, elfogadható a kórház nyújtotta magasabb szintű egészségügyi ellátás. Akiken viszont már itt sem tudnak segíteni, és elsősorban ápolásra szorulnak, azok számára sokkal emberségesebb, ha meghitt családi környezetben, hozzátartozók gondoskodását és szeretetét érezve és átélve élik meg halálukat. A haldokló hagyatkozása, végső búcsúja az őt körülvevő rokonságtól, barátoktól, áldása a visszamaradókra olyan drámai jelenet, ami ma mesterkéltnek, túlzottan idillikusnak hat, de a korábbi társadalmakban akkora méltóságot adott a halálnak, amely megnyugvást hozott mindnyájuk fájdalmában, és az élet más nagy eseményeinek, a születésnek, a házasságnak a rangjára emelte. Sokan egész életükben készültek erre a napra mint életük csúcspontjára. Sajnos, ma gyakran nincsen rá mód, hogy a beteg otthon, tisztességben és szeretetteljes légkörben távozzon az életből: vagy mert nincs körülötte családtag, esetleg hozzátartozója kora és fizikai állapota miatt nem tudja őt ellátni, vagy a lakáskörülmények miatt nem oldható meg az otthoni ápolás. Mégis, úgy gondolom, hogy sok esetben indokolatlanul küldi kórházba a halál előtt álló beteget az orvos vagy a hozzátartozó. Csak akkor tudjuk vállalni a haldokló ápolását, gondozását, csak akkor tudunk mellette lenni a halál pillanatában, ha — hozzátartozók, ápolók, orvosok — a magunk halálát is el tudjuk fogadni. Ennek hiánya az egyik leggyakoribb oka a haldokló elutasításának, kórházba küldésének.

Hogyan érvényesülhet a házi orvos keresztény világnézete, életvitele munkája során? Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy minden beteg vallásos meggyőződésére való tekintet nélkül, jogosult

A keresztény világszemlélet érvényesülése

az orvosi ellátásra, és az orvos nem tehet különbséget betegei között világnézetük szerint. A betegellátás területe nem alkalmas a „lélekalászásra” vagy a rossz emlékü agit.prog-munka ellenkező tartalommal történő végzésére sem. Az orvos viszont élheti és sugározhatja magából keresztény meggyőződését, annak legszebb és legmélyebb értelmét: „Arról tudják majd meg rólatok, hogy a tanítványaim vagytok, hogy szeretettel vagytok egymás iránt.” És imádkozhat is betegeiért. Vannak olyan esetek, helyzetek, amikor a gyógyszerektől, a műtétől már alig vagy egyáltalán nem várható eredmény, de az orvos szeretete és imája még mindig hatásos lehet Isten szándéka szerint az örökélet perspektívájában.

A betegápolás példaképei

Nincs könnyű dolga a háziornosnak, ha betege jó orvosa akar lenni. Személyreszólóan kell megítélnie, hogy a szorosan vett orvosi szakellátás mellett mi az, amit betege gondjaiból, bajaiból még vállalhat, és mi az, amiben már nem illetékes. A keresztény orvos nemcsak mint betegéért, hanem mint embertársáért is felelős; ugyanakkor tiszteletben kell tartania független, szabad személyiségét ebben a szükségszerűen függőséget is tartalmazó kapcsolatban. Szemünk előtt állnak a nagy, szinte megközelíthetetlen példaképek, akik a szegényeket, a betegeket, az elesetteket mindig szeretettel felkarolták, értük feláldozták önmagukat. Árpádházi Szent Erzsébet, aki „előszeretettel gondozott leprásokat, a legtermészetesebb mozdulatokkal fürdette őket, tisztogatta sebeiket, és soha el nem mulasztotta, hogy megcsókolja őket”. Batthyány-Strattmann László, a szegények orvosa, aki minden kórházból távozó betegének Jézus Szíve képet adott ajándékba, hátán imára, hálaadásra, erkölcsi megújulásra buzdító szöveggel. És nagy kortársunk: Kalkuttai Teréz Anya, aki nem tudja, betegeinek mi a világnézete, de akinek karizmatikus hitét, kereszténységét mindenki ismeri. Legjobb tanítóink azonban maguk a betegek, akik kifejezik igényeiket, türelemmel elviselik hibáinkat, gyengeségeinket, és akik életük, egészségi állapotuk alakulásával, a hozzánk fűződő kapcsolatukkal kifejezik, érzékeltetik velünk, mi az, amit jól tetünk, és miben kellene változtatni, javítani tevékenységünkben. Nemcsak bizalmukra, megértésükre, együttműködésükre, hanem imáikra is nagy szükségünk van.

Jó volna, ha az életük alkonyát megérő rokonaink, barátaink, embertársaink többet gondolnának az egészségre, mint a betegségre, többet az öregség szépségeire, cselekvési lehetőségeire, mint fogyatkozásaira, korlátaira, és ha ezeket az éveket-évtizedeket az élet csúcának tekintenék hasonlóan a nagy drámák, operák utolsó jeleneteinek, a nagy szimfóniák zárótételeinek az emelkedettségéhez. Mindebben a háziornos is nyújthat — némelykor nem is kis — segítséget, amit mint az élet nagy és megtisztelő ajándékát kell megköszönnünk.

Az ember és öregedése

Tanszékvezető egyetemi tanár, a SOTE Gerontológiai Központjának igazgatója.

Ciceró írta több mint kétezer éve: „Én azt szeretném, hogyha rövidebb ideig élnek, mintsem idő előtt megöregednék.” Sorsa így teljesült be Az ember szeretne hosszan, fiatalon és egészségben élni, miként az ókori trójai király, Ladomeon fia, Titoniusz. Ő addig kérlelte atyját, hogy eszközölje ki számára az istenektől az örökéletet, míg atya fel nem kereste Aurorát, a hajnal istennőjét, és örökéletűvé nem tette Titoniuszt. A baj ott kezdődött, amikor véget nem érő élete során az öregség valamennyi kínja, nyomorúsága, fájdalma bekövetkezett, mert elfelejtett örök életéhez örök ifjúságot, egészséget kérni. Amikor emiatt zsémbelni kezdett, Auróra haragjában tücsökké változtatta.

A gerontológia szerint azonban, miként nincs két egyforma ujjlenyomat, úgy nincs két egyforma öregedés sem. Ugyanakkor bizonyos öreg-típusok megkülönböztethetők mindennapi életünkben; ismerünk jóságos és bölcs öreget, viszont gonoszkodó zsémbes, rút vénséget. Ismerünk koravéneket és fiatalos öregeket, sikeresen és sikertelenül öregedőket, boldog és boldogtalan időseket. A mindennapok embere és a tudós egyaránt az öregedés és az öregkor nyomorúságát, tehetetlenségét, kiszolgáltatottságát és függőségét szeretné elkerülni. A magyar népesség egyszerre fogyó és gyorsan öregedő. A fogyás elérte évente a három ezreléket, a születéskor várható élettartam magyar férfiaknál hatvannégy év, nőknél hetvenkettő-hetvenhárom év. Jellemző, hogy a fejlettebb országok népességnövekedése lelassul, polgárai élettartama nő. Földrészünkhöz lassan hozzáöregedik Észak-Amerika népessége, s e társadalmaknak meg kell küzdeniük számos lélektani, gazdasági problémával.

Az emberi nem sikeres földi elterjedésének egyik feltétele volt az egyének által szerzett világról való információk továbbadása illetve megszerzése. Amíg ez a folyamat szóban ment végbe, addig az „öregre” létfontosságú szükség volt. Amikor az információ megszerzése áttételessé vált, az öregek a fiatalabb nemzedékek számára mindinkább teherre váltak.

Nemzedéki vetélkedés

A legújabb korban a „népességi korfák” megváltoztak, deformálódtak az öregek számának növekedésével. A nemzedékek egymás riválisaivá váltak, szerepvetélkedésük számos jellegzetes harcával, kegyetlenségével, lelketlenségével és kialakult az ún. „öregellenes magatartásforma”, az idősek leértékelése. Az öregek helye és szerepe mind a családokban, mind a közösségekben bizonytalanra és kilátástalanná vált, magányosságuk fokozódott. Az öregek biztonságának megrokkanásával csökkent a közösségek és társadalmak ereje, vitalitása és kreativitása. Az egyházak és szervezeteik nehezen küzdenek meg ezzel a tendenciával.

Az utóbbi tizenöt évben a gerontológusok az egészséges és sikeres öregedés lehetőségeit kutatják. A kutatások általában a modern közegészségügy, a megelőző orvostudomány és a járványtan eredményeként értékelik az életkilátások és életminőség lehetőségeiben bekövetkezett javulást. Ugyanakkor ez nem jelent betegségmentes életet. Az már megállapítható, hogy az a lendületes optimizmus az öregedés megismerését illetően, melyet Alex Comfort a hetvenes évek elején képviselt, nem teljesült. Szerinte ugyanis „húsz éven belül tisztába jövünk az ember öregedési folyamatainak lényegével. Minden feltétel adott egy olyan frontáttörésre, amely kihatással lesz az idős korban lévő ember életére vagy az emberi élettartama, vagy mindkettőre”. E frontáttörést jelentő korszaknak az egyik nagyon fontos tudományos megállapítása, hogy a biológiai öregedés mellett a pszichológiai és szociológiai öregedés meghatározó jelentőségű. Ezt támasztotta alá az USA-ban 1955 és 1980 között végzett követéses településnépességi kutatássorozat Busse és Maddox tudományos elemzésével. Megállapításaik szerint az agyfunkciók korfüggő változásai nagyon is összefüggnek a szociális tényezőkkel: az emberközi kapcsolatokkal, rokonsági és családi viszonyokkal, baráti- és munkakapcsolatokkal, neveltetéssel, iskolázottsággal, a munkavégzés jellemzőivel.

Ebben az összefüggésrendszerben az öregedés-meghatározó szociológiai és magatartástudományi elméletek két fontos tényezőt emelnek ki: az „élet-eseményt” és az „élet-stresszt”. Az életesemények között mint normatív eseményeket említik a nyugdíjazást, az özvegységet, a családi változásokat, súlyos betegségeket. A stresszről kijelentik, hogy az öregedés és öregkor önmagában is stresszt okozhat, de ez nem szükségszerűen destruktív. Az egyén szerepe ennek földolgozásában perdöntő, és szorosan összefügg a közösségbentézményességbe való bevonásával, a környezetéhez és a közösséghez való viszonyával. Az önismerettel rendelkező egyént „érett egyénnek” is nevezik. Az önismerettel és öntevékenységgel korai problémafelismerés is társul, így korai konfliktusmegoldás vagy akár konfliktusmegelőzés is lehetővé válik. Márpedig az öregedés és öregkor során nagyon fontos a személyesen működő, tapasztalatilag alátámasztott és tanulással fejlesztett védekező-elhárító alkalmazkodás. Több tanulmány foglalkozott az öregedés és öregkor ún. alkalmazkodási stratégiáival és típusaival. Mint minden típusban, ezek a próbálkozások is sok pontatlansággal jellemezhetőek, és számos átfedésük miatt nem szabad tiszta öregedési típusokat keresni, csupán jellemzőket és jellegzetes stratégiákat, melyek vonatkoztatásként hasznosíthatók a mindennapi életben és bizonyos tanácsadás és tervezés érdekében.

Az egyik ilyen osztályozást Reichard, Livson és Peterson még a hatvanas évek elején dolgozta ki. Öt személyiségtypust különböztetnek meg, az öregkori beletörődés, ill. alkalmazkodás öt stratégiája alapján. Igaz, a vizsgált személyek mintegy harmada nem volt besorolható

egyik típusba sem, mégis jól alkalmazható stratégiáknak tarthatók. Ezek a következők: 1. konstruktivitás, 2. függőség, 3. védelembe vonulás, 4. rosszindulat, 5. öngyűlölet. A konstruktív-kreatív öregedés biztosítja a legeredményesebben a harmonikus beilleszkedést és fennmaradást. Elfogadható még a második és a harmadik csoport, viszont a fennmaradás szempontjából legkedvezőtlenebb a rosszindulat és az áthárító gyűlölködés.

Különösen tartós gondozást és ápolást biztosító intézetekben válhat nagyon kritikussá az idősök helyzete, ha nem a megfelelő emberek kerülnek egymás mellé. Ezzel kapcsolatban szükséges az idősök személyiségvizsgálata is. Megkülönböztettek 1. közösségi, 2. önmagának való és 3. diktatórikus idősöket. Mások vizsgálatai alapján elkülöníthetők voltak az 1. integrált, 2. dezintegrált, 3. konfúzus, 4. „szóló” idős ember személyiség típusok. Az aktivitás alapján pedig jól elkülönül 1. a go-go (örökmozgó), 2. a no-go (passzív) és a 3. slow-go (nyugis) típusú idős ember. Ezek közül a legsikeresebben öregedők a slow-go típusba tartoznak. A fennmaradást leginkább befolyásoló személyiség típusnak, ún. „túlélőnek” a kissé agresszív, önös és érzéketlen idős embert tartják. Ugyanakkor a szeretet-módszerekkel élők fokozottabb pszichés frusztrációknak vannak kitéve, ezért sérülékenyebbek.

A nemzedékek egymáshoz való viszonya nagymértékben függ az adott közösség integráltságától vagy dezintegráltságától, meghatározó azonban az egy évfáratúak egymáshoz való viszonya, fogalmi és metakommunikatív rendszere. Az elkülönülésre való törekvés, visszahúzódnak magatartás tudományos kutatása az idős kori magánvizsgálattal került előtérbe. Újabb hangoztatják, hogy az idősök nem saját hibájukból húzódnak ki a mindennapok kapcsolatrendszeréből és a közösségi életből, hanem kirekesztik őket az előítéletekkel, diszkriminációkkal, gerontofóbiával.

A kiegészítő fantázia ilyen esetekben igyekszik pótolni a hiányokat, de ezzel csak összekuszálódhatnak a szálak, és időrendi, témaközi zavarok következhetnek be. A beleérző képesség, a segítő szeretet és közösségi befogadás adja az idős kori problémák megoldásához az alapokat.

Sokan próbálkoznak az idősök életminőségének javításával, egymáshoz tartozásuk tudatának fejlesztésével. Cicero írta: „...mert hiszen életünk és természetünk fejlődése úgy alakult, hogy egyik életkor a másikból nő ki, s leginkább az a kívánatos, hogy az egykorúakkal, akikkel mintegy a rajtvonaltól együtt indultál el, ahogy mondani szokás, a célponthoz is ugyanazokkal érkezzél. De mivel az emberi dolgok esendők és mulandóak, mindig keresni kell valakiket, akiket szeressünk és akik minket szeressenek, ha ugyanis eltűnik a szeretet és a jóindulat, eltűnik minden öröm az életből.”

Gondolj a télre

*Amikor a nap a legforróbban
süt le rád, akkor gondolj a télre
(keleti mondás)*

Született 1940-ben, belgyógyász, kardiológus. A Pécsi Orvostudományi Egyetem II. Belklinikáján dolgozott 1982-ig, majd a Pécsbányatelepi Kórházban geriatríai és rehabilitációs osztályt szervezett. Tudományos közleményei belgyógyászati és geriatríai témákban jelentek meg.

Az öregedéssel és a halállal kapcsolatos korábbi magatartási mintákat, íratlan törvényeket legtovább a falusi közösségek őrizték. Az utóbbi évtizedekben azonban e közösségek is széthullottak. A mai magyar társadalomban szinte teljesen hiányzik a megöregedés kultúrája, az emberek elhárítják az öregség és a halál gondolatát. Ezekkel a kérdésekkel először a kórházi ágyon szembesülnek, felkészületlenségük miatt azonban gyakran azt látjuk, hogy súlyos betegség után, állapotuk romlásakor kétségbeesnek, szoronganak.

„Minden öregedő embernek választania kell: vagy görcsös igyekezettel vissza akarja tartani azt, amiről érzi, hogy úgyis kicsúszik a kezéből, vagy vállalja az új életérzést, és ezzel új lehetőségek, változások számára nyitja meg magát” — írja Riemann.

Az öregedés természetes folyamat, mely külső megjelenésünk megváltozásával, szervezetünk teljesítő- és alkalmazkodó képességének fokozatos csökkenésével jár. A pszichológiai öregedésre a lelki alkalmazkodóképesség romlása, a fokozott érzékenység, beszűkülő érdeklődés a legjellemzőbb. Szociális öregedésünket a társadalomban, családjában megváltozott szerepeinkkel jellemezhetjük. Legjelentősebb szerepredukció a nyugdíjba menés, ami társadalmi presztízsveszteséget, anyagi helyzetünk romlását és még számos kedvezőtlen változást jelent. A családon belül a szülői irányító és gondoskodó szerep fokozatos feladására kényszerülünk. Mindezek mellett csökkennek emberi kapcsolataink, rokonaink, barátaink meghalnak, házastársunkat is elveszítjük. Ebben az életszakaszban gyakrabban jelentkeznek a megbetegedések.

A kronológiai és biológiai életkor

Öregedésünk üteme részben genetikailag determinált, de jelentős mértékben gyorsíthatják egyéb tényezők, testi-lelki betegségek, helytelen életmód (egészségtelen táplálkozás, fizikai aktivitás hiánya, káros szenvedélyek, az egyén anyagi és társadalmi helyzete, stb.). Lehetőségünk van az öregedés ütemének lassítására is, elsősorban tervezett, céltudatos, következetes életvezetéssel. A kronológiai, naptári kor a betöltött évek számát jelenti, a biológiai életkor pedig az egyén külső megjelenése és aktuális fiziológiai, pszichológiai és érzékszervi működése alapján ítélt meg.

Az időskori magány gyökerei

Az öregedéssel járó egyik legsúlyosabb következmény az elmagányosodás. Ennek gyökerei általában korábbi életszakaszokra nyúlnak vissza. Az első komoly veszteség a felnőtt gyermekek távozása a családból. Ezt az életszakaszt, „üres fészek” szindrómának nevezik. Gyakran erre az időre esik a házastársak érzelmi kö-

tődésének fellazulása, amellyel tovább gyöngül a család megtartó ereje. Sokan képtelenek ezekhez az eseményekhez alkalmazkodni, és ezt követően szinte összes kapcsolatukat feladják.

Ebben az életszakaszban a súlyos depresszió nem ritka és elég magas arányban végállomása az öngyilkosság. Közvetlen kiváltója általában valamilyen veszteség-élmény. Ez lehet a szeretett személy, munkaképesség, önellátási képesség, az anyagi biztonság elvesztése. Az uralkodó érzés ilyenkor a szeretethiány, amely vagy oly módon jön létre, hogy elveszti azt az érzést, hogy szeretik, vagy úgy, hogy elveszti mindazokat, akik szerették. A szeretetérzés elvesztésével párhuzamosan a reménytelenség, a tehetetlenség, a feleslegesség érzése válik uralkodóvá, és e kínzó élmények sodorják az egyént az önpusztító krízis felé. Az öngyilkosságra a hetvenöt év feletti férfiak veszélyeztetettsége a legnagyobb. A tragédia úgy kerülhető el, ha az egyén tudatosan védekezik ellene, és megfelelő segítséget kap. A védekezés útja lehet, hogy felkeresi azokat a családtagokat, barátokat, vallási vagy egyéb közösségeket, akiktől reméli, hogy segítők kezét nyújtva támogatják a talpra állásban. A veszélyeztetett környezetében élőknek pedig figyelni és reagálni kell azokra a jelzésekre, célozgatásokra, amelyek szinte minden esetben észlelhetők. Ilyenkor egyetlen szó, egy-egy érzelmi töltésű mozdulat, egy rövid látogatás visszahozhatja a továbbélés reményét.

A magányosság elleni harc

A magányosság elleni harcot már életünk derekán el kell kezdeni életvitelünk racionális szervezésével, az emberi kapcsolatok tudatos építésével, ápolásával, új barátok szerzésével. Jó fegyver a magány ellen a testi-szellemi aktivitás megőrzése. Társadalmi méretű téveszme, hogy az idős ember már eleget dolgozott, tehát pihenjen, üljön a karosszékekben, élvezze a nyugalmat. A karosszékekbe, lakásba való visszahúzódás ugyanis teljessé válhat. Mindez elkerülhető, ha nyugdíjba kerüléskor új életritmust vezetünk be, amelyben az alkotó jellegű, hasznos testi-szellemi tevékenységnek és a pihenésnek új aránya érvényesül. Igen jó hatású ebben az életszakaszban a másokkal való törődés. Felmérhető jelentőségű az unokák gondozása, a velük való foglalkozás. Gyakran látjuk, hogy a nagyszülők sokkal melegebb, szorosabb érzelmi kapcsolatot alakítanak ki unokáikkal, mint korábban gyermekeikkel sikerült. Fontos, hogy számon tartsuk ünnepeinket, legyenek ünnepeink. Az ünnep az áthangolódás, a megszokott szürkeségből való kilépés lehetősége. Ünnepi öltözködés, ünnepi viselkedés, ünnepi hangulat, együttlét másokkal egy közös érték jegyében, óriási lelki élményt adhat.

Ami végtére is megtart az életben, az nem más, mint az a képesség, hogy valaminek örüljünk, és valamit kedvvel tegyünk, hogy valamit szeressünk.”
(R.Riemann)

Az idősek magányának oldásában a fiatalabb korosztálynak is feltétlenül szerepe van. Nemcsak erkölcsi kötelesség a szülők, a nagyszülők felé fordulniuk, hanem a törődés során átvehetik az ősök tapasztalatait, kulturális hagyományait. A múlt elfogadása és beépítése, az elődök tisztelete saját személyiségfejlődésüket is nagymértékben szolgálja. Viszont az is fontos, hogy az idősek

**„Maga a halál is az
élet feladatainak
egyike” (Marcus
Aurelius)**

**A halállal való
megbékélés útjai**

megértőek, toleránsak legyenek gyermekeik, unokáik iránt. Fogadják el, hogy azok nem feltétlenül velük azonos módon vélekednek a világ dolgairól. Sok idős ember csak a gyógyszerektől reméli állapotának jobbra fordulását, és naponta 30-40 szemet is elfogyaszt. Legtöbbször ez felesleges és ártalmas. Olyan szemléletváltást kell elérnünk, melynek eredményeképp megváltozik az idősök életmódja, és ezzel együtt csökken a tabletták száma.

Idősokkal foglalkozván mindennapi munkánkban megkülönböztetett helyet foglal el az elmúlás kérdése. E kérdéssel nem szívesen foglalkozunk, félünk tőle, megpróbáljuk kirekeszteni tudatunkból. Az emberiség évezredek során kiérlelte azokat a szokásokat, szertartásokat, amelyekkel a halál kegyetlenségét szelídíteni tudta. A modernizálódott, technika rabjává vált, erkölcsi válságban szenvedő társadalmakban ezek elhalványodtak, tartalmatlanná váltak, esetleg teljesen megszűntek. Ma egy temetés többnyire mechanikusan, személytelenül zajlik, a gyász felszínes, vagy hiányzik. Gyermekkoromban a falunkban még egészen másként történt. A háznál történő ravatalozástól a temetőig minden nagyon bensőséges, személyre szóló volt. Még ma is hallom azokat a temetkezési énekeket, zsoltárokat, amelyekbe „beleénekeltek” fájdalmukat az emberek. Néhány évvel ezelőtt Görögországban jártam, és Athén mellett a kerameikoszi temető több ezer éves sírköveinek csodálata közben éreztem hasonlót, mint a falumban. A halálra készültöt körülveszi a családja, barátai, és búcsúznak egymástól. Megbeszélik elintézetlen dolgaikat, útravalót készítenek a távozóknak. Arcukon megbékélés látszik.

Mivel a halál születésünk pillanatától életünk elkerülhetetlen része, készülődniünk kell rá. Azzal, hogy számúzzuk tudatunkból, csak erősödnek félelmeink. Egyedül a halállal való megbékélés szabadíthat meg rettegésünk rabságából. Keresni kell a megbékélést hívőként és nem hívőként egyaránt. Szilárd, vallásos meggyőződésűek számára könnyebb ez az út, mert bizalommal tekinthetnek a halált követő időre, míg a nem hívők perspektívája csak a halál előtti életre szól. Bármelyik úton is közelítünk a megbékéléshez, nem nélkülözhetjük az emberiség ezzel kapcsolatos évezredek tapasztalatait, a vallási és kulturális hagyományokat. Pozitív életfilozófiát kell kialakítanunk, erősíteniünk kell tudatunkban azt az alapvető igazságot, hogy az élet utolsó szakasza nemcsak képességek, teljesítések beszűkülésének, vagy elvesztésének folyamata, hanem a lelki fejlődés, növekedés újabb fejezete, tapasztalatok átadása, életünk összegzése, értékelése, betetőzése lehet. A halálra való felkészülésben segíthet a hagyományokhoz igazodó gyászolás. A gyász nagyon fontos, mert segítségével kifejezhetjük szeretetünket, ragaszkodásunkat halottunk iránt, ezáltal feloldást, megnyugvást nyerünk, úgy érezzük, hogy tudtunk a legnehezebb helyzetben is emberként viselkedni.

A geriátriai osztályról

A geriátriai osztály időszerű megbetegedések diagnózisát, kezelését, komplex rehabilitációját végzi. Az idős korban jelentkező betegség a megöregedés biológiai, pszichológiai és szociális folyamatának csupán egy jelensége, mely mellett az egyén az öregedés minden egyéb vetületét hordozza. Osztályunkon több szakma képviselőiből álló orvoscsoport dolgozik, és jelen vannak a rehabilitációs szolgálat elemei is. A gyógyító munka rendkívül fontos része a jó minőségű ápolás. Jól képzett nővérek nélkül a geriátriai tevékenység reménytelen vállalkozás. Osztályunkon világi és szerzetes nővérek együtt dolgoznak. Az időseket ellátó osztályokon különösen nagy figyelmet kell fordítani az ápolás emberi értékeire. Végző óráiban minden ember segítségre szorul. Nem szabad magára hagynunk, mellette kell lennünk: az orvos, a nővér, a pap, a családtagok, a barátok, betegtársak..., mindannyian, akikre szüksége lehet, akik tehetnek érte valamit. A haldoklóval való foglalkozás komplex ellátást jelent: gondost ápolást, orvosi kezelést — melynek fontos része a fájdalom enyhítése, — és a lelki gondozást. E vonatkozásban az orvosképzés jelenleg elégtelen. Ezért nagyon fontos, hogy e területen képezzük magunkat, és ezáltal alkalmassá váljunk arra, hogy az orvosi ellátáson kívül biztosítani tudjuk a beteg számára a személyiségét is figyelembe vevő megfelelő ápolási környezetet, és eredményesen koordinálni tudjuk az abban résztvevők működését.

A haldoklók komplex ellátása

A hospice fogalma és célja

A haldokló speciális ellátásra, emberhez méltó körülményeinek megteremtésére indult el a nyugati országokba a hospice-mozgalom (hospice: ápolási közösség). A hospice-t az egészségügyi intézménytől az különbözteti meg, hogy tevékenységében az egészségügyi szakemberek mellett laikusok is részt vesznek, és olyan közösséget hoznak létre, amelynek központja a haldokló, és ahol megmaradt testi-lelki képességeit használni tudja. Elhelyezése, felszereltsége s berendezése az orvosi és ápolási feladatok ellátása mellett lehetővé teszi a családtagok, barátok együttélését a beteggel. A hospice tehát elsősorban speciális szellemiséget jelent, a szolidaritás, a megértés, a gondoskodás, az egymás segítségének szellemét fejleszti és terjeszti. Az első kezdeményezések hazánkban is megtörténtek. Ezen ellátási forma azonban a beteg otthonában is megvalósítható a háziápolás részeként, amennyiben erre alkalmas gondozócsoport létrehozható. A hospice-ellátás szakmai feltétele, hogy képzési programok induljanak egészségügyi szakemberek és önkéntesek (laikus segítők) részére egyaránt. Megvalósulásáig azonban minden erőnkkel arra kell törekednünk, hogy az egészségügyi intézményekben a betegek életük utolsó, nehéz szakaszában megfelelő gondoskodásban részesüljenek. Semmelweis szavaival: „Az orvosnak nem csupán tudósnak, hanem együttérző és részvétteljes embernek is kell lennie. A »csak« tudós kevésbé bírja meggyógyítani a beteget, mint az olyan orvos, aki együttérző és részvétteljes lélekkel áll a betegágy mellett”.

Hospice – az élet és a halál méltóságáért

RUZSA ÁGNES

Született 1955-ben Budapesten. Iskoláit Keszthelyen végezte. A Pécsi Orvostudományi Egyetem elvégzése óta Szombathelyen, a Markusovszky Kórházban dolgozik onkológusként. 1989 óta érdeklődik a haldokló rákbetegek orvosi, pszichoszociális problémái iránt. 1992 óta a Szombathelyi Hospice Alapítvány keretében végez munkát.

A betegeket, de különösen a haldoklókat a kezdetektől fogva otthonukban ápolták a család asszonyai. Csendet, békét, nyugalmat, szeretetet nyújtva nekik az orvosságokon kívül. A szegények, a nincstelenek azonban magányosan, elhagyatottan haltak meg. Az elesettek iránti szeretet, az irgalmasság gyakorlása a keresztény magatartás egyik fő erénye. A háborúk idején, de a hosszú zarándokutakon is sok beteg és sebesült ember került távol az otthonától. A 4. században Rómában Fabiola asszony megnyitotta *otthonát* a zarándokok és betegek előtt. Az utasokat vendégülálló helyeket *hospitium*-nak nevezték. A szó menedékhelyet jelent, ahol a megfáradt utazó felüdülhet, megpihenhet. 1042-ben a Johannita lovagok Jeruzsálemben *kórházat* létesítettek a beteg, haldokló keresztes lovagoknak és a város szegényeinek. Azokat az otthonokat, menedékhelyeket, amelyeket a haldokló elhagyatottaknak hoztak létre a 11-14. században, az ápoló szerzetesrendek „hospice”-nak, „Hotel Dieu”-nek nevezték. Az első ispotályokat nemcsak az ápoló szerzetesrendek kezdeményezésére, hanem a gazdag németalföldi, franciaországi polgárok adakozásából, könyörületességéből alapították. (Beaune, Bruges). Ezek váltak a későbbiekben a modern kórházak őseivé, de ezekhez a hagyományokhoz nyúltak vissza a modern hospice-ok létrehozói is. Elsőként 1842-ben Lyonban jött létre hospice-nak nevezett haldoklók háza, majd a századfordulón az angolok is létrehozták hasonló intézményüket, melyet Saint Joseph Hospice-nak neveztek. Azt a fajta modern hospice-t, amelynek szellemisége alapján ma a hospice mozgalom világszerte elterjedt, Dame Cicely Saunders orvos alapította és nyitotta meg 1967-ben, Londonban. Az utazók védőszentjéről, Saint Christopher Hospice-nak nevezte el.

Miért vált olyan gyorsan népszerűvé a hospice mozgalom?

A medicina fejlődésével a természetes halál mind ritkábbá vált. A gyógyíthatatlan betegek a kórházi műszerek között magányosan, szeretteiktől távol vannak. Nem kell feltétlenül nemzetközi statisztikákra hivatkoznunk, hogy tudjuk, a haldoklók 70-80 százaléka otthon, szerettei körében kíván meghalni.

A haldokló betegeket speciális igényeik alapján különítik el ma is a hospice-okban. A haldoklók otthoni, vagy legalább otthonos környezetre vágnak, biztonságérzetre, intimitásra. Előtérbe kerülnek spirituális tartalmú gondolataik, meditációik, számot vetnek életükkel, megváltozik Istenhez való viszonyuk, keresik az élet értelmét.

A hospice-okban mintegy 90 százalékban daganatos betegeket ápolnak. A hospice személyzete főleg orvosokból és nővérekből áll. Tekintettel a megnövekedett ápolási teendőkre, egy orvos munkáját húsz nővér segíti. A tüneti kezelés, a panaszok enyhítése az orvos feladata. A szervezési feladatokat és a szociális problémák megoldását a szociális munkások végzik. Otthoni gondozást, ápolást is végez ez a csoport. Gyógytornászok, pszichológusok, foglalkoztató terapeuták, gyógyszerészek és lelkészek tevékenykednek a betegek körül. A teljes komfort biztosításának elengedhetetlen része a karitatív munkát végző önkéntes segítők csapata. A hospice tehát olyan ápolási közösség, amelynek tagjai arra szövetkeztek, hogy a haldokló testi-lelki komfortját biztosítsák, olyan környezetet teremtsenek számára az otthonában vagy a hospice-otthonban, ahol egyéniségét megőrizheti élete utolsó pillanatáig. Az otthoni gondozás feltétele, hogy a teljes hospice-csoport a beteg rendelkezésére álljon, s a tünetek súlyosbodása esetén átmenetileg vagy véglegesen a hospice-otthonba, vagy a kórházi osztály palliatív részlegére kerülhessen a beteg.

**A terminális állapot
pszichoszomatikus
problémái**

Az orvosi szempontból terminális állapotú az a beteg, akinek a betegsége nem gyógyítható, egyensúlyban nem tartható, s az életmehosszabbító terápiás eljárások ellenére egy adott időn belül halálhoz vezet. A betegek a terminális szakaszban biztonságra vágyanak, a család közelségét igénylik. Lényeges, hogy önbecsülésüket megtarthassák. Tekintettel kell lenni emberi igényeikre, szeméremérzetükre.

A családnak nemcsak az anyagi helyzete változik meg, ha egyik tagja hosszan tartó, súlyos betegségben szenved, hanem lelki terhei is megnövekednek. Sokan nem mernek nyíltan beszélni a betegnek a gondjairól. Elhessegetik a halálnak még a gondolatát is. A búcsúzkodni, végrendelkezni kívánó haldoklóval nem tudnak szót érteni. Vidám álarcot vesznek fel, úgy tesznek, mint ha csak egy kis nátháról lenne szó. Pedig mindig meg lehet találni a kellő pillanatot, és szeretettel beszélgetni úgy, hogy egyben segítsünk is.

A hospice-okról ma

Angliában mintegy 200 hospice működik. A hospice szervezetek Európa 26 országában tartják nyilván csoportjaikat. Az Egyesült Államokban több mint másfélezer hospice működik.

Magyarországon Budapesten és Szombathelyen szinte egyidőben kezdődött meg a munka. A létrejött haldokló gondozás részben a betegellátást, részben a hospice-gondolat elterjesztését tűzte ki célul az országban. Így ma már léteznek csoportok Csepelen, Debrecenben, Miskolcon és Gyulán is.

Tapasztalataink alapján mondhatjuk, hogy betegeink mindig örömmel fogadták, ha a hospice-csoport az ápolást otthon végezte. A nővérek akár naponta, de hetente kétszer biztosan látogatták, ápolták a betegeket, 2-4 órát töltöttek náluk. Az orvos heten-

te, szükség szerint naponta vizsgálta a beteget. Lelkészeink a betegek igényei szerint tettek látogatást otthonaikban.

Időszakosan igényeltünk jogászt a végrendeletek elkészítéséhez. Egyéb szakemberek, szociális munkások, gyógytornászok vettek részt a házi gondozásban. A családnak biztonságérzést nyújtott a szakellátás, csökkentette anyagi terheiket. Mindez nagymértékben csökkentette a kórházak terheit és az ápolási napok számát. Saunders mondta a hospice-mozgalom lényegéről, hogy az „ember élete utolsó percéig fontos nekünk. Mi nemcsak azért fogunk elkövetni mindent, hogy békében halhasson meg, hanem hogy mindvégig emberhez méltóan tudjon élni.”

Elhunyt Juth Lenke

(1930. augusztus 30. — 1995. május 27.)

Alig néhány hónap telt el Balassa Mária halála óta, s szerkesztőségünk ismét elveszítette egyik legtisztább és legértékesebb tagját. Juth Lenke a Tankönyvkiadónál dolgozott szerkesztőként éveken át, s nyugdíjba vonulása után jelentkezett segítő szolgálatra. Hatalmas műveltségével, gondos igényességével lektorálta, szerkesztette a kéziratokat. Szerény, tiszta, mindig derűs egyénisége megszépítette mindnyájunk életét. Munkáját akkor is folytatta, amikor már kikezdte szervezetét a halálos betegség, s dolgozott mindvégig, a fájdalmas kezelések s a növekvő szenvedések ellenére, a közelgő halál árnyékában is. Ha hogylétéről kérdeztük, mindig mosollyal ütötte el a kérdést. A munkája volt számára a fontos, és munkatársai, akiknek segíthetett.

Olyan szerényen és egyszerűen távozott közülünk, ahogyan élt. Hisszük: megérkezett oda, ahol a szelídek, a tisztaszívűek, a békességesek együtt vannak Isten szeretetében.

Avignon díszletei

II. rész

Sorsok és sírkövek

Az első avignoni pápa, V. Kelemen, Bertrand de Got életét, lyoni koronázásától kezdve gond és szerencsétlenség kísérte. „Azt beszélik, hogy felszentelésekor összeomlott a hely, ahol tartózkodott, és a korona leesett a fejről, a francia király pedig nem akarta, hogy elmenjen onnan. Ennek kívánságára több Alpokon túli bíborost nevezett ki, tizedrendszert hozott és egyéb dolgokat tett, de amikor Szép Fülöp azt kívánta, hogy nyilvánítsa VIII. Bonifácot eretneknek, ezt sohasem akarta megtenni”. A firenzei Dino Compagni krónikájában említett 'egyéb dolgok' a templomos lovagrend véres feloszlatását támogató pápa méltatlan szerepére vonatkoznak. Talán ez veti a legsötétebb árnyékot V. Kelemen alakjára.

Az egyházi és világi történetírás mintha többet, merészebb ellenállást várt volna az intelligens, súlyosan beteg pápától, aki úgy próbálta elkerülni a pápaság további megalázását, hogy alkalmazkodott IX. (Szent) Lajos unokájához, a vele jó viszonyban álló IV. (Szép) Fülöphöz. Klasszikus, bibliai ihletésű irodalmi hasonlatok és eszmék váltak semmivé ebben a küzdelemben. A kialakuló francia monarchia számára teher és nyűg lett az a felfogás, hogy a pápai hatalom a Nap, a királyi a Hold, mely csak a Naptól kapja fényét, vagy a két kard jelképe, mely azt fejezte ki, hogy a világi hatalomnak az egyházi hatalom érdekében és szolgálatában kell eljárnia. Szép Fülöp, az egyik legjelentősebb francia uralgó politikai törekvéseivel szemben csak vesztes lehetett a középkori pápaság eszméjének utolsó nagy képviselője, az Anagninban otrombán megtámadott VIII. Bonifác vagy a dúsgazdag templomos lovagrend. A mérhetetlen adóval, pénzromlással, a szigorú, olykor az étkezést és a ruházatot is előíró rendelkezésekkel megterhelt francia egyházi és polgári társadalom is meghozta áldozatát.

V. Kelemen 1314. április 20-án halt meg, utazás közben, hatvanéves korában. Végakarata szerint gascogne-i szülőföldjén, a családi birtokhoz tartozó Uzest templomába temették, az oltár keleti oldalán. Negyvenöt évvel később áthelyezték egy arany-ezüst-elefántcsont ékítésű szarkofágba, nyolc jáspis oszlopot emeltek köréje. 1577-ben a hugenották feldúlták a Mária-kápolnát, kirabolták a sírt, maradványait elégették.

1333-ban egy önként lemondott ellenpápát temettek Avignonba. Az V. Miklós néven fellépő Pietro Rainalducci-Corvaro ferenc-

rendi szerzetest Bajor Lajos német császár jelenlétében és támogatásával választotta meg a császárért akkor éppen rajongó nép. Amikor sikertelen itáliai vállalkozása után Lajos kénytelen volt visszatérni Németországba, az ellenpápa is jobbnak látta, ha lemond méltatlanul viselt hivataláról. Csuklyás kámzsában, nyakában vezeklő kötéllel jelent meg az avignoni konzisztórium előtt. Az öreg XXII. János elnéző volt a megtévedt ferences barát iránt. Életének hátralévő éveit a palotában töltötte, tisztas házi őrizetben. Mint rendjébe visszafogadott szerzetes, a ferencesek templomában kapott sírhelyet.

1334. december 4-én, 89 éves korában meghalt XXII. János, Jaques Duèse, a második avignoni pápa. Több mint kétévi széküresedés után választotta meg a lyoni dominikánus kolostorban összeült konklávé. A gascogne-i származású idős bíborospüspök a várakozással ellentétben nem maradt „átmeneti pápa”. 18 év és 4 hónapig tartó zseniálisan szervezett egyházkormányzata idején lett Avignon a francia történészek kedvelt kifejezése szerint *capitale de la Chrétienté*, a kereszténység fővárosa.

A Notre Dame des Doms-katedrálisba temették, majd 1759-ben a jobboldali Szent József-kápolnába helyezték el. Új szarkofágba tették az eredeti, sértetlen ciprusfa koporsót, mely megőrizte a maradványokat borító, gyöngyökkel díszített papi öltözetet és mitrát. Az átszállításról hivatalos jegyzőkönyvet küldtek Rómába. A forradalom alatt összetörték a síremléket körülvevő, díszes faragású, szobrokkal megrakott karcsú oszlopokat és a pápa arcképét ábrázoló domborművet. A későbbi, sokszor megbírált restaurálások formálták olyanná a síremléket, ahogyan ma látható.

1342. április 25-én halt meg a harmadik avignoni pápa, a ciszterci XII. Benedek, Jaques Fournier. Ő emeltette a Dóm sziklatömbjével csaknem szomszédos, erődnek is beillő bástyás épületet, a palota északi szárnyát. A várakat, kastélyokat kedvelő kortárs, Jean Froissart némi túlzással azt írta krónikájában, hogy „a világ legszebb, legjobban megerősített otthona”.

XII. Benedek előre gondoskodott a síremlékéről. Már pápaságának második esztendejében megbízta hívét, az avignoni püspökké kinevezett Johannes Cojardano kúriai kincstárnokot, hogy tegye meg az előkészületeket. Az irattári dokumentumokból tudjuk, hogy a püspök 'Magister Johannes Lavanenier dicto de Paris' szobrással kötött szerződést és a kamara a pápa halála előtti hónapokban fizette ki a honorárium első részletét.

XII. Benedeket elődjéhez hasonlóan a katedrálisba temették, egyszerű fenyőfakoporsóba, a Szűz Mária és Szent György titulusú kápolna közepén. Nem sok idő múltán impozáns emlékmű került föléje; baldachin alatt, díszes márvány ágyon feküdt a pápa szobormása, főpapi öltözékben, fején hármaskoronával. Az 1756-os átépítéskor a síremléket a kápolna oldalfalához helyezték. A munkálatok során felnyitották a koporsót, megtekintették a fel-

bomlott maradványokat. A forradalom idején kirabolták a kápolnákat és összetörték a szobrokat, díszeket, címereket, 1828-ban állították fel a ma látható síremléket, melyhez semmi eredeti nem maradt. Új talapzat készült, Casimir Poitevien szobrász megfaragta a fekvő alakot, és a dekorációhoz Jean de Cross bíboros a saját címerét kölcsönözte.

A negyedik avignoni pápa, VI. Kelemen, Pierre Roger, elbűvölte kortársait és a történetírókat. A franciák szemében igazi nagyr, „az egyház hercege”, művészetpártolója inkább bőkezűség, mint pazarlás, tüneményes jelenség a pápai trónon, *un phénomène nouveau sur le trôn apostolique*. Kiegészítve a régi palotát felépítette a déli szárnyat. „Szent Péter kulcsai az ő idejében nyitották ki a pápai kincstárat, hogy 1348-ban Nápolyi Johannától megvegye városunkat a Szentszék javára”, írta egy helytörténész. A pestisjárvány idején megvédte a mérgezéssel vádolt zsidókat, közhírré tett iratban magyarázta el, hogy olyan vidéken is pusztít a fekete halál, ahol egyáltalán nem lakik zsidó, és őket sem kíméli a járvány. Egyházi átokkal sújtotta a hamis vádlókat, hóhérokat, és megtiltotta, hogy a zsidókat bírói ítélet nélkül megöljék vagy erőszakkal megkereszteljék és vagyonuktól megfosszák. „A pápa bullájának Dél-Franciaországban volt is némi fogatja, de a többi keresztény országban teljesen hatástalan maradt” (Heinrich Graetz).

Az irodalmi apológiától függetlenül Avignon civil társadalma nem kedvelte a fényűző pápai udvart. Jellemző, hogy a pápai birtokká vált Avignon polgárai a város új ura iránti kötelező hűségüket csak utódának, VI. Incének fogadtak, 1358-ban.

VI. Kelemen 1352. december 6-án halt meg, ideiglenesen az avignoni katedrálisban helyezték el, majd tavasszal átszállították a mai Haut-Loire megyei La Chaise-Dieu bencés kolostorba. Gyermekkorában itt nevelkedett, innen indult karrierje, amikor párizsi tanulmányokra küldték. Pápasága idején is figyelemmel kísérte, támogatta a kolostor felújítását. Síremlékéről előre gondoskodott, szinte szeme láttára dolgoztak a kőfaragók a túlparti Villeneuve-ben. A kolostor főtemplomába temették, a főoltár közelébe, ahol a család régi halottai pihentek. Síremléke a nepotizmus művészi monumentuma volt: 44 márványszobor vette körül, megörökítve egyházi és világ rokonait, bizalmas barátait, híveit.

1572-ben hugenotta katonák szállták meg a kolostort, felgyújtották a templomot, összetörték a szobrokat, kirabolták a sírt, és a maradványokat elégették. A vallásháborúk elmúltával összegyűjtötték a fellelhető töredékeket, és a viszonylag épségben maradt, fekete márványszarkofágon fekvő szoboralak megmaradt törzsét kiegészítették. A forgalomtól távol eső, 1200 méter magasan fekvő apátságot a forradalom alatt nem érte károsodás.

1362. szeptember 12-én meghalt az ötödik avignoni pápa, VI. Ince, Étienne Aubert. Az ő választásakor volt először konklávé színhelye a pápai palota, és ő volt az első avignoni pápa, akit a palota

kápolnájában koronáztak meg. Hetvenéves volt, amikor trónra került, és tízéves kormányzásának erkölcsi szigorát nemcsak az egyházfegyelem megszilárdítása, az udvartartás költségeinek jelentős korlátozása példázta. Itáliába küldte a hadvezérként is kiváló Albornoz bíborost, hogy diplomáciával vagy fegyverrel visszahódítsa az Egyházi Államtól elragadott területeket. Pápasága idején Avignont is pusztítás fenyegette, a kóborló zsoldos csapatok Provence-t is megsarcolták. Alkudoztak a városokkal, és a kíméletért tekintélyes sarcot követeltek. Alaposan megcsappant a pápai kincstár, amikor kifizette az angol és német zsoldosokból álló hirhedt *compagnies blanches*, a fehér csapat vezéreit.

VI. Incét az általa alapított kartauzi kolostorba temették, a túlparti Villeneuve-ben. Korábban, mint ostiai bíboros az ottani livrée-ben lakott, szerette a csendes, meditatív környezetet, és ide tervezte síremlékét is. A Szentháromság-kápolnában elhelyezett díszes szarkofág és a rajta fekvő tiarás szoboralak, elődje síremlékéhez hasonlóan, a román és gótikus művészet szokásos formája. A vallásháborúk idején a szerzetesek kiemelték a koporsóból a pápa maradványait, a kápolna falába rejtették, így megmenekült a kolostort feldúló hugenottáktól. A harcok elmúltával ismét felállították a síremléket, melyről egy Fisch nevű svájci utazó 1795-ben azt írta, hogy „a gótikus művészet minden szépségét” bemutató alkotás. A forradalom alatt a kolostort felgyújtották, az emlékmű darabjai szétszóródtak. Nem várt fordulat, hogy mégsem teljesen így történt. A műemlékek után kutató Prosper Mérimée 1814. szeptember 11-i feljegyzésében meséli el, hogyan akadtak rá az elveszett darabokra egy szegény vincellér kunyhójában. Hordók, olajfa törzsek, hosszú létrák között sok épségben maradt faragást, díszítést, baldachin részletet találtak. Előkerült a pápa súlyosan károsodott márványszobra és néhány alabástrom oszlopdarab, melyekből a házigazda szekrényt akart készíteni. Az összerakott síremléket 1835-ben a kórház kápolnájába helyezték, majd hosszas restaurálás után 1963-ban került vissza eredeti helyére.

A hatodik avignoni pápa, V. Orbán, Guillaume de Grimoard 1370. december 19-én halt meg. Intelmekkel és jóslatokkal kísért sorsa végül azt hozta, hogy ott halt meg, ahol született: francia földön. Őt is az avignoni konklávé választotta, és a palotában koronázták. Megkísérelte azt, ami kezdettől szándékával állt, és lánglelkű buzdítói követeltek: uralkodásának ötödik évében, tekintélyes egyházi és világi méltóságokkal, kétezer fegyveres kíséretében 1367. október 16-án, szombaton belépett Rómába. A nép ujjongással, diadalmenettel fogadta, köszöntötték az olasz fejedelemségek és városok küldöttei, Petrarca a 114. zsoltár kezdő sorival küldte jókívánságait. A legutóbbi római pápa, XI. Benedek halála után hatvanhárom évvel Szent Péter utóda hazatért az Örök Városba.

Az ovációk nem szépítették meg az elhanyagolt, megkopott Rómát, ahol a nyári hőség elviselhetetlen volt, a közbiztonság kétséges, a lakosság érzülete kiszámíthatatlan. Keserűen tapasztalta, hogy Itália politikai viharai között mennyire tehetetlen a szétszaggatott Egyházi Állam, és mélyen lesújtotta hazájának sorsa, az újra fellángoló angol-francia (százéves) háború. Ha ismét otthon lenne, segíthetne a béke megteremtésében. „A Szentlélek ereje hozott Rómába, és az is visz el innen”, mondta híveinek hároméves római tartózkodás után, és 1370. szeptember 27-én, az esti zsolozsma órájában ismét Avignonban volt. Három hónap múlva meghalt.

Ideiglenesen a katedrálisba temették, majd a test felbomlása után másfél évvel csontmaradványait a marseille-i Szent Viktor-monostorba helyezték, melynek egykor apátja volt. Utóda, az át-helyezést engedélyező XI. Gergely is jelen volt a *translatio* kísérei között, és elődje nyughelye fölé monumentális síremléket emeltetett. A forradalom idején megrongálták, de viszonylag épségben maradt darabjai: a tiarás fej, a legjobb középkori portré és a törzs részeiből összeillesztett 1,67 cm-es alabástrom szobor a Petit Palais múzeum gyűjteményének egyik legszebb művészi alkotása. Érdemes megjegyezni, hogy V. Orbán idejében a Petit Palais volt a pápa testvérének, Avignon bíboros-érsekének palotája, a Rómából visszatért pápa ide költözött, és itt is halt meg.

A hetedik avignoni pápa, XI. Gergely, Pierre Roger de Beaufort egyházi karrierje már ifjúkorában szerencsésen indult. Nagybátyja, VI. Kelemen jóvoltából tizenkilenc évesen lett bíboros-diakónus, és a pápa arról is gondoskodott, hogy unokaöccse Peruggiában, a híres Pietro Baldi degli Ubaldi tanítványa legyen. Kiváló jogtudós vált belőle, és Umbriában töltött évei alatt megismerte Itália bonyolult politikai viszonyait. Negyvenkét éves korában emelte trónra az avignoni konklávé. A palota kápolnájában megkoronázták, majd a szokásos ünnepi menetben végigvonult a város utcáin. Ez volt az utolsó pápai parádé Avignonban.

XI. Gergely uralkodásának kezdete óta határozottan készült arra, hogy visszatér Rómába. Bizonyára befolyásolta szándékát Sienai Szent Katalin állandó sürgetése, levelezése és találkozásai a lelki-szellemi elragadtatás sugallatait közvetítő dominikánus apácával, aki toszkán családi közvetlenséggel olykor „babbo mio dolce”, édes atyácskámnak szólította a pápát.

XI. Gergelynek nem volt könnyű elszakítania az Avignonhoz kötődő szálakat. Lebeszélte erről a francia udvar, a főpapok és egész rokonsága. Végül is uralkodásának hatodik évében, 1376. szeptember 13-án, nagyszámú kísérettel elhagyta a Rhône parti várost. Marseille–Genova–Pisa–Lucca–Firenze–Siena útvonalon, rossz időjárásban, sokkal több fáradtsággal és mérhetetlen költséggel, mint elődje, 1377. január 17-én megérkezett Rómába. Ünneplésben most sem volt hiány, a Szent Péter-bazilika fényben úszott,

kívül-belül nyolcezer függőlámpa világította meg. A díszletek sirmalmas látványt takartak. Az enyészet szélén álló Örök Várost, a Capitoliumon csatangoló kecskenyájákat, a lakosság nyomorát a történetírásból jól ismerjük. „A caesarok és a pápák Rómája a felismerhetetlenségig feldúlt, néptelen és elpusztult állapotban volt. A város kellős közepén fű nőtt, némelyik templomban barmok legeltek, az omladékok között nyomorúságos házak húzódtak meg. Az egész Mars-mezőt mocsár borította. A lakosok száma, ha hihető, húszezer lélekre olvadt, holott a császárok alatt meghaladta a kétmilliót” (Gregorovius).

Az itáliai városállamok egymás ellen vívott folyamatos küzdelme túl szövevényes volt ahhoz, hogy az új pápai kormányzat megbízható szövetségest találjon. A milánói Viscontiakkal koalícióra lépett Firenze hatalmi politikáját megzavarta a Rómába visszatért pápa és az Egyházi Állam lábra állása. Súlyosabb veszteségek elkerülése érdekében, hónapokig tartó előkészületek után 1378 márciusában békekongresszust rendeztek a Ligur-tengerparthoz közeli Sarazana városkában. A beteg pápa képviselőjében megjelent bíboros és két érsek csak megkezdte tárgyalásait, amikor még abban a hónapban, március 27-én XI. Gergely meghalt. Hét évi uralkodásából csak 14 hónap jutott Rómára. Temetése körülményeiből kiderült, hogy a franciák nem csak emiatt tekintették avignoni pápának.

A gyászmisét a Szent Péter-bazilikában tartották, de a pápa nem ott kapott nyughelyet, hanem a Forum Romanumhoz közeli S. Maria Nova (mai nevén S. Francesca Romana) templomban. Emiatt vita támadt, de néhány kuriális tekintély azt állította, hogy a pápa maga kívánta ezt a sírhelyet, mert kardinális idején ez volt a titulus temploma. A tiltakozó francia főpapok egyrészt azal elleneztek, hogy XI. Gergely pápaként jött Rómába, nem is birtokolhatta titulus templomát, és elődeit sosem temették bíborosi templomukba. Másrészt hivatalos dokumentum bizonyította, hogy XI. Gergely 1374. március 5-én keltezett végrendeletében francia földön jelölte meg nyughelyét. A terjedelmes okirat aprólékosan felsorolta a teendőket. Holttestét, szokás szerint, ideiglenesen az avignoni katedrálisba temessék: vagy XXII. János kápolnájába, vagy a Beaufort-kápolnába, anyja közelébe. Maradványait csak a test felbomlása után, és a következő pápa engedélyével szállítsák át a Chaise-Dieu bencés kolostorba. Nagybátyja, VI. Kelemen és rokonai körébe temessék, közel a főoltárhoz. Ne emeljenek föléje sírkápolnát vagy magas síremléket, mert eltakarná az oltárszolgálatot. Elegendő egy padlóba süllyesztett sírhely.

Anélkül, hogy részleteznénk a további előírásokat, a szerzetesekre rótt kegyeleti kötelezettséget, nyilvánvaló XI. Gergely meghitt kötődése a rokonaihoz. Rómába indulása előtt gyászöltözékben búcsúzott el hozzátartozóitól. Ha 1374-ben, a pápai szék visszahelyezésének határozott tudatában ilyen végrendeletet írt —

érvelt a francia főpapság —, akkor nem lehet kétséges, hogy haló porában vissza akart térni szülőföldjére.

Az egyházszakadás hosszú zűrzavarában XI. Gergely maradványainak hazaszállítása többé nem került szóba. Az utolsó törvényes avignoni pápa sírját Róma őrzi.

XI. Gergely után két konklávét tartottak. Az első tizenegy nappal a pápa halálát követően a Vatikánban, 1378. április 7-8-án, a másodikat öt hónappal később, szeptember 19-20-án, a nápolyi királyság területén, Fonti várában. Mindkét esetben politikai kényszer vagy szándék határozta meg az eredményt, és ugyanaz a tizenegy francia bíboros játszott főszerepet.

A vatikáni választást megzavarta a konklávéba betört tömeg követelése; az ijedten kapkodó bíborosok egy olasz érseket emeltek az egyház élére, és VI. Orbán néven megkoronázták. Nem kétséges, hogy az új pápa — a nápolyi születésű Bartolomeo Prignano, aki az elmúlt húsz évet az avignoni kúriában töltötte, és XI. Gergely visszatérése után is ott maradt, mint alkancellár — erőszakos természete, és a bíborosi testület radikális átalakítását bejelentő terve is hozzájárult ahhoz, hogy pár hónap múlva ugyanazok a kardinálisok, akik őt jelölték, érvénytelennek mondták a választást, mert a betódult tömeg kényszerítette ki ezt a megoldást. Fondiban új pápát választottak VII. Kelemen néven, és az ottani katedrálisban megkoronázták.

Jogos volt, hogy a bíborosok kétségbe vonták VI. Orbán választásának törvényességét, és helyesen jártak el, amikor új pápát választottak? Napjainkban Adriányi Gábor egyháztörténeti kézikönyve ad választ erre a kérdésre.

„A legújabb kutatás VI. Orbán választását igen óvatosan ítéli meg, és nincs kizárva, hogy a francia kardinálisok nemcsak meggyőződésük szerint, hanem jogilag is helyesen jártak el. Egyelőre azonban még a hagyományos álláspont az elfogadott: tudniillik hogy a bíborosok, ha nem is önként választották VI. Orbán pápát, de mindenesetre a beiktatáskor szabadon hódoltak neki. Éppen ezért az ő pápasága és a tőle kiinduló pápai sor a kánoni.”

A két pápa között kitört dicstelen harc a skizma, a nyugati egyházszakadás kezdete. Az „ellenpápa” elhagyta Itáliát, és 1379 május 22-én Avignonba telepedett le. Két pápa, két kúria, kétfelé osztott Európa aszerint, hogy az országok melyik pápát fogadták el törvényesnek. A skizma „megosztotta” a szenteket is. Sienai Katalin egyértelműen mindvégig a római pápa, VI. Orbán mellett állt, és a francia bíborosokat a megtestesült ördögökhöz hasonlította, „akik antikrisztust hoztak a világra”. A kor legjelentősebb prédikátora, a spanyol Vincenzo Ferreri (Ferreri Szent Vince) dominikánus, aki csaknem kívülről tudta a Szentírást, az avignoni pápákat támogatta, és a skizmáról szóló traktátusában a VII. Kelemen törvényességébe vetett hitet az örök üdvösség feltételének tekintette.

VII. Kelemen, Robert de Genève, svájci születésű francia volt, a savoyai grófi családból, és mint bíboros-presbiter a vatikáni konklávében VI. Orbánra szavazott, majd a többiekkel együtt visszavonta. Fondi-ban csaknem egyhangúlag emelték trónra. Kellemes modorú, több nyelven beszélő, a művészetért rajongó uralkodónak ismerték, anyja, Maria de Boulogne, a francia király unokahúga volt. 15 éves kormányzása alatt a pápai palota ismét fényes ünnepek színhelye lett. A Rhône-parti városban vizitelt fél Európa minden méltósága. VI. Károly ötnapos rokoni látogatása egy kisebb hadjárat költségeivel felért. Nemcsak az uralkodó grandiózus kíséretének ellátását, hanem az oda- és visszautazással járó kiadásokat is Avignon fizette. Az államháztartás pénzügyi egyensúlyát nem rendítette meg a kiadások növekedése, mert mindig számíthatott a gazdag Franciaország és szövetségesei: Aragon, Burgundia, Nápoly, Kasztília, Szavoja, Skócia támogatására. A pápa nem mondott le Rómáról sem, miseliturgiát szerkesztett a skizma megtöréséért fohászkodva, és élete végéig remélte legitimitásának elismerését.

VII. Kelemen 1394. szeptember 16-án halt meg, 52 éves korában. Elődeihez hasonlóan ideiglenesen a katedrálisba temették, majd hat év múlva átszállították az általa alapított celesztinus kolostorba. Gótikus síremléke, melyet a narbonne-i érsek emeltetett, megfelelt a kor művészi ízlésének. A márványszarkofágon fekvő, tiarás, liturgikus öltözékű szoboralak lábánál helyezték el címerét, felette díszes baldachin, körülötte 20 szent állt halotti őrséget. A forradalom alatt a síremléket összetörték, a kolostor elpusztult. A Szent Mihály-kápolnában kávéházat nyitottak, a templomból mosodát alakítottak. Az utolsó franciaországi pápai síremlékből csak a Calvet múzeumban őrzött, súlyosan megrongált szoborfej sejteti VII. Kelemen arcvonásait, aki a pusztítók szemében nem volt más, mint „a francia király szolgáinak a szolgálója”.

Tizenkét napos széküresedés után ismét ellenpápát választottak és koronáztak Avignonban. XIII. Benedek, Pedro de Luna viszontagságos élete utolsó szakaszában, meghúzódva egy spanyol szigeten, még 95 éves korában, a halálos ágyán is meggyőződéssel vallotta, hogy ő volt az utolsó harminc év alatt az egyetlen törvényes pápa. Avignon keserű periódus volt számára. A franciák elfordultak tőle. Boucicaud marsall négy évig ostromgyűrűbe zárta a Kis Palotát, ahonnan 1403. március 12-én sikerült megszöknie.

Azóta nem járt pápa Avignonban.

Für Elise

(Részlet)

Született 1917-ben Debrecenben. Író. A Tiszta István Tudomány egyetem latin—magyar szakán végzett 1940-ben. E részletet készülő önéletrajzi ihletésű művéből közöljük.

Ennyi évtized távolából kitisztulnak a képek. Most már nincs kétségem, semmi szándékosság nem volt abban, hogy a későbbi színdarab két buffo szereplőjét összehozták egymással. Engem akkor még nem lehetett reálisan értékelni, sem kifejezni nem tudtam magam eléggé, sem elengedni, vagy lazán és természetesen viselkedni, csak a felszínt érzékelhették, amit hajlandó voltam megmutatni, s az akkor még igazán nem ígért sokat. Walter Maréze és Páter Severin számára egy kedves, beteges kisfiú volt, akit valaha keresztvíz alá tartottak, és akit nyilván holtig mindenkinek ajnázolni kell, ő sem ígérhetett szenzációt, aligha lehetett szándékos akkor még a párosítás, nem volt a reggeli utasítás mögött más, csak a szükség: egy vidéki unokaöcs érkezését várják — a házbeliek elfoglaltsága úgy alakult, hogy a fiúért senki sem tud érte menni. Kevés információm volt a rokonról, annyit azért tudtam, három Müller testvér van, Maréze, a Páter és ennek a fiúnak az apja, a cipőgyáros, Walter képe egyébként Maréze íróasztalán állt, bérnálása napján készíthették, nem volt lelkesítő látvány, nem mutatott ünnepi ragyogást, inkább kelletlenséget rögzített agyonretusált kamaszarca, ujjai között még a szalagos gyertya is búsnak hatott, nem diadalmasnak. Walter itt tölti a nyarat, jelentette be reggel Maréze. Az atyát nem lehet ilyesmivel terhelni, a személyzetből kívülem senki sem mozgósítható, ma plusz munkát végez mindenki, a festők, mázolóknak nem készültek el, én hoztam haza, illetve fogadjam Waltert.

Szóval a hajdani áldozó jön, a rejtelmes figura. Sokat tűnődtem rajta, miért nem egész alakos kép ábrázolja ezt a Waltert, én anynyi kisfiút láttam otthon a fényképészek kirakatában ünnepi díszben, egyről se készült csak portré, dehogy engedték el a szülők azt a lehetőséget, hogy az ünnepeltet ne hosszú fátyollal vagy a csontos gyerektérdekét életükben először viselt felnőttes pantallóban örökítsék meg. Fel kellett volna figyelnem persze arra, itt hiányzik a sablon, tehát lehet valami szabálytalanság, én nem figyeltem, hol volt még akkor belőlem a később életmentő gyanakvás vagy a megfigyelés gyakorlata. Nem értettem ugyan, hogy egy fiatalembernek — egyébként senki sem jelezte nekem az életkorát — minek díszkíséret, mikor a várost nyilván ismeri, a pályaudvar mellett ott van a Stadtbahn lejárata, ha az nem elegáns, a taxiig csak elhurcolhatja a pakkját egyedül is, de hát mindegy. Nem sokat törtem rajta a fejemet, elrendeztem magamban az ügyet, a rokon a Sieglind-féle kiválasztottak közé tartozik, velem, való igaz, eleve tisztázták, mikor megegyeztem Marézével, nem

válogathatok a munkák között, azt végzem, ami éppen indokolt. Mikor útnak indultam, Anton a pincében volt az asztalosokkal, gyalulták az ó-épületben megvetemedett régi ajtókat, Paula fent súrolt, nem intett utánam senki, egyébként miért tette volna, a lényeg már tudtam. Maréze megmutatta, ha netán nem volna elég a kép emléke, miről ismerem meg az unokaöccsöt, náluk minden családtagnak egyforma felszerelése van mindenből, ami bőrből készíthető. Azonosak a kofferek is, nézzem meg, milyen, a bőrre szerelt bőrmonogram körül csinos fehér bőrparipák ügetnek. Hát ezt aligha lehet eltéveszteni.

Az állomásig villamoson kellett mennem, taxi csak attól kezdve járt, ha Walter megjön. Örjögött a szokatlan nyári forróság ezen a különös nyáron, egyébként későbbi útjaimon is mindig elcsodálkoztam, hogyan tudták sötét falaikkal átvenni ezt a nyári izzást a százados épületek. Sose zavart a hőség, felőlem két égitest tüzelhetett volna odafenn, sarkaim nyomot hagytak az olvadó aszfaltban, nem éreztem, csak az örömet. Hát végre elengedtek kíséret nélkül, nem érzik már, hogy gyámoltalan vagyok, irányításra szorulok, micsoda boldogság! Hamarabb odaértem az állomásra, mint terveztem, de ennek is csak örültem, igazán alig volt valami látnivaló a második világháború előtti bús Südbahnhofon, de nekem minden, ami a vasúthoz kapcsolódott, maga volt a csoda. Gyerekkoromban közel éltünk a debreceni nagyállomáshoz, hányszor találtak meg, mikor megszöktem hazulról, nem is a pályaudvaron vagy a peronon, de a sínek felett, a Homokkertnek nevezett városrész irányában átívelő primitív felüljáró hidacskaán, ott leleselkedtem a korlát vaselemei között és bámultam a vastag szürke füstöt, nem voltak akkor még villany meghajtású vonatok. Néztem a kifutó vagy közeledő szerelvényeket, nem bántam a füstöt, mint orvos a szívdobogást, figyeltem a vonatok mozgásának lüktetését, otthon sokáig nem jöttek rá, hogy nem a távozás vágya, hanem annak ellentéte úz ki a hídra, én félek attól, hogy valaha el kell jönnöm a szülővárosomból, apámék mellől, és nem találok majd vissza soha többé. Pszichiáterre tartozott volna, ha az én kicsikoromban már divat a gyermeklélek titkainak bogozése, miért riasztott annyira saját jövőmdm, ma már azt hiszem, egyszerűen csak konzerválni szerettem volna azt, amit akkor éltem, az otthon biztonságát, anyám keze érintését, megállítani az időt, kivédeni saját valamikori sorsomat, ami úgy riasztott, hogy valahol vonzott is, s aminek érzékeltetésére ugyan hogyan ismerhettem vagy tudhattam volna szavakat, csak szűköltem egykor bekövetkező felnőtségem és annak következményei rémétől azon a rozoga hídon, amelynek elemeit úgy széttépte a második világháborúban a szőnyegbombázás, hogy az alkatrészek a távoli városnegyedek háztetejéig repültek, és úgy hevertek a megszaggatott padlástereken, mint leterített mesebeli óriásdarak.

Nekem a bécsi pályaudvar akkor a nagyvilág volt, dehogyan vettem észre, milyen szegényes minden kis díszlete, izgatott voltam, felsőséges, hiszen végre komoly feladatot kaptam, hazairányíthatom Maréze unokaöccsét, aki nyilván kellemes fiatal férfivá idősződött azóta, azt reméltem, szuggesztív lény lesz és megnyerő külsejű. Testem, egész mivoltom már készen volt a szerelemre, ilyen tekintetben érettségiig valóban megértem, a játékok korszaka lezárult, most már nem óhajtottam kitalált kapcsolatokkal őrizni a környezetemet. Nyár volt, gyönyörű és veszedelmes, én a vendég érkezésétől vártam a megoldást, a váratlan, a brutális, a rám csapó, nem irgalmazó szerelmet, amelynek édesében kell a keserűség, hiszen hogy éljem akkor át azt, amire gyerekkorom óta folyton vágytam, az az összeütköző indulatok szikrázásában kialakult, majdnem eleve reménytelen, esetleg csak veszedelmet vagy gyötrelmet ígérő tragédiát, amire szintén igényt tartok. Itt, ebben a képzelt kapcsolatban Walter Müller és magam között, akiről semmit nem tudtam, ígéretes volt a vágyott konfliktus is: a fiú Maréze gyáros-testvérének a gyereke, akkor csak katolikus lehet, és mindjárt szenvedhetünk is, mert én ugyan el nem hagyom a hitemet, feltehetőleg Páter Severin unokaöccse sem, és ha mégis, azonnal vége a vágnak, mert miféle férfi az, aki képes a hitehagyásra, még ha az én kedvemért tenné is. Nem, hiába éledne a szerelmem, azonnal megölném önmagamban, aztán csak szenvednék, a férfi férfi legyen, szilárd, akár személyes káromra is. Szigorú voltam, nagyon fiatal, se magam, se más számára nem tűrtem volna koncessziót.

Vártam hát, és elengedtem rettenetes vivőerejű fantáziámat, magamban azt ismételtettem, én most valami nagy fordulat részese leszek, ez a nyár nem akármilyen nyár, nekem most hozza el az életem az életet. Nem tudtam én ezt csak érezni, se magyarul, se németül nem ment volna a fogalmazás, de maga az érzés világos volt, életkoromon túlmutató magam-ismeretére vallott, mikor azt kívántam a sorstól, ne tévedjen a műfaj meghatározásánál, ne hozzon rám idillt, adjon valami mást, akár tragédiát is, az idillt nem nekem találták ki, én ügyetlenül mozognék a berkek lágy fűvén a barikák között, és hasra esnék a szalagos pástorbotokon. Az én hátterem nem lehet ibolyás rét, Böcklin festészetét jól ismertem, valami olyan színpadot kívántam magamnak, mint amit képei mutatnak, ciprust és fekete árnyékot, a mögötte megvillanó női figurát, aki azonos velem, és int valaminek, aminek nem tudni a nevét, és közben zizegnek a ciprusok és kivillan a víz, ami nem patak, de tó, csendes és nagyon hideg, egyetlen sugárnyi fény csúszkál rajta, az se mindig, csak ritkán, de akkor olyan erős, mint a hegesztőláng és olyan tüzes, mint a láva. Én mindig mindent láttam, amit akartam, ez az átok-áldás pici koromtól kísért, és kétes ajándék volt, mert ha erőt vett rajtam, és meglevegedett belső látásom előtt, amit elképzeltem, felvisítot-

tam a ház vagy az utca nyugalmát. Akkor, ott a pályaudvaron azt éreztem, nagy sárga oroszlán ül a vonat tetején, már tudatják a vasúti jelzések a közeledését, én meg érzem a szagát, vadállatszag van, amely barlangot, vért, széttépett friss húst és csontmaradványokat idéz, kivédhetetlen, félelmes, gyönyörű, és a veszély úgy hozzátartozik, ahogy foszforos nagy szeme. Most érkezik az életem — éreztem zavartan és elragadtatva, csordultig riadalmas reménnyel, jön Maréze unokaöccse, és hozza a jövőm egy darabját, a nyitást, nem a háromfelvonásos darabot, csak a kezdetet, amikor a zenészek hangolnak, de ez már azért az a jövőendő, amitől valaha úgy féltem. Jön az oroszlán és nagy karmai között a fogva tartott szerelem, a szépséges és veszélyes fiatalság.

A vonat majdnem ott volt már előttem, de csak majdnem, majd megölt a dinamika hiánya. Valamit tennem kellett, rögtön, azonnal, oldani a külső és belső görcsöket. Előkaptam a táskámból egy schillinget, és rohantam az automatához. Az automata az én nagy bécsi titkom volt, a vastyúk, amely — aki — egy schillingért felkukorékolt és kidobott testéből egy vastojást, amelyben mindig volt valami váratlan ajándék, és amelyet én kineveztem jövődömondónak, úgy képzeltem, aszerint, amit benne lelek, alakul ez vagy az, most például maga a várt szerelem. A kukorékoló jelzés akkor hangzott fel, mikor már elért a fülemig a közeledő szerelvény lihegése, a gép kidobta a vastojást, majd letört a körmöm, míg felfeszítettem, mindig nehezen nyílt, de soha ennyire, és soha nem is volt benne még ilyen sajátságos ajándék. Találtam a tojásban egy még kisebb tojást, az is vasból volt, mikor azt feszegettem szét, újabb tojás volt benne, s ahogy azt is szétboncoltam, leltem egy negyediket, végül a legutolsó, az ötödik ajándék már szétszedhetetlen, bonthatatlan, babszem nagyságú vastojás volt, sima, festetlen, tárgyilagos, tömör. Néztem, a vastyúk misztikus üzenetei közül egy se volt ilyen tébolyult. Ez lesz a szerelem? — kérdeztem magamban az automatát — ezt szánja nekem a jövőendő, a valamit a valamiben, ami a végén önmaga, de immár nem elemezhető? Közben beérkezett a régimódi, messze vidéket megjárt vonat is, mihelyt megállt, elhelyezkedtem abban a szögben, ahonnan leginkább remélhettem, hogy megismerem a hajdani bérhámozót, sokáig vártam, aztán végre felfedeztem. Először nem őt, elsőnek a koffert, az ereszkedett alá a vonatlépcsőn — valóban nem lehetett meg nem ismerni —, aztán megjött ő maga is. Ketten tartották karjánál, könyökönél fogva, úgy segítették le nála idősebb, jóarcú férfiak, a földön óvatosan elegyengették kicsit megbicsaklott lábait a járógépben. Eleinte fel se fogtam, mit élek át, csak bámultam a koffert és a mozgásra alig képes lovagot, akitől a nyár lángolását reméltem, és akit, mint egy sétabotot, egy villanypóznához támasztottak, még a lábát is megerősítették a nekidöntött kofferrel, aztán otthagyták, hogy valaki hazaszállítsa. Csak álltam, zsibbadt volt a lábam, a

kezem, a gondolataim is zsibbadtak voltak, időbe telt, míg annyira összeszedtem magam, hogy elindulhattam az egyre zavartabban körbepillantó, nálam minden deformáltsága ellenére is észrevehetően fiatalabb fiú felé, és fals vidámsággal azt tudtam kiáltani: Isten hozta Bécsben, Müller úr! Én tizennyolc voltam ezen a nyáron, Walter, mint utóbb kiderült, tizenhat, akkori érzésem szerint a fiam lehetett volna.

Megdöbönt, ami természetes volt, hiszen ismerőst várt, nem egy pirosruhás ifjú máglyát, aki merkurbokákon futott felé, és aki még ebben is tapintatlan volt, hogy száguldott. Én csak futottam, minden hazugság volt rajtam, a nevetésem, a derűm, a biztonságom, hiszen iszonyúan féltém tőle. A fiút nyomorúsága találékonyabbá és társaságbelibbé érlelte, ő oldotta fel végül is a feszültséget, ő mondta el helyettem, hogy ezek szerint nem értek rá otthon értejönni és igazán milyen kedves, hogy én itt vagyok, és mégsem kell egyedül átélnie az érkezés pillanatait. Gyönyörű németet beszélt, választékos, nagyon művelt emberek nyelvét, meg is háláltam neki, mert azonnal megsértettem. Felemeltem a koffert, az lerántotta a vállamat, Isten tudja, mivel rakták meg, de iszonyú súlya volt, nem bírtam tartani, letettem és ő nem tudott segíteni. Én is elpirultam, ő is, ő sötétebbre, fájdalmasabbra, szégyellte magát, saját tehetetlenségét, de megint csak ő intézkedett, hordárért kiáltott, és szólnia se kellett a taxinál, ahová végül is eljutottunk, mert sofőr, hordár észvesztve segített neki, csak én voltam merev, és nemcsak azt éreztem én, az ép, hogy becsaptak és megsértettek, de azt is, hogy haragszom. Évekkel később, mikor beszéltünk erről Walterrel, a fiú nevetett, magához húzta a fejemet, megcsókolt és megmagyarázta, egyszerűen csak féltém. Minden ép fél a nyomoréktól, közölte olyan nyugalommal, mintha azt mondta volna, minden hal eleme a víz.

Az úton nagyokat hallgattunk, egyszer szóltam hozzá összefüggőbben, amikor megpróbáltam elmagyarázni, a házban jelenleg mindenkinek más dolga van, én viszont az Aviláneum alkalmazottja vagyok, lakásért és ellátásért nyelvtanfolyamot végezhetek ingyen, ma az volt a munkám, hogy őt fogadjam, a tennivalóm naponta változik. Némán hallgatott végig, mint akit nem érdekel sem indoklás, sem magyarázat, csak ült mellettem. Óvatosan megnéztem oldalról, nagy szőke sörénye volt, dús haja, mint Marzéének meg a páternek, a teste meg, mint valami mitológiai csoda, valahogy két részből állt, a derékvonal tagolta így, attól felfelé túlságig fejlett volt a karja, válla, nyilván az erőfeszítéstől, amivel teste alsó részét segítette, övön alul sorvadt, vékony, majdnem gyerekes lábát egybetartotta és mozgásra képessé tette a járógépe. Szeme szép lett volna, csak valami megállíthatatlanul szivárgott belőle, nem undorító volt ez a víztiszta váladék, mégis azt éreztem, megöl a szégyen, ha csak rá kell néznem erre a fiúra. Kölyök még, amúgy is reménytelen lett volna arra a célra, amire

álmaimban beterveztem, hát még így, Uramisten! Tudtam, sem ő nem felejtí el első találkozásunkat, sem én.

A házban mindenesetre mindenki hozzá futott, a munka abba-maradt, a vénasszonyok, Frau Doktor, Frau Konzul ölelgették. Maréze csak megpaskolta az arcát, de sugárzott, Walter Paulát köszöntötte a legmelegebben, gondoltam, jó, ölelgesd, Paula púpos, vele nyilván tudsz csevegni is, előtte nem fogsz elpirulni. Rohantam fel a szobámba, letenni az ünnepi ruhát, erre figyelmeztethettek volna, ne öltözzem ennyire parádésan, ha már a magam eszéből nem tellett, dehát nem szólt nekem senki. Mikor beakasztottam az átverejtékezett selymet, megzörrent a zsebemben a tojás. Ó, édes Istenem, a jel, amit mindig várok, a jövő, amely tudom, hogy egyszer visszajelez! Egy tojásban a titok és a titokban Walter Müller, akitől én a csókot reméltem és a tűz-szemű bécsi nyarat! Walter Müller, a kentaur, a mitológia vicce! Sírva fakadtam, annyira szégyelltem magam, hogy dühöt érzek és csalódást és sértődöttséget, és nem tudok felfedezni magamban egy szemernyi részvétet vagy irgalmat sem. Hát ki vagyok én voltképpen, miféle szörnyeteg, ha más nem jár az eszemben, mint a csalódás, miféle nyár lesz ez, amely a herceg helyett egy nyomorék suhancot hozott, akinek csepeg a szeméből a váladék?

SZÜGYI ZOLTÁN

Verslét

*ma felástam
a kertem és
ez
volt a vers*

*tegnap a meggyfa
metszésének
versét
végeztem el*

*már tudom:
holnap majd*

*véremmel
versként*

*öntözöm
a földet*

OLÁH JÁNOS

Partról partra

Nem a szavak partján születél.
Folyóén, fulladásig megalázva.
Szélfúvásén.
Szárnytörött madarak birodalmában,
ahol senki nem köthet ki soha.
Keringő varjak szédületében,
a zendülő vetés fölött.

Hajlított láng

Két érintés inog,
mint vízholdó rúd a vállamon.
Gyertyánsuhángból hasadt ij,
hajolj meg,
lődd ki a porból árnyamat,
de el ne vétsd az óriás mágnes-nap hasát,
e tétova, menekülő vadat.

TÉREY JÁNOS

Szolgálat

Vizsgálni döbbenettel.
mindent, ami árad, elhagyja medrét
s rakpartjainkat buzogva öntözi.

Új vagyok itt, e kényes poszton.
Iparkodom, becsvagyó munkás,
és lelkesen falom az erősek eledelét.
Nőtlen maradtam. Főznek rám. És semmi több.
(Bár le tudnám gyűrni éjszakai étvágyamat.)

S ha tiszteletüket teszik a környék diplomásai,
az intő szózatokra józan basszusom felel.
„No, ne butáskodj”, a vendégtől így köszönök el.
„Instállom”, így szólítom mozgatóimat.

Bizakodom: reggelre posta érkezik.

Julius Zeyerről

Született 1946-ban Munkácson. Irodalomtörténész. Az ELTE angol—cseh—magyar szakán végzett 1971-ben. 1973 óta az ELTE cseh szakának tanára.

Julius Zeyer, cseh költő és író (1841—1901) mint művész és egyéniség a múlt századvég cseh irodalmának egyik legérdekesebb, nálunk teljesen ismeretlen alakja.

Zeyer a hetvenes években fellépő pamasszista, fő folyóiratuk címéről Lumír-nemzedéknek nevezett csoportosulás tagja, amely a cseh irodalom nyugat felé nyitását gyakorlatilag megvalósította. Nagyrészt a Lumír-nemzedék munkásságának köszönhető, hogy az új nyugati művészeti irányzatok (impresszionizmus, szimbolizmus, dekadencia) szinte késedelem nélkül megjelennek Csehországban is, s ott keveredve a még szintén ható régebbi irányokkal, főleg a nemzeti romantikával és a realiztikus-naturalisztikus tendenciákkal a kilencvenes évekre Közép-Kelet-Európát tekintve szinte páratlanul gazdag, sajátos színezetű, virágzó irodalmat bontakoztattak ki. Igaz, hogy a kilencvenes években fellépő új dekadens-szimbolista nemzedék, főleg kezdetben, a lumírosokat megtagadta, ma már azonban látni kell, hogy a művészi határvonal a két nemzedék között nem annyira éles, mint az a korban látszott, s hogy a huszadik századi avantgárd-irodalmat ez a nemzedék is inkább csak formai téren, semmint eszmeileg készítette elő.

A gondolati rokonságot a régiek és újak között éppen Julius Zeyer példázza. Zeyert tekinthetjük az utolsó, és K. H. Mácha mellett a legnagyobb, késői romantikusnak vagy pedig a későbbi dekadens nemzedék előfutárának, sőt a költő K. Hlaváček mellett legnagyobb alakjának is. A szürke hétköznapokból való elvágyódása a nagy szenvedélyek és ideálok iránti erős elkötelezettsége a romantikához, életidegensége, pesszimizmusa a dekadenciához kapcsolják.

Zeyer, mint igazi romantikus és dekadens, a saját korában végig kívülálló volt. Származásánál fogva szerény körülmények között is, de mégis legtöbb kortársától eltérően viszonylag anyagi gondok nélkül szentelhette magát írói hivatásának. Francia-német neveltetése kezdettől fogva tágasabb kitekintést biztosított számára, ugyanakkor érzékeny természete és némileg kivételezett helyzete bizonyos fokig magányra is ítélte. A kisszerűnek érzett hazai valóság fullasztotta, a diadalmasan előretörő kapitalizmus nyers anyagiassága undorította. Hosszú külföldi útjai részben a hazai viszonyok előli menekülésnek tekinthetők, művészetében pedig képzelete távoli népek és korok mítoszaiiba, mondáiiba kalandozott. Több művében eszményként mutatja fel a keresztény középkor világát. (*Amil és Amil hű barátságáról* 1880; *Karoling epopeia* 1896), valamint a cseh történelem mitikus őskorát (*Vysehrad*, 1880). A legmaradandóbb műveit azonban a kilencvenes években írta, amikor úgy érez-

te, hogy kora valóságáról közvetlenül is el kell mondania a véleményét. Az eszmények és a valóság éles összeütközését, s az embernek az eszményekkel való együtt pusztulását siratja el Zeyer két, sok önéletrajzi elemet tartalmazó regényében a *Jan Maria Plojharban* (1881) és a *Ház a Süllyedő Csillagnál* (1897) című művében.

Az író pályája végső szakaszában egyre fokozottabban keres vigaszt és menedéket érzelmileg mélyen átélt, misztikus katolicizmusban. Ennek dokumentuma a *Három legenda a keresztről* (1895) című elbeszéléskötete, valamint a posztumusz *Mária kertje* (1903) című regény és a *Vit Choráz három emléke* (1905) című verses elbeszéléskölteménye, melynek befejező meditatív része megkapó líraisággal foglalja össze Zeyer hitét az Istenhez végülis felemelkedni képes szeretetben.

Az itt következő szemelvény részlet a *Jan Maria Plojhar* című regényből való. A főhős, Plojhar álmódosításokban átélt, boldog gyermekkor után a tengerészti pályát választja, és egzotikus földközi-tengeri útjai során a „végzet asszonyába” botlik, aki szunnyadó érzékeit felébreszti, majd miután jobbik énjéből kiforgatta, önbecsülését összetörte, elhagyja másért. Az első nagy csalódást továbbiak követik. Keserűen csalódnia kell honfitársaiban és saját művészetében is, melynek otthon nem tud érvényt szerezni. Egy tiszti verekedésben végzetes sebet kap. A későn érkező tiszta szerelem, melynek szelíd románca a római Campagna múlttal terhes, színpompás vidékén játszódik, tragikus véget ér. Ez a tartalma dióhéjban Zeyer szenvedélyes líraisággal megírt nagy regényének, melyben nem is annyira a több ismert, romantikus motívumot felsorakoztató cselekmény, hanem a kifejezett érzések intenzitása és komolysága az, ami máig hat.

A főhős nagy szerelmi csalódása után kapja meg volt barátja levelét, amely bár lehangolja, mégis segíti időlegesen érzelmi válságából kilábalni. A levél egyben tömör, izzó szenvedélyességű megfogalmazása szinte mindannak a problémának, amely Zeyert egész életében gyötörte.

Egy dologról kell még említést tenni: arról a forrongó szubjektivitással átélt hazafias elkeseredettségről, mely Zeyer soraiból kisüt ma is. Az osztrák-cseh kiegyezés és a realizmus elmaradásának — ennek a csehek számára oly fájdalmas politikai kudarcnak az addigi cseh hazafias eszméket megkérdőjelező — visszhangja ez Zeyer korának és népének problémáit mélyen megszenvedő lelkében, amelynek tükrében akkor mi, magyarok, a gyűlölt ellenfél oldalán álltunk.

Jan Maria Plojhar

(Részlet)

Cseh költő és író (1841–1901). Lásd Heé Veronika megelőző írását.

Az elutazása előtti napon egy levelet kapott; a cím rajta többször át volt írva, mivel sok helyre küldözték utána, míg végül itt célba ért. Felbontotta, és először az aláírást nézte meg. Kellemes meglepetés: a levél Konstantin barátjától jött, attól a horvát nemből, akihez hosszú ideig oly rajongó barátság fűzte. Konstantin egy évvel őelőtte hagyta el az akadémiát, és attól kezdve szem elől veszítette. Némelyek azt állították, hogy meghalt, mások, hogy dezertált a hajójáról.

Jan Maria, bár barátságuk az akadémián az utolsó időkben kissé józanabbá s mértéktartóbbá vált, soha nem szűnt meg szeretni őt. Most mohón olvasta a levelét.

„Boldog vagyok,” írta Konstantin, „olyan tökéletesen boldog, amilyen halandó ember csak lehet. Sivatagban virágzó igazi paradicsomban élek. Nem tudom pontosan megmondani, Dél-Amerikának e trópusi erdeit a földrajzi térképek melyik ország részeként tartják számon. Én nem törődöm vele, s nyilván neked is közböbs.

Ma véletlenül kis tanyámra vetődött egy misszionárius, és ez a jó »padre Ambrosio« ünnepélyesen megígérte, hogy leveletem magával viszi Európába, és Neked biztonssággal továbbítja. Ez a papír, a tinta és a toll is az ő ajándéka. Nagyon meghatódott, amikor a durva keresztet megpillantotta, amelyet gallyakból nem messze a házamtól összetákoltam. Piros és fehér virágú liánok tékozlóan gondoskodnak róla, hogy a megváltásnak e jelképét feszítónokkal és girlandokkal a legpompázatosabban feldíszítsék.

Te tudod, milyen mélyen és forrón szerettem Krisztust, mindig, az ő édes és hatalmas képe volt az egyetlen, amit lelkem mélyén vigaszként melengtettem, az egyetlen jelenség, melynek sugárzása és fénye nem fogyatkozott a hazugságok, a szenvedés és bohóckodás ama poklában, melyet nálatok életnek neveznek.

Különben megátkoztam mindent, amit civilizációnak hívnak, és ami vele összefügg. Lemondtam róla, elmenekültem, és most igyekszem elfelejteni. Olyan vagyok, mint az az ember, aki reggel felébred, s elűzi az éjszakai lidérces álmot, mely rémítette és fojtogatta.

Miért írok Neked, Jan Maria? Mert Téged akkor is szerettelek, amikor az egész világ feketének látszott. Te vagy az utolsó emlékem a múltból, a legutolsó. Te majd elfelejtesz, talán én is Téged, mivel e földön már bizonyára nem találkozunk soha többé. De azt akarom, ha mégis eszedbe jutok valaha, olyan tiszta szín-

ben láss, ahogyan Isten lát az égben. Meg akarom magyarázni a tetteimet, hogy ne kelljen pirulnod miattam, mert a társadalom, amelyben élsz, vagy elítél vagy bolondnak fog mocskolni engem. Az ő szemében én becstelen vagyok. Szinte hallom, mint szónokolnak, mert a kötelességeimet elmulasztottam. De mire gondolkodnak? Valószínűleg a kis dolgokra, mert a nagyokra, melyeket a felszínes társadalom soha nem teljesít, azokra nem. De a kicsik elmulasztását nehezen tűri el. Nemes vagyok és katonatiszt. A családi hagyományokat félrelöktem és teljesen dezertáltam. Pfu, pfu... Jan Maria, nevetnem kell. Bizonyos körülmények között értékes lehet a faggyúgyertya, de a nap sugaránál szánalmas pisálkolását észre sem veszed. Ha minden lelkiéretet a nagy igazság befogadására irányítod, megtörténhet Veled, hogy szórakozottan haladsz el az utcán valaki mellett, akinek egyébként köszöntél volna: ha pedig bálványt döntögetsz, nem mondd neki előtte, hogy „uram”. Gondold csak meg, ha valaki Krisztus elé lépne, s ősei rendjeiről vagy ezrede különös fontosságáról beszélne neki? Becsület csak egy van: a férfi és az ember becsülete, és ez ellen sohasem vétettem. A kaszt vagy rend külön becsületét nem ismerem el. Az csak arra a kasztra vagy rendre érvényes, és nincs közöm hozzá, mert semmilyen kaszthoz vagy renchez tartozónak többé nem számítom magam.

Ember és férfi vagyok. Tiszt? Nemes? Már nem tudom, mik ezek. Homályba vesznek, mint gyermekkorom elfeledett játéka. Az ilyen dolgokról könnyen megfeledezünk az igazi életben... Mellettem virágokkal borítva — önmaga is leginkább virághoz, nagy, fekete virághoz hasonlatos —, ül egy asszony, az én asszonyom. Ha a szemébe nézek, ezeken a végtelenségbe mélyülő, csordultig sugárral telített nyílásokon át a lelke mélyébe látok, és magamat ez égi tükörben szemlélve ismétlem Neked, most élek valódi életet.

Itt önvád nélkül lehetnek gyermekeim — otthon rabszolgákat nemzettem volna, ó, sohasem fogom megbánni, amit tettem. Minden egyszerű volt: Otthagytam egy rendet és az embereket, akiket sosem szerettem, akik között csak azért éltem, mert közöttük nőtem fel, és nem azért, mert a társaságukat magam választottam volna. Ehhez jogom volt.

Talán azt mondod: Visszatérhettél volna, elszámolni, ügyeidet rendezni, s csak azután menni el. Azt felelem erre: A szabadság és boldogság iránti vad vágy rohamában nem gondoltam erre, meg aztán, megérte volna a fáradságot? Amint a kaput nyitva találtam, azonnal kiröppentem az én „égi királyságomba” — hadd temessék csak a holtjaikat a halottak. Én élek. Késlekedés nélkül kiléptem a házból, amely nyomasztott, a szabad ég alá. Meggyőződésem, hogy jogom volt hozzá!

Maradt még valami, amiről beszélni kell. Az ember fontos, valódi nagy kötelességeiről. Mondhatnád: „Hát a családod, hát a

hazád?” Jan Maria, tudod, hogy szüleim nincsenek, a többiek sohasem törődtek velem, s nem is fognak nélkülözni. Nekik hagytam összes evilági birtokom, az kedvesebb lesz nekik, mint én magam. Jobban sóvárogtak utána, mint a szegények és ruhátlanok, akiknek talán hagyhattam volna. De néha nagyobb jótékony-ság koncot lökni a kutyáknak. Inkább sajnálatra méltók. Nincs más vigaszuk, mint a kenyér. És a haza? Jan Maria, ismered régi, rajongó álmaimat. Az, hogy rájuk még mindig emlékezem, és tudom, hogy csak álmok voltak, az egyetlen túske szívemben. Hiszen horvát vagyok, és a horvátnak, mint az írnek, nincs hazája, mert elvette tőle más. Nem tudok egy mongol horda rabszolgájaként élni, amely elvette tőlem azt, ami mindenkinek a legdrágább. Ahol nincs jog, ott nem lehetnek kötelességek, ezért nem vonatkozhatnak rám.

Talán azt mondod: „Kötelesség harcolni azok ellen, akik elnyomják népedet.” Jan Maria, Isten előtt esküszöm Neked, az életemet örömmel adtam volna népemért, és vele maradtam volna, ha e harcra a legkisebb reményem lett volna. E nép azonban két részre szakad: az egyik szenved, tűr megszokásból, és tűrni fog a világ végeztéig. A másikat megátkozom, és megvetéssel sújtom: alantas nyereségvágytól ösztökélve szövetkezett azokkal, akik ellen harcolnia kellene. Sem egyiknél, sem másíknál nyoma sincs az önbecsülésnek. Az a nemzet, amely önállóságról álmodni sem mer, nem méltó arra, hogy éljen. Sajnálom azt a népet, de nem értem, és nem tudok közte élni. A megbosszulatlan sérelem érzésével keltem és feküdtem mindig. Olyan volt az, mint a homlokomra égetett rabszolgabélyeg. Szerettem azt a népet, de még jobban gyűlölöm az ellenségeit. Terméketlen volt a szeretetem, a gyűlöletem pedig hatástalan. Isten sem az imámat, sem az átkaimat nem hallgatta meg. Ezért eljöttem. Él boldogul — ha tudsz.

Te is szeretted a hazádat, a ti viszonyaitokat ott északon nem ismerem, nem tudom a Te cseheidet mennyire lehet odaszámítani a szerencsétlen elnyomottak közé, azt sem tudom, ma mit gondolsz és érzel. Az élet sokakra furcsa hatással van. Talán már Te is »beilleszkedtél a viszonyokba«, melyek egykor viszolygással töltöttek el, és következőképp az vagy, akit »boldog embernek« is szoktak hívni. Az embereket két kategóriára osztom: az egyik elmegy az életben a nyomor mellett, amelyet meg sem lát, és füttyörészik. A másik odaül a sírok közé, és együtt sír velük. Jaj azoknak, akik füttyörésznek! Az én egész életem eszmélkedésem óta keserű sírás volt. Amíg azt reméltem, hogy majd segíteni tudok, addig tűrtem. Amikor reményem kihalt, eljöttem. A levegő, amelyet lélegeznem kellett, émelyített, kitortem a szabadba. De azért nem füttyörészek.

Ó, Jan Maria, nem azért szólítlak, hogy kövess, csak eszedbe idézem régi rajongásainkat, lelkesültségünket meg az eszméinket. Emlékezz néha rájuk, és ne nevéss rajtuk. Hidd el, egyedül csak

annak van értéke, csak az igaz, amin a középszer és egoizmus elnézően mosolyog, és vállát rántja, mondván: »Az éretlen ifjúság rajongó álmái.« Ez a rajongó ifjúság közelebb áll Istenhez, mert a tekintete még töretlen. Azt mondják: »utópia«! Dehát hogy az emberiség még képes utópiát alkotni, az becsületére válik. Hogy ezek az utópiák csak utópiák maradnak, az bűne s szégyene.

Mikor az evangéliumra hivatkoztam, azt mondták: »Ha szó szerint veszed, lehetetlenné válik az állam, a társadalom, de még az egyház is.« Én azt mondom erre: annál rosszabb az államnak, a társadalomnak és az egyháznak, ha így van! És eljöttem.

Nos, hát Neked is utoljára mondom: Ég áldjon! Úgy érzem, nem sokáig élek, a fehérbőrű emberek e tájon korán halnak, s az olyan boldogság, mint az enyém, sorvaszt, felemészt, kiszív: túlságosan nagy ahhoz, hogy sokáig lehessen elviselni. Ám legyen, itt a halálnak nincs szörnyűsége: virágokba hullasz, és a virágok fölötted összeborulnak, nemsokára majd belőled is virágok nyílnak: laktattak, éltettek illatukkal, aztán belőled sarjadnak újra — virággá válsz így magad is.

És az, amit léleknek hívunk? Jan Maria, hiszem, hogy halhatatlan, hittem is mindig, de amióta e trópusi erdők ágbogain át a csillagokat nézem, amióta az én szelíd őzem, az én asszonyom szemeiből olvasok, még erősebb a hitem. Amióta tiszta és egyszerű életet élek, s amióta Istenhez így közelebb vagyok, úgy tűnik, a lelkem mélyén ő jelenik meg. Kétkelkedtem a létezésében, mikor szeretteim lábán bilincs csörgött, a hóhérok pedig durván kacagtak, s nem jött villám, hogy lesújtsa őket. Ő legyen irgalmas mindazokhoz, aki az emberi méltóság hiányában őt megtagadják! Neked pedig, ó Jan Maria, adja az élet legédesebb ajándékát — a lélek nyugalalmát!”

A levél kiesett a kezéből, úgy tűnt, hogy egy Napon és Holdon túli világból érkező hang szólítja, átremegett rajta a sejtelem, hogy barátja már nincs az élők sorában, és ha Konstantin most megjelent volna, és a sírból jöttek kongó hangján szólította volna, az sem tett volna rá mélyebb hatást, mint ez a sokat bolyongott, s végül célhoz ért, megsárgult levél.

Heé Veronika fordítása

PARDI ANNA

Távirat Prágából, feladó Franz Kafka

*felice bauer Frankfurt am main hotel monopole metropole
megint semmi hír kérve kérek egy jó szót*

*mert nyugtalan vagyok és kínlódom
a mindenki számára nyitott utak zártsága miatt;
mert az erdő mélyén vergődő őztől fut a szó
két fejsze közt a fehér lapig,
mert alkalmatlan vagyok mindenfajta együttélésre,
s csak tetemem kivilágítására érkező menyasszonyaim lesznek,
s Franz Kafka doktor Faustus pszichiátriai kórtörténeteit
írja tovább; az abszurdát tálcán kínáló Bécst, Berlint, Prágát,
az eszméletlenségig magamhoz szorítalak,
de nem tartalak meg, Felice,
a hat ötvenes gyorsal Berlinben ne várj,
minden irányban szétfutunk, mint a kétségbeesett patkányok,
hallván Urunk lépteit, például a nőkhöz, de kihez futnak a nők?
hát ne válaszolj felice bauer*

*

*Éjszaka magamban üldögélek az erkélyen
a nem normális, bonyolult dolgok
egyszeri áttekintésre engednek,
mint a csillagos ég,
nem a hold süt, hanem a megváltás az emlékezés agglegényeire,
az ősök túlon túl nagy árnyékú férfiak,
az utódok túlon túl kis fényű fiúk, három hitetlenség
egy táljából cseresznyéznak, mint íróban
a halott, a remete, a látnok.*

*

*Elképzelhetetlen kín Istennek mindkét oldalán lakozni,
őrület s ima váltógazdálkodásában,
Senki sem énekel olyan tisztán, mint azok,
akik a legmélyebb pokolban laknak:
amit az angyalok énekének vélünk,
az az ő énekük.*

*

Szüntelenül repül
hegycsúcs a szakadékkal rám
a magány hatalmasabb minden másnál
önfeláldozásra önfeloldozás
a bátorság hatalmasabb minden másnál
a bátorság
megfontolás nélküli
önfeláldozás.

*

A szentől szembe mondott ítéletek
a szentől szembe álló kastélyok
a szentől szembe folyó perek
az eszméletlenségig magamhoz szorítanak,
Felice; egy angyal mondja tollba népem nászágya felett,
feltéve, hogy van népem,
a múlttól eljövendő történeteket
hogy az én Atyám házában
valószínűleg sok lakóhely legyen,
s a földön sok komplexus hat vakon.

BENKŐ ÁGOTA

Gyökössy Endrével

Bandi bácsi mindig Isten öreg bojtárjának hívja magát. Biztos, hogy egyszer meghalunk, de azt nem tudjuk, hogy mikor. Aki hosszú életet kapott, hogyan látja az élet folyamatát, különösen az idős kort?

Nem rajongok azokért a cikkekért, tanulmányokért, amelyek szentimentális romantikával beszélnek az öregségről. Egy nyolcvankét éves ember már nem is öreg, hanem agg. Ezeket a lelkendező írásokat rendszerint aránylag fiatalok írják, vagy olyanok, akik még csak a kezdetén vannak az öregségnek. Valójában az öregkor igen kemény. Egyszer a Budapestről kitiltott öreg püspökömmel, Ravasz Lászlóval beszélgettem, aki akkor már túl volt a nyolcvanon, tehát annyi idős lehetett, mint most én. Fel akart állni a fotelból, és háromszor is visszapottyant. (Mostanában ez gyakran megtörténik velem is.) Amikor egy ilyen visszatottyanásnak szemtanúja voltam, rám nézett, és azt mondta: „Te Bandi, tudod mi az öregség? Nem ronda, hanem randa dolog fiam. Látod, már harmadszor totytanok vissza, és ez nem jó.” Gyakran szembe jut a szava most az ilyen visszatottyanásoknál. Vagy amikor megyek az utcán egy sarkot, és le kell ülnöm, mert nem tudok továbbmenni. Hát ez nem jó. Ez megalázó. Sok gátlást okoz. Amikor beleáll az ember lábába a görcs, és nem tud továbbmenni, az nem jó.

Egy bizonyos korban jönnek a testi problémák, kinek itt, kinek ott. Nekem a szememmel van bajom. Hála Istennek egészséges vagyok, de volt egy kis bénulásom, agyérgörcstől. A bénulás feloldódott, de a szemem régi látása nem jött vissza. Félvak lettem, csak a körvonalait látom azoknak, akikkel szemben ülök, ezért már csak lelkigondozok, de most már ritkán, lassan semmikor. Szószékre, katedrára azért nem megyek, mert képtelen vagyok úgy beszélni, hogy ne lássam a szemeket, ne lássak visszajelzést. Nagyon szerettem ígét hirdetni, és amikor láttam, hogy pislognak vagy lecsukódnak a szemek, akkor gyorsan megkerestem az *Ament*. Mert csak csillogó szemeknek lehet az Isten igéjét hirdetni vagy elő-adást tartani.

Lelkipásztorként vagy pszichológusként végzik a lelkigondozást?

Negyvenöt év óta lelkigondozok, ez lelkészi munkám legfontosabb része. A pszichológiát azért végeztem el, hogy jó pap legyek. Hátborzongató, hogy a lelkészek nagy része nem ismeri az embert. Ismeri a héber, a görög, a latin egzegízist, de az ember egzegízisét nem ismeri. Fogalmuk sincs a papok nagy részének, kiknek miséznek, kiknek hirdetik az Isten igéjét. Öregkorom utolsó célja, hogy a fiatal lelkészgenerációt tanítgatom emberismeretre. Egész másképp tudok beszélgetni emberekkel, mert ismerem a rugóikat.

Milyen bajjal jár még az öregség?

Nekem a látás hiányzik a legjobban. Kézzel már nehezen tudok írni. Az írógépemnek a tasztatúráját még látom. De a saját kézírásomat már nem. Leveleket csak nagyítóval tudok elolvasni. Ez azért kínos, mert rengeteg gyónólevelet meg lelkiigondo-zói levelet kapok, amit még a feleségemnek sem adhatok oda. Nagyon nehezemre esik ezeket a leveleket nagyítóval lassan, soronként kiböngészni. De ennél sokkal kínosabb annak, akinek mindig fáj, vagy akinek a tudata elhomályosodik. Hetven éves fiatal barátaimmal találkozom: nem az a baja, hogy sántít vagy biceg, vagy hajlott, hanem az agya meszesedik. Nem ismeri már meg a barátait. Azért vagyok Istennek nagyon hálás, hogy agyilag még aránylag ép vagyok, legalábbis így érzem. Még tudok cikkeket írni, még megértem azt, amit a feleségem felolvas, mert már ő a szemem, esténként ő olvas fel.

Sík Sándor öregkori verseiből azt látom, hogy az öregség mint-ha szakaszos folyamat lenne.

Biztosan így van, és a legnagyobb veszélye az, hogy ezt nem mindenki veszi észre. Főleg olyankor, ha az öregség egy emelettel feljebb jelentkezik, a szürkeállományban. Nem szeretném megérni azt, amit sokaknál látok. Egy aranyos, nálam fiatalabb kollégám úgy prédikált, hogy elkezdte mondani a beszédét, és a mondat közepén fölkiáltott: „Testvérek, mit is akartam mondani?” Ezt nem szeretném megérni, sőt, tartok is tőle. Egyszer, már túl a hetvenen, azt mondtam a feleségemnek: „Add svájci becsületszavadat (egyik svájci professzorom lányát vettem annak idején feleségül, és a svájciak nagyon komolyan veszik az adott szó becsületét), hogy figyelmeztetsz, ha egyszer ezt találnám mondani, hogy »testvéreim, mit is akartam mondani«. Te olyan tapintatos vagy, hogy nem mondd meg nekem. De add becsületszavadat, hogy akkor nem kapok ebédet.”

De eddig még mindig kapott ebédet?

Eddig még igen.

Bandi bácsi, mikor döbbsen rá először arra, hogy milyen gyorsan telik az idő?

Amikor sorra haltak meg a velem egykorú barátaim. Negyvenötén érettségiztünk, és közülük már csak hárman élünk, tehát negyvenkét barátomnak a halálát kellett végigélnem. Legalább harminc osztálytársam koporsójánál kellett ott állnom. A teológián is negyven-egynéhányan voltunk egy évfolyamban, közülük is már csak négyen vagyunk. Hát hogyne venné észre az ember az elmúlást, amikor megkap egy-egy gyászjelentést.

Csak a halálesetek figyelmeztetik az embert, vagy az élete során, a delelőjén egyszer csak beledöbbsen a felismerés, hogy öregszik?

A halálesetek azért nagy jelzők. De vannak kis jelek is. Mikor az ember, ahogy elmondtam, visszatottyán a fotelba, és háromszor kell nekiveszkelődni, hogy fel tudjon onnan állni. Nagyon szerettem és szeretek is kertészkedni. Nyolcvankét éves koromban, idén tavasszal fordult elő először, hogy nem én metszettem meg a rózsáimat. Nagyon szeretek rózsát metszeni, de most már nem tudok oda lehajolni.

És azt hogy élte meg,
hogy eltelik az élet, s
egyszer majd vége
lesz?

Az az érzésem, hogy sokan rosszul fognak hozzá az öregedés elfogadásához, különösképpen a megértéséhez. Ehhez nem a születésből kell elindulni, hanem fordítva. Előbb a halállal kell rendbejönni, és úgy lehet az öregedést megélni. Előbb tisztába kellett jönnöm a halállal, meg kellett békülnöm a halál gondolatával, el kellett Istentől fogadnom, hogy logikusan be van építve az életbe a halál. Ez az élmény a második infarktuszom után született meg bennem. Meghallottam, hogy az orvosok azt mondják egymás között: ez a halálán van. Mikor kimentek a szobámból — akkor már elkülönített szobában voltam —, akkor bizony lecsúsztam az ágyról, és térdenállva igyekeztem rendbe tenni magamat. Pont jön-e most vagy kettőspont? És ott az Isten Szentlelke megadta, hogy nagyon mélyen, nagyon igazán tisztázzam azt, hogy ez kettőspont. Fizikailag esetleg meghalok, el fognak temetni, apám, anyám és az egyik fiam mellé — de ez csak kettőspont: átkerülök egy másik dimenzióba. Az egyik gyerekem meghalt már akkor, azóta még egy. (Nem jó ám a szülőknek gyereket temetni, azt ne adja meg az Isten senkinek, de hát azt is el kell viselni.) Ott a térdeimen rájöttem, hogy a testem itt marad, elhamvasztják vagy eltemetik, de én máshova megyek. Azóta is kedvesek Jézus szavai *János evangéliumából*, hogy „Ne nyugtalankodjék szívetek, higgyetek Istenben, higgyetek énbennem, az én Atyám házában sok hely van, ha nem volna, megmondtam volna néktek.” És: „Majd eljövök, és magamhoz veszek titeket.”

Ott, a kórházban, a térdeimen megértettem, hogy a halálban az én Gazdám jön értem. Öreg szolgáját hazaviszi, és beteljesülnek Jézus szavai: „Ott lesztek, ahol én vagyok.” Nem nagyon szeretem a képzelődést arról, hogy ilyen vagy olyan a mennyország. Senki sem tudja, milyen a mennyország. Azt az egyet tudom, amit Jézus mondott: „Ott lesztek, ahol én vagyok.” Nekem ott van a mennyország, ahol Jézus van. Nem Jézus van a mennyországban, hanem ott van a mennyország, ahol Jézus van. Ha nekem már itt van az én Jézusom, ha az övé vagyok, akkor már itt a mennyország előszobájában vagyok. Mindez ott és akkor tisztázódott bennem a kórházi ágy mellett.

Mire újra bejöttek az orvosok, és adták a különböző injekciókat, infúziókat, egészen másképp fogadtam. Most talán kegyesen hangzik vagy paposan, de akkor világosan láttam: két eset lehetséges, vagy a Dessewffy utcába megyek haza, vagy a Gazdámhoz, de mindenképpen haza megyek. Azóta megszűnt bennem a halálfélelem. De az öregségnek vagy az öregedésnek van egy másik, nem kellemes mellékterméke is: az ma sem mindegy, hogyan halok meg. Ha lehet, az infarktust választanám. Ebből már volt kettő. Ennyi lelkibeteggel negyven éven keresztül foglalkozni nem lehet büntetlenül. Ha az ember sok mindent a szívére vesz, akkor azt a szíve megérzi, infarktussal felel rá, mondjam, hogy beleszakad. Nagyon felelősségteljes szolgálat ez. De tudom, hogy akár így, akár úgy: a Gazdámnál leszek, jó helyen.

Mit gondol a jó halál kegyelméről?

Ha szabad kérni: adj Uram, gyors és jó halált vagy szép halált. A katolikus testvéreknek szép imádságuk van erre.

Az esti zsolozsmában is kérjük a jó halál kegyelmét.

A jó halál számomra a gyors halál. Két infarktus után lehet az embernek egy kis reménysége, hogy talán nem gumilepedőkön forgatva a saját piszkában fog meghalni, hanem odakap a szívéhez. Mindig irigyeltem Prohászka Ottokárt, aki a szószéken halt meg. Azért vállalom még egyszer-egyszer szószéki szolgálatot, hogy hátha... Ha igehirdetés közben halhatnék meg, ez volna a számomra a legnagyobb kegyelem. Vagy itt beszélgetés közben hirtelen lecsúszok a fotelemből. De hát ezt nem tudom előírni, ezt csak kérni szabad.

Vannak-e példaképei, olyanok, akik derűsen öregedtek meg?

Elsősorban az édesapám. Magas állása volt, ezért aztán mindenüket elvették és kitelepítették őket. Ötvenhat után engem hajszoltak és kerestek, hol a Fő utcán voltam, hol itt, hol ott. Apám megtudta, hogy baj van a fiával. Bár tilos volt feljönnie Budapestre, ezzel mit sem törődve fölrohant, hogy mi van a fiával. Akkor a nagy izgalomban szívinfarktust kapott. Az orvos barátunk, aki apámat kezelte, kijött és azt mondta: „Édesapádnak szinte szét esett a szíve, van még talán egy pár perce, menj be hozzá.” Édesapám rám mosolygott, én meg sírtam. Azt mondta: „Ne sírj, fiam, megérik az alma, lehullik a fáról, ez a dolga. Hajolj le, megáldalak.” És megáldott. És akkor sírva én is megáldottam. Aztán belépett az orvos injekcióstúvel a kezében, és kiküldött. Három perc múlva kijött, rám nézett: „Édesapád meghalt. Menj be hozzá még, csókold meg.” Így szeretnék meghalni. Hogy megáldom a fiamat vagy lányaimat, gyerekeimet, és de jó volna, ha valamelyiknek azt mondhatnám, de a páromnak biztos mondhatom, hogy most te áldj meg engem. Meghalni is tudni kell. Merem állítani, hogy csak hitben élő ember tud így meghalni. Ehhez hit kell. Ehhez nem elég a bátorság. A csatatéren lehet bátran vagy hősiesen meghalni, de ez több annál, s több a féleszméletlen állapotban elmúlásnál is.

Lát-e összefüggést a jó gyerekkor és az öregeedés meg az időskori derű között?

Hogyne. Az élet egységes. Majdnem azt mondom, hogy a gyerekkor a szép öregség bölcsője, abból nő ki. Lelkigondozóként is azt tapasztalom, hogy a derűs öregeknek mindig boldog gyerekkoruk volt. Fészekmelegben nőttek föl, és egy másféle fészekmelegben halnak meg. Persze akadnak olyanok is, akik életük közepén vagy később térnek meg. Akiknek két születésnapjuk van: az egyik a személyi igazolványban szerepel, a másik viszont az a nap, amelyiken a Szentlélek által születtek újra. Ezeknél láttam azt a szent kivételt, hogy ők is másképp halnak meg. Tehát nemcsak velünk született sorsunkban, hanem Istentől kapott második életünkben is bekövetkezhet ez.

Hozzátartozik-e a magányosság az öregséghez?

A Biblia is azt írja, hogy nem jó az embernek egyedül. Én is mindig szorongva gondolok arra, hogy én már nyolcvan fölött vagyok, a feleségem túl a hetvenen: jaj Istenem, ha valamelyikünk egyedül marad, rossz lesz! Egyébként az emberiségnek két fő ellensége a félelem és a magányosság. A szorongás egyébként rettenetesen félelmes dolog. Semmitől sem szabad úgy félni, mint a félelemtől. A legtöbb neurózis és pszichózis gyökere a félelem. A magányosság is nagyon bántja a mai embert, az időseket is. De sokszor az idős emberek is tehetnek róla, hogy magányosak maradtak. Egyszerűen bezártak egy sor kaput, elválták emberi kapcsolataikat.

Mindig megkérdem a magányosságra panaszkodó embereket, vannak-e barátai, megy-e valahova, tud-e kommunikálni. Rendszerint nem. Ezek az emberek tulajdonképpen maguk zárkóznak be, utána pedig panaszkodnak, hogy be vannak zárva. Nagy feladata az egyházaknak, hogy ezeket a magányos embereket kis biblia-órákra, élő csoportokba összegyűjtsék, és egymással kommunikáltassák. Nekem is van egy ilyen sajátos biblia-óráim. Nagy örömet okoz, hogy mégis sikerült, amit titokban reméltem: egymással össze tudtam őket hozni. Már nem magányosak. Ismerek azonban olyan embereket, akik egyedül vannak, de nem magányosak. Ők sosem panaszkodnak, ők soha sincsenek egyedül, mert mindig kettesben vannak a Gazdájukkal. Olvassák az Isten igéjét, imádkoznak, zsolozmáznak, nincsenek egyedül. Két csoportja van tehát az embereknek. Lehet valaki egyedül, mégse magányos, viszont lehet valaki magányos, bár nincs egyedül.

Mit jelent a nyitottság ebben a korban?

Ne vegye ezt dicsekvésnek — ha dicsekszem, az Úrban dicsekszem. Én nyolcvankét éves koromban még mindig tanulok. Nyitott vagyok a tudomány iránt, és nyitott vagyok sok ember felé, aki hozzám becsönget. Tudják, hogy hozzám este tizenegy órakor is be lehet csöngetni. A telefonom szinte lelkigondozói telefon. Fölvívnak a depressziósok éjjel négy és hat között, a szorongósok estefelé, elalvás előtt. Abból, hogy ki mikor hív, körülbelül tudom a diagnózisát. De hát nem ez volna a lelkipásztor szolgálata? Véget érhet-e a szolgálatuk a mise végén kimondott elbocsátással, a prédikáció végén elmondott záró imával? Semmiképpen sem. Majdnem azt mondom, hogy az igazi lelkészi szolgálat az istentisztelet, a mise után kezdődik vagy ott folytatódik. A lelkipásztoroknak pásztorkodni kell, nyitva kell legyen az idejük, a telefonuk, az ajtajuk, hogy bármikor becsöngethessenek. Mi lett volna Nikodémussal, ha Jézusnak fogadóórája lett volna, ha akkor éjjel nem mehetett volna hozzá. Hát ennyire nem tudjuk követni a Gazdánkat? Mindig megriaszt a kiírás a plébániákon, lelkészi hivatalokon, hogy fogadóóra ettől eddig. Az orvosnak sincs igazán fogadóórája. Akkor egy lelki orvosnak lehet fogadóórája? Hozzánk nem szabad bármikor becsöngetni?

Keresztény kötelességünk, hogy nyitottak legyünk: szolgálatára a többi embernek.

Az alapp probléma ott kezdődik, hogy vallásosság-e a hitem vagy életforma. Ha életforma, akkor nemcsak lemiszém a vasárnapomat, eleget teszek a vallásos kötelességemnek, hanem valamit megpróbálok abból megvalósítani, amit Jézus élt át. Jézus követése ez. Ő például mindig rendelkezésére állt másoknak. Egy vak koldus kiabál az utcán, hogy Dávid fia, könyörülj rajtam, és Jézus megáll. Nem vagyok benne biztos, hogy minden lelkész megállna az utcán, amikor kiabál valaki.

Bandi bácsi, ha végig gondol a nyolcvankét év kisebb-nagyobb eseményein, bajain, örömein, hogyan látja őket így visszatekintve?

Nekem különös szelektív emlékezést adott az Úristen. Azt hiszem, ez is kegyelem. Feleségem mondja tréfásan, hogy Bandikám, te mindig csak a szépre emlékezel. És igaza van. De ez nem az én érdemem. A háború után meg '56 után borzasztó fájdalmak, sérelmek értek. S mindez valahogy eltűnt, elmúlt. Szent Pál szerint akik Istent szeretik, azoknak minden javukra van. Amikor például kitétek teológiai tanárságból, akkor nagyon fájt. De az én melós újpesti presbitereim nem engedték, hogy innen elhelyezzenek. Bementek az Egyházügyi Hivatalba, és ott azt mondták, hogy most mi vagyunk az uralkodó osztály, és a papunk marad, értik? Megértették. És ma mennyire örülök ennek. Itt maradhatam, és hirdethettem az igét. A teológián tanítottam volna harminc teológust, itt tanítottam háromszáz embert. Hát nem az Isten kegyelme volt? Derűsen és hálával gondolok vissza az életemre. Akik Istent szeretik, azoknak tényleg minden a javukra válik. Boldog öregember vagyok.

És hogy gondol a jövőre?

Ahogy az előbb említettem, a halált elfogadtam, és csak az a kérésem, hogy ne kelljen sokáig valakinek a terhére lennem. De az időm nagy részét ma is a munka tölti ki. Lassabban, tempóssabban dolgozom, mint régen, de három könyvet is írok egyszerre.

Milyen élmény az együttöregedés a házastársal?

Nagy kegyelem, hogy hívő szüleim voltak, és hogy nyolcvankét évemből ötvenhárom évet egy csodálatos feleséggel, élettársal, munkatárssal élhettem meg. Most is minden reggel együtt olvassuk a Bibliát, és sokat beszélgetünk együtt esténként. Az igazi házasságban nem páros magányban él az ember. Tudja, mennyi páros magányban élő házassággal lehet találkozni? Megkérdezem tőlük, hogy maguk csak megbeszélnek, vagy beszélgetnek is. Jaj, de nagy különbség! Sokan pedig csoportos magányban élnek: egy egész család lakhat ötven négyzetméteren, és nem beszélgetnek egymással.

Mit jelent ilyen idős korban a család?

Már dédunoka is van. Öt gyerekünk született, de a feleségemmel mi úgy éltünk, hogy ennek ellenére először, másodszor, harmadszor egymásért voltunk. Úgy tekintettük a gyerekeket, mint a házasságunk gyümölcsét. Úgy indultunk, hogy a házasságunk

célja maga a házasság. Műalkotás, amelyet nekünk kell megalkotnunk szépen, és ha ad Isten gyereket, és ahányat ad, azt megpróbáljuk tisztességgel felnevelni. Nekünk a gyerekek szent ráadások voltak, sok nyúggal, bajjal, keservvel, két koporsóval, de nekünk mindig a házasságunk megépítése volt a legfontosabb, s ez a célja ma is, amíg valamelyikünk haza nem hívattatik. Tehát nem gyerekcentrikus házasság volt a házasságunk, hanem házasságcentrikus. Mert van ilyen gyerekcentrikus házasság is, ahol a házasság csak ráadás. Megszületik két gyerek, és attól kezdve az apuka már csak olyan ráadás-apuka. Egy ilyen apa mondta nekem, hogy maradék ember, ő kapja a gyerekek tányérjáról a maradék spenótot. Hát én sosem lettem maradék ember. Én először, másodszor, harmadszor a páromra koncentráltam, ő pedig énrám. És örültünk, hogy voltak gyerekeink. Sok örömet és sok bosszúságot okoztak. Nem voltak jobb gyerekek, mint a többiek, csak mi restelkedtünk, mert azt mondták: „ó, a pap gyerekek”. De egynek örülök: hogy mind a hárman hitben élnek. Nem én biztattam őket rá, valahogy szent ráadásként, kegyelemként megkaptam. Suttató korokban nem mindig tudtam elcipelni őket a templomba, most pedig maguktól, noszogatás nélkül járnak. Sőt, az unokáimat is hitben nevelik.

Jean Vanier mondta egyszer a kilencven éves édesanyjáról, hogy olyan szépen növekszik. Növekedés-e az öregség?

Azt hiszem, igen. Nem mondom, a térdemet és a gerincemet kicserélném egy harminc évesére, de a szürkeállományomat nem. A lelkemet sem. A belső környezetemet sem. Majdnem azt mondom, hogy most sokkal derűsebben, kiegyensúlyozottabban, nevetősebben élem az életemet, mint mondjuk harminc éves koromban. Hát akkor dörömbölt a test, dörömböltek a kívánságok, a vágyak és így tovább. Az öregedésnek vannak ilyen szent elvonó kúrái, hogy a szenvedélyek észrevétlenül elmaradnak, megérik viszont az élettapasztalat. Ezt nem lehet harminc éves korra megszerezni. Ehhez nyolcvankét év kell és negyvenöt évnyi lelkesítő szolgálat. Ha valaki bejön hozzám lelkigondozásra, körülbelül már tudom, mi a baja. Persze azért egy óráig hallgatom. Mert neki az a lényeg, hogy elmondja végre valakinek a baját. Mert mindene van a modern embernek, csak embere nincs. Hát akad egy öreg páter vagy egy öreg bojtár, akinek végre elmondhatja. Azt az élettapasztalatot, amit az Istentől kaptam nyolcvankét éves koromra, el nem cserélném. És a belső környezetem most jobb, derűsebb, tisztább, kiegyensúlyozottabb, sugarasabb mint fiatal koromban.

Megérik az ember öregségére?

Igen. De illik is beérnie arra az utolsó órájára, amikor azt mondja a Gazdám, jól van, hű szolgám, többet bízok rád ezután. Ez a vágyam most, nyolcvankét éves koromban, hogy ha ad Isten még egy-két évet, akkor azalatt tegyem még azt, ami tőlem telik. Mert akkor lesz teljes az életem. Egy perccel sem megyek el hamarébb, mint ahogy az meg vagyon írva. Mint ahogy én be va-

gyok a Gazdám szívébe ütemezve. Nem a betegség dönti el a halálom óráját, hanem a Gazdám. Amikor megjön a behívó.

Hogyan változik meg az ember gondolkodása öreg korára?

Leegyszerűsödik. Sokszor azt gondoljuk, ez is fontos, az is fontos. Most rájöttem, hogy olyan kevés dolog van, ami fontos. Egyszerűbb, puritánabb lesz a gondolkodásunk. Ami valamikor halálra bosszantott, azon ma mosolygok, sőt azon is nevetek, hogy valamikor bosszankodtam rajta. Így érik belülről az ember, különösen, ha van olyan párja, aki erre még figyelmezteti is, hogy Bandikám, hát érdemes ezen bosszankodni? Akkor az ember úgy elszégyelli magát, behúzza a nyakát, és azt mondja, igaza van.

Azt hiszem, az a csúcs, amikor az ember már önmagát ki tudja nevetni. Én már azt is megtettem egypárszor, hogy bementem a fürdőszobába, és kinyitottam magamra a hideg zuhanyt. Hólyag vagy, öreg Gyökössy, mit nyavalyogsz ezen? Az embernek tudnia kell önmagán derülni, önmagát kritikusan nézni. Sok testi problémával jár az öregség, de aki az Úrban öregszik, az már nem három dimenziós ember, hanem négy dimenziós. Ebben a negyedik dimenzióban, az Úrban, sok minden jelentéktelenné válik, ami valamikor jaj de fontos volt.

Például?

Az például, hogy ha valaki fölkeres, és ahelyett, hogy magáról beszélne, minden rosszat elmond a családjáról. Ettől gyakran ingerült leszek. Azt szoktam mondani ilyenkor: Most már a családja bűneit elmondta, örülnék, ha a sajátjaiból is mondana! Van egy lélektani alapigazság, amit kevesen tudnak. Jellemeztess valakivel öt embert, és megtudod, hogy ki ül előtted. Tudniillik a másokról mondott véleményünk nyolcvan százaléka ránk illik. Ha a gyónó öt emberről elmondja a véleményét, már körülbelül tudom, hogy ennek a nyolcvan százaléka arra jellemző, aki ezt elmondta. Tudja, milyen jó, ha valaki ezt tudja? Akkor már nem bosszankodom, nem leszek ingerült, hogy másról beszél, hiszen igazából magáról szól. Rávetíti a maga bűneit, nyomorúságait az anyósára, rokonaira. Eleinte mint fiatal lelkipogozó rettenetesen ingerültté tett, most már nem, csak mosolygok magamban: magáról árulkodott.

Manapság sokat beszélnek az eutanáziáról. Mi a véleménye róla?

Megint szubjektív leszek. Ellene vagyok. Nem azért, mert az egyház ellene van, hanem azért, mert etikátlannak és Isten ígéjével ellenkezőnek tartom: azt a Gazdám dönti el, hogy miként haljunk meg. Egyet szeretnék csupán: hogy természetesen haljak meg, és nem gépi halállal, masinákkal életbentartás közben.

Vajon miért foglalkoztatja ma ez annyira az embereket?

Nem békültek meg a halál gondolatával, el sem tudják képzelni, hogy meghalnak. Döbbenetesen kevés ember tudja elképzelni saját halálát. A legtöbben azt hiszik: mindenki meg fog halni, kivéve én. Sok ember tudatalattijában az van, hogy ő nem halhat meg. A természetes halál számomra a szép halál. Ha egyáltalán a halálra azt lehet mondani, hogy szép. Én inkább azt mondanám:

méltó, emberhez méltó halál. Ültem olyan haldoklók ágya szélén, akiknek én zártam le a szemét, és azt tudom mondani, hogy szép halállal haltak meg. Gyakran kérték: Amíg meg nem halok, fogja a kezem! És ebben van valami. Fogja a kezem. Én is csak arra kértem a páromat, hogy ha egyszer eljön az órám, semmi más nem kérek, ne szóljon semmit, imádkozzon, de fogja a kezem. Az ő kezén keresztül fogom a Gazdámét. Ez az igazi „kezelés”.

Összefoglalóként milyen útravalót, milyen tanácsot adna a fiatalabbaknak? Mire törekedjenek? Tudnak-e készülni az öregségre? Ha igen, hogyan?

A halálra az életben kell már úgy felkészülni, hogy az nagyon természetes kettőspont legyen a végén. Én nem is tudom, hogy hit nélkül hogyan mernek meghalni az emberek. Ezen mindig csodálkozom. Hogy tudnak élni? Kukacokban hisznek csak? Vagy a kemencében, ahol elégetik őket? Ha nem volnék hívő ember, akkor logikátlanok kellene tartanom azt, hogy a „természet” kialakítja ezt a homo sapienst, intelligenciáját, kultúráját, környezetét, civilizációját. S aztán elfújja mint egy kis szappanbuborékot. Őrülné ez a természet. De mivel hívő ember vagyok, tudom, hogy az egésznek logikája van, magasabbrendű logikája. A Gazdámnak hiszek, aki nem hazudni jött erre a véres bolygóra, hanem az igazat mondta.

Amikor a halálom után megállok egy nagy titokzatos lény előtt, valamilyen sajátos dimenzióban, ott majd nem egy nagy könyvet fognak lapozni, hanem másodpercek alatt végigsuhan az egész életem. Az fog engem megítélni: a saját életem, amit végig kell néznem. Jaj, de nehéz lesz egyeseknek a saját életüket végignézni! Ez lesz az ítélet. Nem valami tűz fog lobogni, hanem én bennem lesz a tűz, a saját életem lángjai nyaldosnak körül. Ha van valami, amitől szorongok, az, hogy egyszer végig kell nézni az életemet. Az elfecsérelt éveimet, az ellógott óráimat. Szembetalálkozom a meg nem látogatott emberekkel, akik meghaltak, mire elmentem hozzájuk. Mint lelkésznek vannak ilyen lelkiismeretfurdalásaim. Ezt rendszerint csak visszanézve látja az ember. Mert másképpen rangsorol az ember harminc évesen, mint nyolcvan évesen. Negyven vagy ötven év távlatából döbbenek rá, mi az igazán fontos. Ehhez azonban hosszú időnek kell eltelnie, hogy rájöjjenek a gyümölcsökről: nem úgy értek be, ahogy én gondoltam.

PAVOL STRAUSS

Naplójegyzetek

(1912—1994). Szlovák költő, író, esszéista. Polgári foglalkozását tekintve sebész. Első versesköteteit németül jelentette meg. A szlovák katolikus irodalom kimagasló személyisége. 1948 után visszavonult az irodalmi élettől. Kötetei csak 1991 után jelenhettek meg. Naplójegyzeteit *Odvratný hlas* (Bratislava, 1994) című kötetéből válogattuk.

1984. 8. 28.
Megköszönni, amíg lehet. Az életben minden ajándék, az élet maga, átvitt értelemben is, és minden, ami benne van és körülötte nőtt, kívülről és belülről.

1984. 8. 29.
Szép nap. Azaz kék égbolt és szép, sűrű erdő és egy jó kirándulás, jó étel és szép időjárás. Tévedés. Mindez lehet minden, és lehet a semminél is kevesebb. Minden lehet akkor, ha az egész nap során egyetlen tekintet, egyetlen gesztus, semmilyen szépség sem zavarta meg az állandó koncentrációt a Mindenség Atyjára, amikor minden lehetetet és minden érverést teljes mértékben az a gondolat hatott át, hogy minden pillanat hátralevő része Istenre irányuló szuggesztív gondolat. Enélkül még a legszebb és legnyugalmasabb nap is veszendőbe megy.

1984. 8. 31.
A történelem gyilkosságok, vérontás, megfélemlítés és kegyetlenség filmszalagjához hasonló. Az ókorban kevés ember élt, így kevesebb is pusztult el, de ugyanolyan körülmények között. Minél inkább civilizálódott az emberiség, annál szadistább kegyetlenségeket követett el. A reformáció és az ellenreformáció korában, a parasztlázadásokban és háborúkban hullott bűnös és ártatlan, gazdagok és szegények kifosztása és különbség nélküli lemészárlása napirenden volt. És jött a francia forradalom, ahol már futószalagon folyt a gyilkolás, ugyanígy a fasiszta koncentrációs táborokban is a legnagyobb természetességgel likvidáltak életeteket.

És úgy látszik, mintha Lessingnek igaza volna: „Die Geschichte als die Sinngabung des Sinnlosen”. Mert csak igen nagy elfogultsággal nevezhetnénk mindezt üdvösségtörténetnek. Mert az áldozatok látszólagos értelmetlensége csakis úgy fogható fel, mint a megváltás titokzatos egyenletének felfoghatatlan, ám megsejtett aktusa a végtelen számlapján.

1984. 9. 2.
Álom, az öröklét lágy simogatása. De nem kapcsolódás. És ezért fel sem foghatók a múltbeli, az ókortól máig tartó háborúk démoni perverzói, a hajdani és mai üldözéseké, minden idők hivatalos és nemhivatalos hóhérkodása, annak bármilyen indoklása,

legyen az akár gyűlölet, akár az Isten vagy az emberek szeretete. Ám ugyanazokban a korokban csodálatos épületek is születtek, szobrok, festmények és az irodalom gyöngyszemei, amelyek fennmaradtak szüntelenül háborgó korok mérhetetlen pusztításai ellenére. Szóval egymásnak ellentmondó tettek története, a hihetetlenül durva állatiasságtól a legnagyobb szerűbb művekig. A történelem poklának képe és a nyitott menny jele. Az ember képe. Nyomorúságának és potenciális nemességének roncsain. Örökös szülési fájdalmak nyomai a potenciális holnap előtt. Lázadások a tegnapi konvenciói ellen, hogy tanyát verhessenek az új konvenciók.

1984. 9. 3.

Oly fájón vesszük tudomásul a hosszú látogatásokat, melyek kisöprük a lélek rekeszeit. A meghiúsított koncentráció minden megzavart pillanata segítségért kiált a mélyebb rétegek védekező mechanizmusaihoz. Ha ezek sem szólnak meg, csaknem teljesen kitorölhetjük azt a napot. Rémület az örök tartam szétzpattant gömbje láttán.

1984. 9. 6.

Még a kitüntető elismerések ezrei sem képesek leplezni a tisztelet nagy hiányát világunkban. Nagyobbrészt kifolyt, mint a folyadék a lyukas hordóból.

És ennek ellenére mindenben ott látható a jó csírája.

1984. 9. 7.

Az elbűvölő személyiségek, vagy azok, akik szeretnének elbűvölni, az abszolút igazság kötéláncosai alapvetően olyanok, mint a pajkos gyermekek, akiknek játék az élet. Akiben nincs alázat és szeretet, az nem közeledik lélekben levett cipővel az égő bokorhoz.

1984. 9. 11.

Szinte erkölcsi légüres térben élünk. Az emberek többsége érzelmi vákuumban él. A szívek nem tudnak megindulni sem a költészettől, sem a zene poézisétől, nem indulnak meg egyetlen emberi-embertelen korban megkínzott és elhallgattatott ember fölött sem. A szeretet vajúdásának petyhüdt vitorlái a világtengereken inkább lelki és szellemi szélcsendre engednek következtetni. Ám még mindig lehet szépen várni. És a jó és a rossz, a gonoszított és a megváltás örök gazdaságtanának egyensúlyi helyzetéből nem lehet kibilleni. Ezzel köszöntöm az évszázadokat. Még ha úgy is látszik, nem hallja senki sem.

1984. 9. 20.

Vannak ritka szellemek, akik nekünk rendeltettek. Mindenféle kerülőúton és véletlenkor találkozunk velük. Össze vannak velünk kötve, mint a közlekedőedény. Még ha el is akarnánk taszítani őket, és ők bennünket, itt vannak mindig. Az ilyen kapcsolatokban megfejtetlen törvények, vonzerők és együvértartozások uralkodnak. Láthatatlan függőségek és a belső térségek harmóniája. A testi, sőt a lelki felelősség

érzésétől egészen az észrevétlen áldozathozatalig, az elfedő jószándékig s az imádságig. Így aztán mindig is a szeretet által nő a világ. Ezért nem érte el célját annyi gyilkosság és más gonoszság.

1984. 9. 22.

A lelki láthatatlan a világ mind nagyobb részeit rejti el. Önzés, érzéketlenség, rosszindulat és a hiábavalóságokhoz való vonzódás. Hogyan lehet ebből katasztrófa nélkül kikecmeregni? Csak a szeretet bocsát meg és rejt el mindent.

1984. 9. 24.

Felettünk a szürke égbolt, az egyetlen ég bennünk. Ám ez nem perspektívtalanság, csupán mollos hangolás, és ez vált ki nosztalgiai az abszolút igazság után, nem az áloptimista öncsalás.

1984. 9. 25.

Az öröklét mindenütt. Bennünk, körülöttünk és mindenben, amit megérintünk. Ezért olyan felelősségteljes élni. Ahogy belevetjük magunkat a hétköznapiakba, minden az örökkévalóság dimenzióját hordozza, a legkisebb tett is. Örökléttel és az öröklétben élünk első lélegzetvételünktől fogva.

1984. 9. 26.

Az emberek oly sok dolgot tesznek az emberekért és az emberek miatt, és csak keveset saját belső indíttatásukból, valami magasabbat megcélözva: ez történik a halottak napi virágok és gyertyák, meg a többi személyesen nem indokolt egyházi és társadalmi konvenció esetében is. Amit teszünk, annak többsége olyan *mintha*, és csak az a miénk, ami belőlünk van, ami láthatatlanul, az önelemzés és az önmagunkkal való beszélgetés ritka pillanataiban megy végbe.

1984. 9. 27.

Könyvet írok magamnak az életről és a halálról, a halál életéről és az élet haláláról. Azért jött ez rám, mert ebben az évben a patológia területén dolgoztam, és mindig kötelességemnek tartom, hogy feldolgozzam működésem szellemi atmoszféráját. Nem közvetlenül működésemet, hanem annak belső tükröződését.

Lepp könyvet írt a halálról, és azt írja, hogy sok megkezdett dolga van, de valami ennek írására kényszeríti. És amikor befejezte, bevégezte az életét.

Azt a címet akarom neki adni, hogy *Rekviem az élőkért*. Nem tudom, kinek és mire kell.

1984. 9. 30.

Hátra tekintve törekszem felmérni e sokéves irodalmi erőfeszítés értelmét. Lehet, hogy mindez csak előkészület volt. Még csak kísérlet sem teljes művekre. Ezekben a töredékekben is csak egyet próbáltam összekötni: a költői és a filozófiai gondolkodást. Úgy érzem, mindenütt csak a költészet és a filozófia töredéke lelhető fel. És ez még nem ad ki egy egészet. Mindenre kevés már az idő.

1984. 10. 3.

Fölmerül a számítógépes zene problémája. A perspektíva: az ember fölöslegessé válik. Miközben nyilvánvalóan zeneileg impotens emberek manipulálnak vele, akik az ún. konkrét zenével igyekeznek leplezni tehetségtelenségük póreségét. Azzal a jelszóval, hogy minden hang zene.

1984. 10. 8.

A német költő, Caesar Fleischlen írta egyszer: „Habt Sonne im Herzen” („Legyen nap a szívetekben.”) Aki azt magába akkumulálta, annak nem árthat az élet őt érő alsóbbrendűsége sem. Az anyag, valamint a lélek és az erkölcs világában a mocsok ellen a tisztaság az egyetlen fegyver. Abban az időszakban, amikor minden okom megvolt a gyűlöletre, a szeretet útjára léptem. És az egész élet számomra téma con variazioni.

1984. 10. 12.

Még a legkevésbé szembeötlő és kirobbanó személyiségnek is megvan a maga jelentősége, feladata a világ építésében. És nemcsak a hiperaktívok, de az öregek, betegek és gyengék is rendelkeznek azzal a belső erővel, amellyel alátámasztják a világot, még ha csak a legkisebb, legérzékeltlenebb pontján is. És betöltnek néhány üres helyet a szellem egyre növekvő mindenségében.

1984. 10. 13.

Szerencsés érzés, hogy senki és semmi nincs az életen kívül. A lélek hatalmas ritmusa ez, mellyel egyesül minden kis hullám, minden felvillanás és visszfény elnyelődik, és nem válhatnak szét. A lélek világában nincsenek sem amputációk, sem teljes kilökődések. Minden létezik, még ha látszólag nincs is.

1984. 10. 14.

A szépség törvényeitől fáradtan a legegyszerűbbet keresem. Mivel viszont tudom, hogy a legnagyobb egyszerűség mögött is a fenoménok roppant szövevénye húzódik meg, mindent el kell fogadni. A csodálat és a hódolat az egyetlen méltó alapállás minden létező és lehetséges iránt.

1984. 10. 15.

Minden nappal újrakezdődik a küzdelem létezésünk értelméért. Amikor minden mikrobának megvan a létjogosultsága, az ember is leszögezheti önmaga számára: aminek nem kell lennie, nincsen. Tehát vagyunk, mert lennünk kell. Nincs határ a lét és a nemlét között, mert a nemlét is a létezés formája. A különbség csak abban áll, miként tudjuk beprézselni magunkat az elkerülhetetlenség erővonalába. Valakinek és valaminek mindig szüksége van ránk, akár a két kezünkre, akár az értelmünkre, akár a betegségünkre, akár a jóindulatunkra.

1984. 10. 16.

Fogy a papír, fogy az idő, fogy az élet- és munkakedv, tűnik a csodálat, a türelem a világ létezésének elfogadása iránt. A nap időnként elhajol bensőnk irányától. A hiba talán nem a napban van, hanem a beesés szögében.

1984. 10. 17.

Az ember nem önmaga. Eszméi megszemélyesítője. Ezért olyan felelősségteljes dolog élni. S lelki áteresztő-képességünk mértéke szerint él az is, aminek bennünk kellene és lehetne lennie, amennyiben a fény képes volna felragyogni bennünk, és átragyogni minket. Saját lehetőségeink médiumai vagyunk.

1984. 10. 19.

Amikor meghal egy értékes, tiszta és jó ember, a világ sem meg nem változik, sem szegényebb nem lesz, mert rajta marad annak személyes lenyomata. Ez a halhatatlanság szubjektív bizonyítéka. Amikor Lacko Korček professzornál jártam, már betegsége súlyosabb szakaszában, azt mondta nekem: „Látod, milyen nyomorúságos a berendezésünk, még szőnyegünk sincsen. Legalább látja a világ, hogy nem loptam”. Felejthetetlenek azok a csütörtökök, amelyeken néhány éven át muzsikáltunk, mindig csak Bachot meg régi és még régibb olaszokat. És tovább él odaadó tanítványai szeretetében is. Nem tudjuk elfelejteni az évenkénti szilveszteri kirándulást a Zoborra, futballal és az ő vidám és szellemes kommentárjaival fűszerezve. E tiszta ember halála győzelem, melyet nagy szenvedéssel váltott meg.

1984. 10. 25.

Hallgatással is lehet dicsekedni. És ünneplés a dicséret. A benső legátütőbb dinamikája az adoráció. A csendben minden megdő, a fájdalom is, a csodálat is, valamint a fájdalom és a csodálat tárgyához fűződő kapcsolatunk.

1984. 10. 26.

Megtudtam, hogy megbélyegzett ember vagyok, mert valamit publikáltam külföldön. Bárcsak odakint minden megjelent volna.

1984. 10. 28.

A virágok többségének napfényre van szüksége. Vannak azonban olyan növények is, amelyeknek árnyék kell, hogy létezhesse nek. Mint az embereknek. Ám vannak olyan emberek is, akik maguk vetnek maguknak árnyékot. Szlovákia olyan, mint a szeretett nő, aki arra kérte kedvesét, mérsékelje, vagy oltsa ki szerelmét. Szerencsétlen Szlovákia, aki színleg többre tartod rosszakaróidat.

Higgyük, mindnyájan a Gondviselés hitelére élünk.

Ábrahám Barna fordítása

SZABÓ FERENC: „CSILLAG UTÁN” Istenkeresés a modern irodalomban

Több, mint harminc éve jelennek meg Szabó Ferenc tanulmányai, melyek két nagy kérdéskört tárgyalnak. Írásainak egy részében a II. Vatikáni zsinat szellemiségének alakulását, a modern kereszténység életalakító hatását vizsgálja. A másik vonulat szemléletét is a Zsinat ösztönözte: ezekben azt tárta és tárja föl, hogyan jelentkezik a transzcendencia korunk különböző művészeti ágaiban, törekvéseiben. Ezek közül természetesen az irodalom áll legközelebb hozzá, hiszen ő maga is jeles költő és felfedező műfordító. Ráadásul meggyőződése szerint „költők, írók, művészek nem egyszer élesebben felvetik és mélyebben megélik a létkérdéseket, szerencsésen kifejezik az ágostoni 'nyugtalan szív' Isten utáni szomját, vagy a pascali 'szív' keresését és találását”, mint az iskolás teológusok.

Első kötetei, a *Világnézetek harca* vagy a *Mai írók és gondolkodók*, jóllehet elég nehezen lehetett hozzájuk férni, hiszen Rómában jelentek meg, idehaza is komoly hatást gyakoroltak az irodalomértelmezésre. Szabó Ferenc írásai ugyanis amellet, hogy elkötelezetten érvényesítik szerzőjük keresztény világnézetét és hitét, igazolják azt is, hogy a művész magatartását és alkotásmódját korántsem csak a társadalmi adottságok határozzák meg, hanem olyan belső lelki összetevők is, amelyeket „Istenkeresésnek” nevez. Részben az ő tanulmányainak köszönhető, hogy a francia egzisztencialista irodalomról, elsősorban Camus-ról, más és gazdagabb képet alkothattunk, mint az akkor hivatalosan rajzoltól. Rendkívül fontosak voltak Paul Valéry gondolatvilágáról szóló tanulmányai és Julien Green tökéletesedését tárgyaló esszéi.

A magyar irodalomtörténetírás számára is új szempontokat adott nem egy tanulmányával. Ezeket a munkáit nemcsak kitérő minőségérzők jellemezte — azokról írt, akik e század hazai irodalmának valóban maradandó alkotói, s nem divathullámok fölkapottjai —, hanem a kor összefüggéseinek, legjellemzőbb szellemi folyamatainak alapos ismerete is.

Régebben a költők és írók Istenélményét meglehetősen leszűkítve értelmezték. Szabó Ferenc — e téren jelentékénynek mondható

hazai előzmények ismeretében — lényegesen távlatosabban közelít e kérdéskörhöz, így következtetései nemcsak meggyőzőek, hanem a kutatásban analógiaként is alkalmazhatók.

„*Csillag után*” című gyűjteménye tulajdonképpen régebbi írásaiából való alapos válogatás, megfejelve egy Rónay-esszével. Világirodalmi írásai inkább tanulmány-jellegűek, a magyar írókat tárgyalók jó értelemben vett esszék, amelyekbe személyes tapasztalatait, élményeit is beleszővi, hétköznapiágukban is megjelenítve kedves íróit.

A kötet „régí” írásai bizonyára sokak számára „újak”, és a felfedezés örömevel hatnak. Komoly nyereségei a 20. századdal foglalkozó hazai irodalomtudománynak. (*Távlatok*)

RÓNAY LÁSZLÓ

BALASSI BÁLINT CAMPIANUS-FORDÍTÁSA

Balassi Bálint halálának 400. évfordulója alkalmából tavaly több kiadvány is napvilágot látott. Ezekhez kapcsolódik az Universitas Kiadó gondozásában megjelent hasonló kötet, amelyben Balassi fordítását olvashatjuk. Edmond Campion, az angol jezsuita teológus *Decem rationes* című művét ültette át magyarra, de korai halála megakadályozta a fordítás befejezésében. Ezt Dobokay Sándor végezte be, így született meg a *Campionus Edmondnak tíz okai* című mű, amelynek magyar változata a fordítás korabeli lazább szabályai szerint készült. A most megjelent kötet a latin eredetét is közli, majd értékes tanulmányokat, amelyek a *Decem rationes* és a Balassi—Dobokay-féle fordítás fontos filológiai kérdéseit vizsgálják. Csonka Ferenc a magyarátról, Kruppa Tamás a kiadás körülményeiről, Bárczi Ildikó a latin eredetiről, a kötet szerkesztője, Margittay Emil pedig magáról a műről és Balassi világszemléletéről ad hiteles képet.

A szakirodalomban többször felvetődött a kérdés, vajon őszinte volt-e Balassi katolizálása, vagy csak nyugalmat remélt tőle az unokatestvérével kötött házasság viharai után. Alighanem az előbbi feltevés igaz, bár irodalomtörténészek óvatosságra intenek ezzel kapcsolatban. Kétségtelen, nem szól ellene semmi, és többen úgy vé-

lik, Campianus-fordítása éppen őszinte meg-
térésének tanújele. Akármű is az igazság, ta-
gadhatatlan, hogy fordítása egy olyan vita-
íratot tett ismertté magyar nyelven, amely
mintájával szolgálhatott a 17. századi hazai hitvi-
ta-irodalomnak, és így komoly szerepet játszott a
magyar katolikus egyház történetében.

MONA KRISZTINA

CÉSAR FRANCK EGYHÁZZENÉJE

A német-belga származású francia zeneszer-
ző, César Franck (1822-1890) a múlt századi
zenetörténet egyik legrejtélyesebb alakja volt.
Élete legnagyobb részét szinte teljes visszavo-
nultságban töltötte: 1846-tól a Notre Dame de
Lorette nevű párizsi kápolna, majd az 1850-es
évek elejétől a St Jean—St Francois du Mara-
is- templom orgonistája volt, 1858-ban pedig
a Ste Clotilde-bazilika karmagya és orgonis-
tájává nevezték ki, s e tiszttségét harminckét
éven át, haláláig megőrizte. 1871-ben ugyan
a Societé Nationale egyik vezetőjévé választot-
ták, és a hetvenes évek elejétől a párizsi Con-
servatoire orgonatanára is volt, de a közéletől
mindig tudatosan távol tartotta magát.

Életének viszonylagos eseménytelensége
ellenére Franck hihetetlenül változatos, sok-
színű és nivós zeneszerzői életművet hagyott
hátra, amely szimfonikus és kamaradarabot-
kat, valamint egyházi kompozíciókat egyaránt
magában foglal. A zenetörténészek ál-
talanban a súlyos, drámai *B-moll szimfóniát* és
a szilaj, szenvedélyes *A-dúr hegedű-zongora szo-
nátát* tekintik César Franck legértékesebb mű-
vének; de Franck miséket és kisebb liturgikus
tételeket tartalmazó egyházzenei oeuvre-je —
amely stílusát tekintve a barokkos ellenpont, a
jellegzetesen későromantikus harmóniavilág és
a keresztény zene ősrétege, a gregorián sajátos
ötvözete — is kétségkívül jelentős.

A magyarországi kóruskultúra kimagasló
együttese, a Kamp Salamon irányításával
működő debreceni Kodály Kórus új lemezfel-
vételén Franck 1872-ben befejezett *A-dúr mi-
sáját* és két offertóriumát (*Quae est ista, Dextera
Domini*) szólaltatja meg. A mise külön-
legessége, hogy a hagyományos öttételes
szerkezethez Franck hatodikként a Panis an-
gelicus tételt illesztette. Szokatlan a mű elő-
adói apparátusa is: a három énekes szólistához
és vegyeskarhoz csupán négy hangszer (or-
gona, hárfa, cselló, nagybőgő) társul. A Ko-

dály Kórus előadásában a mise töretlen, szer-
ves egységként épül fel, de az egyes tételka-
rakterek is plasztikusan rajzolódnak ki. Ki-
emelkedő Bódi Mariann szoprán szólójának
hajlékonysága, érzékenysége. Az offertórium
César Franck korában már konzervatív, „mú-
zeumi” műfajnak számított, s ennek megfele-
lően a CD-n hallható két mű stílusa is kissé
archaizáló; a merész harmóniafordulatok és
hangnemműltások azonban így is nagyszerű-
en érvényesülnek.

A debreceni Szent Anna-templomban ké-
szült felvétel hangzásképeinek kiegyensúlyo-
zott szépsége Beck László zenei rendező és
Csintalan László hangmérnök munkáját di-
cséri. (*Hungaroton Classic, 1995*)

RETKES ATTILA

VOLTAIRE VÁLOGATOTT VERSEI

Kétségtelenül a világirodalom egyik legna-
gyobb hatású, de alighanem az egyik legel-
lentmondásosabb alakja volt. Szélsőséges in-
dulatok és érzelmek vezérelték, kíméletlenül
és könyörtelenül bánt el vélt vagy valóságos
ellenfeleivel, de páratlan lelkesedéssel ünne-
pelte mindazokat, akiket tehetségesnek és ha-
ladó szelleműnek ítélt. Gyökeres változaso-
kat, merőben új szellemiséget hirdetett, még-
sem szégyellte szolgálatait uralkodóknak fel-
ajánlani, hogy megélhetését ilyen módon bizo-
síthassa. Kedvelte a fényűzést és az élvezet-
eket, gyakran magasztalta a civilizáció jóté-
ményeit. Közben fáradhatatlanul, önmagát
sem kímélve dolgozott. Foglalkozott filozófi-
ával, politikával, sőt még kémiával is, sokszí-
nű irodalmi tevékenysége pedig lírai, drámai
és epikai műfajokra egyaránt kiterjedt.

Horatiushoz intézett episztolájában fogal-
mazta meg, hogy „élni és írni kell”; mindig
ezt az elvet tartotta szem előtt. Élvezte az éle-
tet, mert szerinte egy íróhoz vagy egy filozó-
fushoz nem illik a nélkülözés, inkább kedvel-
nie kell „a kényelmet, a pompát, a kéjt, a mű-
vészet százféle forszát, a csínt, a jó ízlést, a ke-
lmet, mit tisztességes ember mind szeret”. Jó-
léte érdekében „szolgál másokat”, de sorsa
többször nyilvánvalóvá teszi, mekkora veszé-
lyekkel járhat e magatartás, hiszen többször is
fogságba kerül. A Bastille-ban szenved, „bebör-
tönözve szűk, álomtalan helyen”, de gúnyoló-
dó kedvét ott sem veszítette el. Csapkelődő
epigrammái a korabeli francia közélet híressé-

geit mutatják be. A párizsi szépasszonyok világával is megismerteti az olvasót. Ezekben a verseiben háttérbe szorul a gúny, és lelkesen élteti a szerelmet. Sokoldalú érdeklődését tükrözi Baranyi Ferenc válogatása, amely a hazai olvasóközönség számára talán kevésbé ismert költői mivoltában mutatja be a francia felvilágosodás nagyját. (*Metál könyvek*)

MONA KRISZTINA

KÉT KÖNYV A TERMÉSZETRŐL: ... A TERMÉSZET ÖRÖMKÖNYVE; AZ ERDŐ POÉZISE

Manapság, amikor az ember halálos veszélybe sodorta a természetet, különös értelmet kap minden olyan könyv, amely környezetünkkel foglalkozik, annak hajdani szépségét, harmóniáját mutatja be, s azt a szellemiséget idézi, amikor ember és természet nem ellenségei, hanem támogatói voltak egymásnak.

... a természet örömkönyve a Balaton Akadémia sorozatának 3. kötete, a tőről szóló verseket, „szépíráásokat” és tanulmányokat szerkesztette egységes, szép köteté Németh István Péter. A Balaton nemcsak ihletője költőinknek és képzőművészeinknek, hanem menedékük is. A múlt században már kiváló írók, költők telepedtek meg partjainál, századunkban pedig az északi és déli parton kis nyaralókban húzták meg magukat függetlenségüket őrizni vágyó, a városok törekvésébe belefáradt, ihletésüket felfrissíteni remélő művészek. Ki az őrző gesztusával tekintett a tóra, mint Illyés Gyula, ki talán önmaga elől is menekült ide, mint a *Huszonhatodik évet* író Szabó Lőrinc, más az emberek elől mentette ide sebzékeny természetét (Németh László), vagy szőlejében parolázik a faunokkal és a nimfákkal (Takáts Gyula), esetleg a gesztenyefa alatt fordította kedves francia költőit (Rónay György). A Balatonról szólva kinek ne jutnának eszébe Egry József képei? Borsos Miklós napba nyíló rajzai? Az időneire készülődő Ferencsik János? — Nincs értelme sorolni a magyar szellemi élet nagyjait. Olvasni kell műveiket, a Balaton mellett tett hűségvallomásaikat, amelyek többnyire hazaszeretők vallomások megfogalmazásai is. Németh István Péter szép munkát végzett a kötet összeállításával, s ráadásul neki is szép írásai olvashatók benne.

Az erdő poézise, amelyet Majer Antal szerkesztett, az erdőről, a fákról, a fényről és a csendről szóló költemények segítségével idé-

zi életünk szebbik részét, olyan adottságait, amelyek hiányát egyre fájdalmasabbnak érezzük. Szabó Lőrinc kifejező sorai érzelmelhetik talán legteljesebben, mit adhat mindez az embereknek: „De szépek vagytok fák, virágok! — Még ti is, egyszerű gyomok! — Költők vagytok ti szavak nélkül — és bátrabbak, mint én vagyok...” Janus Pannoniustól a mai legfiatalabbakig kedves témái voltak ezek lírikusainknak, s csak azt fájlatthatjuk, hogy a költők szavai sosem jutnak el azokhoz, akiket leginkább illetnének. De felkiáltójelek így is: ne bántsuk a fákat, őrizzük a teremtés szépségét, embert szolgáló nyugalmit, békességét. (*Magvető Könyvkiadó*)

STAHL ERVIN

RÓMAI ZARÁNDOKÚT

A gregorián ének évtizedek óta reneszánszát éli az európai zenekultúrában; közvetlen előzményéről, az órómai dallamkincséről viszont még a szakemberek is keveset tudnak. Az órómai források a gregoriánál ősbib, archaikusabb formában őrzik a Város liturgikus énekeit, s számos olyan órómai tétel is ismeretes, amely a gregorián repertoárba egyáltalán nem került be. Az órómai liturgiában fontos szerepet játszanak a vértanúk tiszteletére írt énekek, amelyek többnyire egy-egy konkrét helyszínhez — síremlékhez és a sírok fölé emelt templomhoz — kapcsolódnak. A középkori vokális zene nagyszerű interpretátora, a Schola Hungarica új lemeze valójában rendhagyó római zarándokút, amelynek során — az együttes művészeti vezetője, Dobszay László szavaival — „képzeletben belépünk a többször átépített, alapjaiban mégis ókeresztény épületekbe, és felidézünk azokat az énekeket, melyekkel ugyanezen századokban Róma tisztelte vértanúit”.

Az album különleges atmoszférája annak is köszönhető, hogy a tételek sorrendjét egy előre elképzelt útvonal határozta meg, s így a zenei folyamat Róma térképén is nyomon követhető. A CD nyitányaként egy zsoltár és egy körmeneti antifóna hangzik el; a zarándokút első állomása pedig a pápa saját temploma, amely — közhiedelemmel ellentétben — nem a Szt. Péter-bazilika, hanem a Lateráni Keresztelő Szent János-bazilika. A Vatikán után Trastevere városrész két temploma, majd az Aventinus-hegyen található Szent Prisca-templom és Szent Sabina-bazilika ke-

rül sorra. A Colosseum és a Forum Romanum közelében található emlékhelyek, a Szent Kelemen-bazilika, az Esquilinus-hegy és a Szent Lőrinc-bazilika után a zárandoklat a városból észak felé vezető utakon (Via Nomentana) folytatódik, majd Szent Ágnes és Szent Sebestyén emlékhelyei, valamint a Sebestyén-bazilika közelében található katakombák után a várostól délre, a Pál apostol sírja fölé emelt templomban fejeződik be.

A gazdagon díszített, változatos órómai antifónák és rezponzóriumok a zugligeti Szent Család-plébániatemplomban készült felvételen, a Schola Hungarica előadásában tökéletes intonációval, összecsiszoltan, szuggesztíven hangzanak fel. Az album szépségéhez a leghíresebb római orgonista, a 17. században élt Girolamo Frescobaldi rövid, az egyes helyszíneket elválasztó orgonadarabjai is hozzájárulnak. (*Hungaroton Classic, 1995*)

RETKES ATTILA

BÁLINT SÁNDOR—BARNA GÁBOR: BÚCSÚJÁRÓ MAGYAROK

Egy nagy szellem túlvilági üzenetét tárja az olvasó elé ez a páratlan értékű könyv. Bálint Sándor kiváló néprajztudós volt, nevéhez fűződik a vallási — vagy ahogy ő nevezte szakrális — néprajz hazai kutatása. Bár munkáját politikai akadályok nehezítették, lelkesedése soha nem tört meg, számtalan terv fogant meg benne. Ezek egyike volt a magyarországi kegyhelyekről, zárandokutakról és búcsújárásokról szóló monográfia, a *Búcsújáró magyarok*, amelyhez hatalmas mennyiségű anyagot gyűjtött össze, de terve megvalósítását megghiúsította halála. Munkáját Barna Gábor folytatta. A Bálint Sándor hagyatékában talált bibliográfiai és történeti adatokat rendszerezte, és széleskörű gyűjtéssel, terepmunkával egészítette ki. Rendkívül feladatot vállalt magára, hiszen nemcsak a néprajzi anyagot kellett feldolgozni, nemcsak régi vázkozást kellett beteljesítenie, hanem a halott szellemének sugallatát is követnie kellett. Így született meg a hazai könyvpiac egyedülálló műve, amely néprajzi, művelődés- és vallástörténeti leírások mellett szép kiállításával és bőséges képanyagával is elkápráztatja az olvasót.

A kötet mindenekelőtt a búcsújárás és a zárandoklat kultúrtörténetével ismert meg. Nemcsak a középkori utazó és vezeklő kedv-

ről számol be, hanem a zsidók, az ókori görögök a buddhisták szokásairól is képet ad. Érdeklődése homlokterében mégis a keresztény zárandoklatok állnak. Megismerkedhetünk a középkor népszerű európai kegyhelyeivel, amelyeket a keresztény magyarság a hazai kultuszhelyek kialakítása előtt sűrűn felkeresett. A Szentföld, Itália, Aachen, Köln vagy Mariazell sok magyar zárandokot vonzott, akik a vezeklés ilyen formájával igyekeztek elnyerni bűneik bocsánatát.

Az itthoni kegyhelyek egy része a magyar szentekhez — Istvánhoz, Gellérthez, Lászlóhoz, Margitához stb. — kötődik, de aghyanem nagyobb népszerűség övezi a régi hagyományra visszatekintő Mária-kultusz zárandokhelyeit. A könyv részletes művelődéstörténeti elemzések és színes leírások segítségével mindkét típust pontosan jellemzi, majd néprajzi szempontok szerint is bemutatja a hazai kegyhelyeket. Különösen érdekes az egyes búcsús utakról szóló leírás, hiszen ezekből az olvasó személyes élményt szerezhet a búcsújárásokról. Barna Gábor kitűnő munkát végzet, de könyve kalandos sorost ért meg, mire eljuthatott a néprajz kedvelőéhez. Történetéről Erdélyi Zsuzsanna bevezetője számol be.

MONA KRISZTINA

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: 17. SZÁZADI MISSIONÁRIUSOK JELENTÉSEI

Hosszú évek kutatómunkájának eredménye az a nagyalakú kötet, mellyel Tóth István György gazdagította a magyar történettudományt.

Tóth István György 1985-ben kutathatott először a Hitterjesztés Szent Kongregációjának római levéltárában. A kötet negyven misszionáriusi jelentést közöl a török hódoltsági magyar területről és Erdélyből.

A Hitterjesztés Római Szent Kongregációja a 17. században méltán tartotta Magyarországot missziós területnek, hiszen nagy része török (mohamedán) hatalom alatt állt, és egészében (a királyi Magyarországon is) a reformáció terjedt el.

Tóth István György a misszionáriusok közül csak a ferences és pálos szerzetesek és a világi papok hódoltsági és erdélyi jelentéseit közli, mert a jezsuita miássiók anyagát P. Lu-

kács László SJ római kutató, a szegedi egyetemmel együttműködve adja ki. A misszionáriusok között nemcsak magyarok, de olasz és főleg bosnyák ferencesek is voltak, akik nehezen birkóztak meg a nyelvi nehézségekkel. A kötet talán legizgalmasabb adatai azt mutatják, hogy amikor a római kongregáció 1624-ben Belgrád székhellyel felállította a hódolt-sági missziós püspökséget, és megkezdték misszionáriusok kiküldését, ez milyen súrlódásokkal járt a „számúzótt”, vagyis Felvidéken és Bécsben élő magyar püspökökkel, akik maguk helyett csak vikáriusokkal képviselhetették magukat egyházmegyéjükben. „A magyar püspökök nem titkolt ellenszenvvel fogadták a misszionáriusokat. Az ő felfogásuk szerint Magyarország nem missziós terület, az országnak megvannak a katolikus püspökei, plébániái, felesleges a Hitterjesztés Szent Kongregációjának külföldi misszionáriusokat küldenie, inkább a magyar papoknak küldjenek segélyt” — olvassuk a bevezető tanulmányban. „Ézt a felfogást képviselte Pázmány Péter esztergomi érsek is, aki többször kijelentette, hogy a Magyarországra küldött misszionáriusok csak akkor hajthatnak hasznot, ha előbb megtanulnak magyarul.”

E forráskiadvány legnagyobb problémája a helynevek megfelelő feloldása. A magyar helynevek ugyanis gyakran már Bécsben, a nuncius titkárságán összekeveredtek. 1629-ben például Rómában feljegyzik, hogy Ternaviában (azaz Nagyszombatban) az illír nyelvet beszélnek, és az Erdély egyik tartománya.

Tóth István György a helynevek azonosításában igen megfontolt, megalapozott munkát végzett. Kár, hogy csak akkor értesült Szávai János és Pintér Gábor *Ex tabulario Romano Sacrae Congregationis de Propaganda Fide*. (Acta Vol. 1-12.et SOCG Vol.56-79. Szeged, 1993) és annak vitatható helynév-azonosításairól, amikor az már megjelent. Így csak néhány jegyzet pótolja a kutatók egyeztető, érvelő eszmecseréit. (*Római Magyar Akadémia — Ráday Gyűjtemény — MTA Történettudományi Intézete, Budapest — Róma 1994*)

ROSDY PÁL

ESTERHÁZY PÉTER: BÚCSÚSZIMFÓNIA

A Vigszínház drámapályázatára készült Esterházy vígjátéka, a *Búcsúszimfónia*. Valódi komédia ezzel a címmel?

Nem az a komoly, aki nem tud nevetni — felel a Bolond, és az olvasó kesernyésen gondol bele, mennyi nevetséges dolog veszi körül. Tragikomikus helyzetek. Kész színház. A díszletek ugyan változnak időről időre, de azért díszletek maradnak.

Mindenki játssza a szerepét. A Kar, a „hívó sereg” egyre nő, és a második felvonásra kibontakozik *Az ember komédiája*. Egy ember, egy család, egy ország vígjátéki díszletekbe öltöztetve.

Díszmagyar, csillaglás líceum, csokiduna, marcipán-Magyarország. Szinkronizált emberek. Király korona nélkül. Nem is király, csak egy színész.

Nevetséges, nevetséges — szól közbe a gróf, miközben — Bächer Iván nyomán — aprólékos gondal mesél az Esterházy-rosztélyról.

Folyik a nagy színjáték, csak mintha közben eltűnne az alázat. Marad a lenézés és a nagyképűség. Egy kormányzó, akin lötyög az országnyi kabát. Fehér ló. Országos disznóságok. Mindent elöntő sár.

A háttérből halkán szól Haydn zenéje. *Búcsúszimfónia*. A zsúfolt színpad lassan kiürül. A Kar egyenként leleményesen távozik.

A színen már csak a Bolond marad.
Panaszosan ugat.

MONA KRISZTINA

WOLFGANG FRÜHWALD— HANS ROBERT JAUSS—REINHART KOSELLECK—JÜRGEN MITTELSTRASS— BURKHART STEINWACHS: GEISTESWISSENSCHAFTEN HEUTE

A konstanzi egyetem 1990-ben zárt le egy nagyszabású kutatás-sorozatát, amelynek célja a németországi szellemtudományok helyzetének, perspektíváinak, a társadalmi részrendszerekben betöltött szerepének elemzése volt. A „mintaegyetem” világhírű oktatói e kötetet egyfajta összegző, átfogó emlékiratnak szánták, a nagyívú — és nemcsak a német kultúrára vonatkozó — tanulmányokat egy igen hasznos, 50 oldalas bibliográfia egészíti ki.

Jürgen Mittelstrass írása a szellemtudományoknak a tudományok rendszerében való elhelyezkedését vizsgálja, s az erre vonatkozó nagyhatású teóriákat elemelve arra az álláspontra jut, hogy ezt nem lehet a természettudományhoz való viszonyban értelmez-

ni, mivel a szellemtudományok voltaképpen tárgya — és ez más tudományágakat is magába foglal — a világ „kulturális formája”. Hans Robert Jauss a szellemtudományok alakulását tulajdonképpen paradigma-modellekben tárgyalja. Tanulmánya arra követezte, hogy a szellemtudományi diszciplínák „kultúrtudománnyá” válásához határaik átlépésének, az integrativitásnak és a dialogikusságnak a képességét kell birtokolniuk. Wolfgang Frühwald a tudomány „Bildung”-funkciójának történeti megvalósulásait és lehetőségeit elemzi tanítás és kutatás egymást ellenőrző viszonyát középpontba állítva. Reinhart Koselleck tanulmánya a német idealizmus „szellem”-fogalmának transzformációit bemutatva szellem- és társadalomtudományok dinamikus viszonyát tárgyalja, míg Burkhard Steinwachs írása a századvégre teljesen megváltozott (tömeg)-kommunikációs környezetnek a szellemtudományokban megjelenő hatásával foglalkozik. A kötet egészében újabb remek példa arra, miként lehetséges a kulturális hagyományok integrálásával új szellemi szituációkra válaszolni. A legfőbb válasz a szellemtudományok marginalizálódását jósló tudományelméleteknek (leginkább Odo Marquard híres kompenzáció-elméletének) szól, azáltal, hogy a posztmodern társadalomszerkezetben is legitimálható szerepben tudja meghatározni e diszciplínák lehetőségeit. (*Suhrkamp*)

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN

NIKOLAJ HAJTOV: KECSKESZARV—SZILAJ ELBESZÉLÉSEK

A Kráter Kiadó Gadulka sorozatának harmadik kötete a kortárs bolgár irodalom egyik fontos alakjának írásai közül válogatta ki a legszembetűnőbbeket. Nikolaj Hajtov, a Bolgár Írószövetség elnöke *Szilaj elbeszélések* című novelláskötetével vált hazáján kívül is ismertté. A kötetet húsz nyelvre fordították le, s a címadó elbeszélésből film is készült. A magyar fordítás két kötet alapján jött létre, ezek a *Szilaj elbeszélések*, s a *Gyertyánlombok alatt* címűek.

Különös, archaikus világot idéz meg az író. Bár a novellák egy részének cselekménye jelzetten századunkban, a kommunista rendszer ideje alatt játszódik, mégis időtlen történetekkel kerülünk szembe. A nemzetiségi alapon nyugvó társadalom világa tárul fel előttünk,

melynek értékrendjében nagy szerepet játszik az erő, sőt az erőszak. A véres történetek, melyek középpontjában lányrablás vagy bosszú áll, mégis átítatódnak a harmónia, a rend érzetével, hiszen hőseik cselekedeteit évszázados íratlan törvények irányítják. A félig a mesék világát idéző, a realitást s az irreális folytonosan egymásba csúsztató novellák fontos kérdése a szeretet, a szerelem, s az olykor idillikus, olykor tragikus hangvételű s lezárású írások épen ennek a legfőbb érték-voltát sugallják. Talán a kötet legszebb elbeszélése a címadó. Alapjaul egy chiasmus szolgál. Hőse elvesztette feleségét, aki beleőrült, majd behalt abba, hogy a haramiák meggyalázták őt. Hogy bosszút álljon, a hegyekbe bujdosott el kicsi lányával együtt. A lány időközben felnőtt, de apja fiúként nevelte, hogy ereje folytán támogatni tudja őt a bosszú végrehajtásában. A szerelem azonban az ő szívét sem kerülte el, s éppen ez lett apa és lánya veszte. Minden tett elnyeri a büntetését, semmi sem marad következmények nélkül — szólal meg a novellában az ősi igazság néha bántóan didaktikusan.

A természet elpusztíthatatlan erejét példázzák a rövid, lírai novellák. A legszebb e csoportban a *Csoda* című, mely egy olyan korhadt törzsű fáról szól, mely — ellentmondva a létért folytatott állandó küzdelem törvényének — különböző, egymással ellenséges állatfajoknak ad otthont, valóságos Noé bárkajaként. Mese és líraiság egészen megkapó módon fonódik itt egybe.

A hegyi pásztorok mesés, fantasztikus s a humort, derűt sem nélkülöző régmúlt világába kalauzolja az olvasót a kötet. A fordítás Szondi György munkája. (*Kráter Műhely Egyesület, 1994*)

LIPTAI CSILLA

KÖRÖSI ZOLTÁN: FELROMBOLÁS

Babics, Bodor, Darvasi, Kontra, Kemény, Podmaniczky, Nagy A., Solymosi, Takáts, Garaczi, Németh (csere: Háty, Szíjj) — rajzolódhatna ki az újabb magyar irodalom egyik szabad-, azaz futballcsapata Körösi Zoltán „magánirodalmi beszélgetések” alcímet viselő interjúkötetéből. Természetesen a „cserék” egyenrangú tagjai, rokon talentumú „játékosai” a gárdának. Az egyik író édesapja első osztályú kapus és edző volt, nem egy költő rend-

szereken rúgja a bőrt, Esterházy Péter két derby közt szokott mentorkodni az ifjakkal... Még a címlap-fényképen is: lendülő láb; a labda a csatások rétfölött egy (sőt több) kapu felé száll, s éppen eltakarja, *kitakarja* a távoli *goalkeeper*t. Messzire vezetne annak elemzése, hogy a korai köteteiknél járó, általában harminc-harmincöt esztendő körüli magyar írók és költők — sportoló öregfiúk, s már az irodalomban sem sihederek — művésztszadalmi státusa miért írható le igen megbízhatóan a sport, közelebről a foci műszavaival. Tandorító Módoson át Esterházyig sokan tartatnának erről előadást az eggyel korábbi játékosgenerációból is. Ennek részletezésére ezúttal nem lévén pálya, nem lévén tér, annyit rögzíthetünk: a kérdezést a tartózkodás: az intellektuális és lelki ott-tartózkodás, empatikus együttlét szintjén értő Kőrösi a focifénykép kapcsán említett „kitakarásos” módszerrel dolgozik. Nem az egész alakot, nem az egész alkotó személyiséget engedi látni. Csak azt, amit a labda épp nem takar. Az arcot talán; vagy a gesztusokat; egy-két idézetet. A jelenlegi alkotói stádiumból a legfontosabbat, valamint a tervezett jövőendő irodalmi célképzeteit.

Az új nemzedék egyik első, nélkülözhetetlen irodalomtörténeti forrásmunkája ez a valomássorozat, a húsz-harminc évvel ezelőtti beszélgetés-kötetekhez képest erősen változott családélménnyel, tépettebb, elmosódóbb, mégis strukturált literatúra-felfogással. Tizenegyediként egy szinte adattalan „önéletrajz”, csöndből, hallgatásból, meghallgatásból fogalmazott írói énkép is megjelenik, hogy szinte „szonett” legyen ez a meditatív gyónáspróza. Kőrösi Zoltáné, aki rádiós szerkesztői munkája mellett maga is szépíró. A JAK-füzetek *Felrombolás* című 66. kötetét úgy adta közre, hogy a lelke mélyén, megbékült szorongással nyilván nagyon jól tudja: valahol egy ifjú riporter már hegyezi ceruzáját, kapcsolgatja a magnóját, és hamarosan elmegy interjút csinálni: Kőrösihez. Aki majd egy néptelen foci-pálya kispadján várja. (*Pesti Szalon*)

TARJÁN TAMÁS

GARAI ANDRÁS JÚDA: AZ ÖRDÖG VIGYORGOTT A LÁNGOKBÓL

Amikor Jean-François Lyotard 1979-ben úgy határozta meg az ezredév uralkodónak mondható kérdésirányait, hogy azokat a

metanarratívákkal szembeni bizalmatlanság jellemzi, kétségtelen volt: kijelentésének konnotációja egyaránt vonatkozott a társadalomtudományok logikájára és a 20. század egyértelműen negatívként definiált történelmi tapasztalataira (náciizmus, bolsevizmus). E talán már tényként értelmezhető jelenség persze számos ponton mutatkozott meg az irodalmi szövegek valóságában is.

Ha abból indulunk ki, hogy a „dehumanizáció” toposza és egyáltalán az Auschwitz-probléma újraelbeszélése nyelvi s így tradíció diktálta egzisztencia-kérdések keretei között konstituálható, akkor utalnunk kell arra is, hogy a (szükségképpen) történeti olvasás során módosul a „dokumentumok” (látszólagos) önazonossága. Vagyis az aktualizálódó szövegiségben nem feltétlenül kellene „megélt”, „valóságos”, „visszakereshető” elemek után kutatnunk. Éppen ezért Garai András Júda művét — Kertész Imre *Sorstalanság* című alkotásához hasonlóan — a *fikció* tárgykörében érdemes elhelyeznünk (ellentmondva a könyv hátoldalán olvasható ismertetésnek).

Az *ördög vigyorgott a lángokból* című emlékezés interpretációjában ezt persze több momentum támasztja alá. A múlt beszédének jelenvalóságát a fejezetek előtt olvasható Márai-idézeteken túl például. A *walesi bárdok* átvett s ezáltal újraértett, újraírt sorai (is) jelképezik, bizonyítva a történelem eseményeinek és a megszólalás kondicionáltságának összjátékát a nyelvi tapasztalatban: „Hányszor szólt a zene, hogy ne halljuk a szerencsétlenek sikolyait, jajszavait és segélykiáltásait!... »De túl síp, dobon, riadó kürtön át, hatmillió éneklő hangosan a vértanúk dalát!«, vagy „az amerikaiak hoznak mindent. Látunk az asztalon »halat, vadat, s mi jófalat, szem-szájnak ingere«. A tradíció újraértelmezése együtt jár az „én” el-helyeződésével: a beszélő arról beszél, „aki voltam”. A történeti karakterüként elgondolt szubjektum a „pokol megjárása” után, a „hézagos idő” tapasztalatával szembeesülve azért képes egzisztálni, mert a következő „törvényszerűség” birtokába jut (s ez egyben Garai kötetének konklúziója is): „De nem lehet VÉGE — életre vagyok ítélve. S az megy tovább.” E kijelentés poliszémikussága tehát egyszerre feltételezi a múlt kiiktathatatlanságát és a megnyíló lét-horizontba való át-lépés szükségszerűségét. (*Jelenkor*, 1995)

H. NAGY PÉTER

ZALÁN TIBOR: SEREGSZÁMLA

Hét verseskönyvből egy nyolcadiknak — a válogatottnak az összeállítása „tizenöt év verseiből” nem is olyan könnyű feladat. Most ne arra gondoljunk, hogy a költőnek minden műve kedves, tehát nehezen elhagyható, s ne is arra, hogy a mai înséges időkben minél karcsúbbnak illik lennie minden válogatásnak, hanem arra, hogy minden válogatás olyan önarckép is egyúttal, amelyet az adott időpillanatban rajzol meg önmagáról az alkotó, nemegyszer módosítva-átformálva a ténylegesen megtörtént pályáiv bizonyos elemeit. Vannak, akik ilyenkor át is írják egyes verseiket, mint Szabó Lőrinc vagy Kormos István tette, mások csak kegyetlenek egyes korszakaikhoz. Ez utóbbit teszi Zalán Tibor is.

Az 1954-es születésű költő viszonylag símán kezdte a pályát. 1980-ban jelent meg első könyve, sikert is aratott, még inkább a rá következők. A nyolcvanas években nemzedéke vezéralakjának számított, az „arctalanok” közül az egyik legkarakteresebbnek. Nagy László s a látomásos-képi költészet inspirálását mutatta a pályakezdés, a folytatás pedig Kassákét, a klasszikus és a neoavantgárdét. Ez utóbbiak jegyében 1984-ben két könyve is megjelent Zalánnak, egy kicsit azt is jelezve, hogy végképp szalonképessé váltak a radikális irodalmi formaújítások, s most már „bárkinék” szabad kísérleteznie. Zalán azonban irodalmi útkereséseiben mindvégig mérték-tartó volt, s egyidőben is jól megérett nála a klasszicizáló és az avantgárd hangvétel. Ez sokakat zavart, pedig csak a fiatal József Attila vagy a kibontakozó és az időskori Kassák példájára kellett volna gondolniuk.

Maga a mostani válogatás, a *Seregszámla* azonban szinte lekerekítetten egységesnek mutatja a pályáivet, s az említett két avantgárd kötetből csupán két verset emel át. Nem hinném, hogy ez megtagadása lenne ezeknek, már csak azért sem, mert eredményeik a mélyáramokban továbbhullámzanak. Az egységesség legfőbb szervezője az a költői személyiség, amelyik rengeteget megőriz a hagyományokból, s egy feltűnően domináns elégikus szemléletmódot és hangnemet választva éli, szenvedni és szemléli azt a világot, amely rendre gátolja az emberi értékek kiteljesedését. A legfőbb motívum a széthulló szerelem élményköre, s ehhez klasszikusan elégikus időszemlélet társul. A leltár a vereségek mellé már régóta a végsőt is beszámítja, s illúziót-

lanul, mégis reménykedve néz szembe megtörtént múlttal és lehetséges jövővel, sokak számára megszerethető versek sorában. (*Ferenczy—Pesti Szalon*)

VASY GÉZA

ADAMIK TAMÁS: RÓMAI IRODALOM AZ ARANYKORBAN

Kevés irodalom hatott olyan erővel a magyarra, mint a római. Irodalmunknak szinte minden korszakában volt egy-egy nagy latin szerző, aki meghatározta a kor szellemiségét és gondolkodásmódját. Volt olyan időszak, amikor Cicero csillaga volt a legfényesebb, volt, amikor Lucretiusé, és volt, amikor Ca-tullusé. Arról talán fölösleges is beszélni, mit jelentett a magyar klasszikus irodalom számára az Augustus-kori irodalom, Vergilius, Horatius, Tibullus, Ovidius és a többiek. Nemcsak olvasmányai voltak a kor kiváló szellemeinek, hanem bizonyos mértékig magatartásuknak példáját is e jelentős alkotásokban találták meg. Vergilius *Georgicája* a földművelés és a földszeretet példája lett. Horatius a világtól távolságot tartó bölcs magatartásé. Vagy ki ne tudná, mennyit kaptak a magyar költők Ovidiustól, aki száműzetésében keserűen panaszolta magárahagyatottságát és árvaságát, s ezt olyan erővel fejezte ki, hogy a századokon átzengeve Babits Mihály költészetét is megtermékenyítette.

Talán még nem született magyar nyelven olyan átfogó, logikus szerkezetű, minden fontos ismeretet tartalmazó irodalomtörténete e korszaknak, mind Adamik Tamásé. Nemcsak azok forgathatják nagy haszonnal, akik tanulmányszerűen, kötelezően ismerkednek meg e gyönyörű korszakkal, hanem azok is, akik szeretik az irodalmat, s akik ugyanúgy, mint Berzsenyiék, ösztönzőiket találják meg e régi szerzőkben, és egy szebb, békésebb, tündöklő kor ígézetében szeretnének élni, annak értekeit átmentve a mába. (*Seneca*)

RÓNAY LÁSZLÓ

KEMÉNY ISTVÁN: A KOBOLDKÓRUS

„Készek, a titkotokért jöttem” — írja könyvében Kemény István. Holott kevés későbbet ismerhetni nála, verseinél. Ez persze másfajta, nem köznapi készség, s megvolt már az 1984-

es pályakezdekor is, a *Csigalépcső az elfelejtett tanszékéhez* lapjain. Azóta eldőlt egy s más. Eldőlt, hogy a Kemény hozta új hang nem lobban el szalmalángként, világa tartós, világi egyre kiterjedtebbek, egyenletes invenciójának nem támad gátja. S eldőlt az is, hogy a készek, az élettitok öntudatlan birtoklói, felhalmozott ét- és életkészletek élvezői nem adják fel egyszerre ellenséges és kissé lenézően pátyolgató magatartásukat a költővel, a titokkutatóval szemben. E másokról, akik kis, szertartásos köreiket róják, róluk is szól az új kötet, félszeg mosoly mögé titkolt empátiával („A szemem már-már megalázó, a fülem van erre a világra”), olykor maróan.

A *koboldkórus* újdonsága, hogy valamiféle lopódzó személyesség visszfényei tünedeznek fel itt is, ott is a versekben. (Ennek előképeit persze már az 1991-es *Témák a Rokokófilmből* is villantotta.) Ketten élnek egy lakásban, a lépcsőházi korlátban egy kígyó belső szervei vannak elrejtve, „meg a karrierje”, egyikük, akit fáraszt a hűség, néha az erkélyre menekül. Máskor repülőt tolnak az égen, melyről „csak úgy sugárzik, hogy repül” — a repülő járókája szobájuk sarkában áll. Megint máskor vendégséget készítenek elő, vagy leszaladnak valamiért. Áttűnésekkel, át-lényegülésekkel és áthallásokkal szűrt személyesség ez, de indirekt volta még inkább növeli a szegyenlős versbe bugyoláltság hitelét, értékét.

Emberek és Isten. Mert a jászolok Istene, a „Kezdetben” és a „Végül” világokba fátyolozva ott hallgat a versekben. Jelenlétét, kígyót a kosárból, a költő mégis lépten-nyomon előcsalja ügyesen megválogatott áldozataival. (JAK — *Pesti Szalon*)

LACKFI JÁNOS

ELMER ISTVÁN: A TÖRTÉNELEM ORGONÁJÁN ISTEN JÁTSZIK

Bizonyára megbocsátják az olvasók, ha erről a könyvről személyes emlékeim alapján számolok be. Az 50 éves Új Ember történetét ugyanis pontosan 40 éve volt és van alkalmam hol személyes közelségből, hol távolabbról átélni vagy szemlélni. A távolságtartásokra sosem az én kezdeményezésem miatt került sor, és nem jelentették a kapcsolat megszűnését sem, hiszen mestereitől, barátaitól nem válik el az ember.

Elmer István könyve azt az Új Embert mutatja be jól megválogatott szövegek és utólagosan is állásfoglalásra készítő elemzései révén, amely nemcsak hányatott sorsú hetilap, hanem a magyarországi egyház még hányatottabb történetének is részese volt. A lap is emlékezhetik a saját vértanúira, végigélte és szenvedte a tiltások következményeit, a nyílt és titkolt beavatkozások sorát, léte és megmaradása érdekében munkatársainak meggyőződésükkel ellentétes cikkeket kellett írniuk, megtanulva, olykor mesterfokon gyakorolva az elhallgatás, a sorok közül történő kikacsintás művészetét. Olyan korban írta történetét, amelyben nemcsak a megjelenő, de a kicenzúrázott cikkek számba vétele is elkerülhetetlen, mert a látható, az olvasható felszín mögötti mélyréteg legalább annyira fontos és jellemző. Elmer István — helyesen — e kettőből építette könyve nagyobbik részét, amely így a hazai katolikus egyház történetének is mellőzhetetlen dokumentuma.

Számomra nagyon tanulságos és öröndetes, hogy bár nem ismerhette személyesen az Új Ember első korszakának tevékeny alakítóit, azokat emeli ki, s méltatja nagy rokonszenvvel, akik a hazai katolikus sajtónak korábban is jeles munkatársai voltak, utóbb azonban úgy hozták a körülmények, hogy szellemiségének is alakítói lehettek, megőrizve azt a protestáló hangot, amely e sajtónak, az „igen” és „nem” szellemében egyik legvonzóbb sajátossága. Lehet, hogy a „nemet” nem mondhatták ki mindig, de akinek füle volt a hallásra, megérezhette mondanivalójuk lényegét.

Túl közeli még ezek az évek, merészség volna végleges ítéletet mondani az Új Ember szerepéről, némely munkatársainak nehezen érthető elképzeléseiről, írásairól. Elmer István szerencsére nem ítélkezik, hanem okosan, visszafogottan kommentál, tisztában van az- zal, hogy kellő távlat birtokában lehet csak elkészíteni a végső mérleget. Az már most is elmondható, hogy a lap a legnehezebb években is szellemi központ volt, s e szerepét még hangsúlyosabbá teszi, hogy olyan korban védelmezte és karolta föl a művészetek spiritu- alitását, amely ideológiai megfontolások alapján intézményesen tiltotta azok megjelenését, terjesztését. Emellett, pontosabban ez előtt megmaradt lelkeségi központnak is, imádságos reményt sugallva, azt az érzést erősítve: a diktatúrák elmúlnak, s a pokol kapui sem vesznek erőt Krisztus alapításán. (Új Ember Kiadó)

RÓNAY LÁSZLÓ

SOMMAIRE

- JONI EARECKSON TADA: Pourquoi ne pas choisir la mort?
 BÉLA SOMFAI: L'évangile de la vie et la cruauté de la „mort douce”
 ISTVÁN FEJÉREGYHÁZI: Le déclin de la vie et le médecin de famille
 ZSOLT BÁLINT—
 ANNAMÁRIA KERTÉSZ: Taizé et l'Europe de l'Est
 ■ Entretien avec Endre Gyökössy
 ■ Écrits de Magda Szabó et Julius Zeyer
 PAVOL STRAUSS: Notes de Journal

INHALT

- JONI EARECKSON TADA: Warum nicht den Tod wählen?
 BÉLA SOMFAI: Das Evangelium des Lebens und die Grausamkeit
 des „sanften Todes”
 ISTVÁN FEJÉREGYHÁZI: Der Lebensabend und der Hausarzt
 ZSOLT BÁLINT—
 ANNAMÁRIA KERTÉSZ: Taizé und Ost-Europa
 ■ Gespräch mit Endre Gyökössy
 ■ Prosa von Magda Szabó und Julius Zeyer
 PAVOL STRAUSS: Tagebuchnotizen

CONTENTS:

- JONI EARECKSON TADA: Why shan't we choose death
 BÉLA SOMFAI: The gospel of life and the cruelty of euthanasia
 ISTVÁN FEJÉREGYHÁZI: Family health care at the evening of life
 ZSOLT BÁLINT—
 ANNAMÁRIA KERTÉSZ: Taizé and Eastern Europe
 ■ Interview with Endre Gyökössy
 ■ Short stories by Magda Szabó and Julius Zeyer
 PAVOL STRAUSS: Excerpts of a diary

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT,
 POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: JUTH LENKE, MORVAY EDIT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 828,— Ft, fél évre 414,— Ft, negyed évre 207,— Ft egyes szám ára 69,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 69 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- SZABÓ FERENC „Csillag után”
(Istenkeresés a modern irodalomban)
- BALASSI BÁLINT Campanius-fordítása
- César Franck egyházzeneje
 - Voltaire válogatott versei
 - A természet örömkönyve; Az erdő poézise
 - Római zarándokút (CD)
- BÁLINT SÁNDOR–
BARNA GÁBOR Búcsújáró magyarok
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY 17. századi misszionáriusok jelentései
- ESTERHÁZY PÉTER Búcsúszimfónia
- Geisteswissenschaften heute
- NIKOLAJ HAJTOV Kecskeszarv – Szilaj elbeszélések
- KŐRÖSI ZOLTÁN Felrombolás
- GARAI ANDRÁS JÚDA Az ördög vigyorgott a lángokból
- ZALÁN TIBOR Seregszámla
- ADAMIK TAMÁS Római irodalom az aranykorban
- KEMÉNY ISTVÁN Koboldkórus
- ELMER ISTVÁN A történelem orgonáján Isten játszik
- A SZEMLÉKET ÍRTÁK H. Nagy Péter, Kulcsár-Szabó Zoltán, Lackfi János,
Liptai Csilla, Mona Krisztina, Retkes Attila, Rónay
László, Rosdy Pál, Stahl Ervin, Tarján Tamás
és Vasy Géza

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Magyarország és európaiság
 - Az új katekizmusról
 - A szociális helyzet Magyarországon
 - A II. Vatikáni zsinat
harmincadik évfordulója
- RÓZSA HUBA A bibliai teremtéstörténet tanítása